

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

**Válečný prožitek příslušníků československé zahraniční armády v SSSR
při osvobození ČSR**
Diplomová práce

Autor: Bc. Erik Štrégl
Studijní program: N 7105 Historické vědy
Studijní obor: Historie
Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Hradec Králové, 2016

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Erik Štrégl

Studium: F13108

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Historie

Název diplomové práce: **Válečný prožitek příslušníků československé zahraniční armády v SSSR při osvobození ČSR**

Název diplomové práce AJ: War Experience of the Czechoslovak Soldiers during the Liberation of Czechoslovakia

Anotace:

DP se bude zabývat názory přímých účastníků československé zahraniční armády v SSSR na válečné prožitky při osvobození Československa s ohledem na dějiny paměti. Vojenský ústřední archiv v Praze, Šáda, M: Za svobodu Československa, Holmes, R: Obrazy války, Nora, P: Antalogie francouzských společenských věd. Politika paměti.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 8.12.2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 6. 7. 2016

Anotace

ŠTRÉGL, ERIK. Válečný prožitek příslušníků československé zahraniční armády v SSSR při osvobození ČSR. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 94 s. Diplomová práce.

Práce se zabývá prožitkem vojáků československého zahraničního odboje na východě při osvobození Československa. Úvod je věnován vzniku, formování a následnému bojovému nasazení. Poté se práce plně věnuje osvobozovacím bojům v oblasti Dukelského průsmyku a následně na Ondavě. Jedna z kapitol se zabývá i nasazením dělostřelců a tankistů v jaselské operaci a také posledními válečnými Vánocemi. Další části práce se již plně věnují osvobození nynějšího Slovenska. V jednotlivých kapitolách jsou zachyceny zdoluhavé boje u Liptovského Mikuláše, přechod Velké a Malé Fatry a následný vstup příslušníků armádního sboru na Moravu přes Javorníky. Konečnou kapitolou s názvem Praha se uzavírá osvobození Československa. Základním pramenem je především rozsáhlá memoárová literatura a vzpomínky v rámci projektu pametnaroda.cz.

Klíčová slova: Osvobození Československa, válečný prožitek, vzpomínky, II. světová válka, zahraniční odboj

Annotation

ŠTRÉGL, ERIK. War Experience of the Czechoslovak Soldiers during the Liberation of Czechoslovakia. Hradec Králové, 2016, 94 pp. Diploma Thesis.

The topic of this thesis is war and combat experience of the Czechoslovak foreign army in USSR during liberation of Czechoslovakia. In the first part, it follows formation and combat deployment of Czechoslovakia unit. After this chapter is thesis fully dedicated to the liberation battles in area of Dukla Pass and near Ondava river. One of the chapters deals with the deployment of artillerymen and tanker in Jaslo operation and deal with last war Christmas in year 1944. Another part of thesis is fully dedicated to the liberation of Slovak territory. In the individual chapters are described lengthy combats near Liptovský Mikuláš, crossing the Great and Small Fatra and the entry of members of Czechoslovakia army corps in Moravia through Javorníky. A final chapter titled Prague closes the liberation of Czechoslovakia in May 1945. The basic source used in the work consist of memoirs of war veterans and recollections of the project pametnaroda.cz.

Keywords: The liberation of Czechoslovakia, war experience, memories, World War II, foreign resistance.

Obsah

Úvod	7
1. Čechoslováci na východě	11
1.1. Polsko	11
1.2. Internace	14
1.3. Buzuluk	17
1.4. Sokolovo	19
1.6. Za Dněprem.....	24
1.7. Volyně.....	26
2. Boje v Karpatech	33
2.1. Peklo Dukly a frontový život	33
2.2. Brána domova	45
2.3. Boje za průsmykem.....	48
2.4. Ondava	52
2.5. Vánoce v zákopech	54
3. Osvobozování Československa	58
3.1. Krátce u Jasla	58
3.2. Lednová ofenziva	61
3.3. Liptovský Mikuláš	65
3.4. Na Fatře.....	71
3.5. Morava	75
3.6. Praha.....	81
Závěr.....	85
Seznam pramenů a literatury	88

Úvod

Jak již naznačuje název této práce, jejím předmětem bude válečný prožitek příslušníků československé zahraniční armády na východní frontě při osvobozování okupované vlasti. Již na bakalářském studiu jsem si zvolil jako téma své závěrečné práce československý vojenský odboj na východě během druhé světové války. Bakalářská práce byla také zaměřena na válečný prožitek našich vojáků. Z celé této rozsáhlé epochy národních dějin, která pochopitelně trvala několik let, jsem se zaměřil na období pro mě nejzajímavější, a to boje 1. čs. armádního sboru v rámci karpatsko-dukelské operace.¹

Téma bojů Čechoslováků na východě je pro mě i s odstupem času stejně tak lákavé, jako při studiu předešlém, a proto se i moje diplomová práce bude zabývat tématem podobným, ale nikoliv stejným. Tentokrát půjde především o prožitek příslušníků 1. čs. armádního sboru při bojích na území osvobozovaného Československa v průběhu roku 1944 a 1945. Za důležité považuji několika kapitolami pečlivě uvést dobu před samotnými boji na území republiky. Osvobozovací proces pro mne totiž začíná již v úplném počátku historie naší východní jednotky. Z mého hlediska sem nepatří pouze období po překročení státních hranic v Dukelském průsmyku 6. října 1944. Veškeré snahy, touhy a cíle dobrovolníků v zahraniční armádě směřují totiž ke společnému cíli. Tím je osvobodit svoji zemi od útlu. Tento cíl je provází od samotného začátku a ve vzpomínkách je všudypřítomný po celou dobu existence jednotky. Proto považuji za nezbytné zmapovat také období od Polska roku 1939, se začala formovat naše jednotka na východě, až ke karpatsko-dukelské operaci ve druhé polovině roku 1944. Jedině tak bude možné dosáhnout komplexnosti válečného prožitku při osvobozování vlasti. Do těchto kapitol na rozdíl od bakalářské práce zapracuji nově objevené prameny v podobě vzpomínek pamětníků, na které jsem během předešlého studia nenarazil. Zároveň do nich zahrnu nové informace a pokusím se je zpracovat mnohem přehledněji. Stejně tak jednotlivé kapitoly v závěru shrnu a poté kriticky zhodnotím. Po nově pojatých kapitolách o prvních válečných nasazeních, formování a bojích o hranice ČSR bude následovat část o samotném osvobozování vlasti. Díky tomu bude válečných prožitek Čechoslováků posunut do nového, celkového kontextu.

¹ ŠTRÉGL, Erik. *Válečný prožitek příslušníků československé zahraniční armády v SSSR 1942-1945 - na příkladu karpatsko-dukelské operace*. Hradec Králové, 2013. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Vedoucí práce Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Na počátku samotné práce považuji za nezbytné jasně vymezit, co si pod pojmem válečný prožitek vlastně představuji. Z mého hlediska je to soubor zážitků a vzpomínek uložených v paměti veteránů na základě vnímání dění v konkrétních okamžicích válečných let. Zahrnuje vše, co daný jedinec viděl, cítil, slyšel a následně niterně zaznamenal. Nejčastěji se zde vynořují výjevy týkající se buď přímo osoby vzpomínajícího (bolest, strach, únava, hlad, radost či stesk) nebo dění v jeho bezprostřední blízkosti, které jej plně ovlivňuje (nepřítel, počasí, terén, boj, umírání, velitelé nebo podřízení). Ony válečné prožitky se pokusím zachytit a narativním stylem v kombinaci s historickými fakty předat čtenáři.

Abych zachytil vzpomínky jasně, věcně a s důrazem na jednotlivé aspekty bojiště, bude mým průvodcem kniha od Richarda Holmese - *Obrazy války*. Toto dnes již klasické dílo britského historika se snaží vylíčit válku jako takovou očima účastníků - vojáků. Pramenná základna, která Holmesovi posloužila, byla značná. Zabývá se totiž vzpomínkami bojovníků ze západních zemí za poslední dvě staletí. Záběr jeho díla je mnohem rozsáhlejší, týká se zpravidla jiných válek i národností jejich účastníků. Popis života v první linii se ale diametrálně neliší od toho, jak jej prožívali vojáci naší východní armády během druhé světové války a je tedy částečně přenositelný. Proto využiji Holmesovu práci pro některá srovnání.

Dále jsou pro mě určitou inspirací knihy Pavla Mückeho - *Místa paměti druhé světové války - Svět vojáků československého zahraničního odboje* a *Rámeček paměti druhé světové války v českých zemích*, zabývající se orální historií druhého zahraničního odboje, a také Mückeho disertační práce *Paměť a paměti druhé světové války v českých zemích*. *Vzpomínkové práce vojáků druhého zahraničního odboje*, ve které mě silně oslovilo a zároveň ovlivnilo autorovo rozčlenění vzpomínajících vojáků na určité archetypy, kterých definoval osm. Jedná se z jeho pohledu o nejklasičtější typy reprezentantů, kteří se účastnili československého zahraničního odboje. Kritériem jsou pro Mückeho například datum narození, vojenské zkušenosti a také působení na různých bojištích. Z těchto důvodů se v jeho práci setkáváme s bývalým legionářem, interbrigadistou, letcem, Rusínem, studentem, Slovákem žijícím ve Francii, ženou ve východní jednotce a partyzánem. Jsou to archetypy v československém odboji rozhodně často zastoupené, zdaleka však ne jediné². Pro moji práci se mi proto zdají zcela nevyhovující. Nejen pro jejich neúplnost, ale i z toho důvodu, že Mücke mapuje odboj

² Chybí zde minimálně například Volyňský Čech, Vladař, bývalý příslušník Wehrmachtu české národnosti či domácí odbojář.

západní, východní i domácí společně v jedné práci, a proto je zcela evidentní, že prožitek vojáků ze západu a východu se musí notně lišit. Během bakalářské práce jsem Mückeho dílo nepodrobil kritice, kdežto nyní to považuji za nutnost. S odstupem času pokládám jeho stavbu archetypů za nevyhovující, protože se domnívám, že díky archetypům nelze vyličit prožitek zcela objektivně. Proto se ve svojí práci nebudu zabývat konstrukcí archetypů, ale zaměřím se prioritně na geografická místa jako jsou konkrétní města či hory, kde lidé nejrozličnějších původů prožívají se společným cílem svoje nejtěžší životní chvíle, které pak zaznamenávají. Vrývají se jim do paměti a jsou do jisté míry propojeny určitou shodou. Celkový prožitek z války bývalého prvorepublikového důstojníka nebo Rusína v hodnosti vojína se bude pochopitelně rozcházet, ale vzpomínky na konkrétní místo a boje s ním spjaté nemohou být diametrálně odlišné. Počasí, příroda, nálada, jídlo, nepřítel, morálka či atmosféra jsou pro všechny na daném úseku fronty více méně stejné a v jejich paměti vytváří po letech často podobné obrazy.

Z hlediska pramenů budu pracovat stěžejně s memoárovými díly bývalých vojáků 1. čs. armádního sboru. Tento druh ego-dokumentů je v případě bojů na východě zcela převažující nad deníky.³ Mezi stěžejní vzpomínková díla tak zařadím například memoáry Vasilu Hajdura *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, Viléma Sachera *Pod rozstříleným praporem*, Krvavé Velikonoce a *Válka skončila na Hané*, Zdeňka Stava *Povinnost nade vše*, Alfréda Ressela *Mé cesty válkou*, Vojtěcha Lehára *Měl jsem být zastřelen*, Karla Klapálka *Ozvěny bojů*, Oldřicha Kvapila *Návrat z bouře*, Vladimíra Levory *Ze stalinských gulagů do Československého vojska*, Josefa Vitocha *Bojovali za život*, *Vpřed ke konečnému vítězství* a *Moje vzpomínky na východní boje ve druhé světové válce*. Do práce pochopitelně zahrnu ještě celou řadu dalších vzpomínkových děl. Jako velmi hodnotné prameny mi také poslouží vzpomínky prezentované na internetových stránkách pametnaroda.cz i televizní dokumenty, zabývající se československým armádním sborem, které obsahují výpovědi přímých účastníků. Prameny jsem kriticky vnímal jako pamětníkem předkládanou narativní formu dodatečně interpretující prožitou válečnou realitu. Zde se mi stal vzorem Richard Holmes a jeho *Obrazy války*. Výraznější kritiku jsem musel provést pouze u prací vydaných před rokem 1989 a vyhnout se tak některým zcela účelovým politickým pasážím, které nikterak nesouvisí s válečným prožitkem vzpomínajících.

³Psát si deníky bylo zakázáno. Ti, co si přece jen našli tužku, papír a čas se věnovali jen kusým poznámkám, které se staly kostrou pro jejich poválečné memoáry.

Jednotlivé složky armádního sboru byly v průběhu roku 1944 a 1945 rozděleny a často bojovaly i samostatně na různých úsecích východní fronty.⁴ Prožitek těchto samostatně působících jednotek se tak zákonitě musí lišit například od prožitků příslušníků běžných pěších brigád.⁵ Proto bude nutné se jednotlivě zaměřit jak na pěší brigády krvácející na Slovensku a na Moravě, tak na příslušníky sborového dělostřelectva a vojáky tankové brigády, kteří se na krátký čas objeví u Jasla. Z důvodu limitovaného rozsahu diplomové práce bude bohužel ponechán stranou boj 1. čs. samostatné tankové brigády v SSSR v bojích o Ostravu a sním související působení příslušníků 1. čs. smíšené letecké divize v SSSR. Téměř dva měsíce trvající období bojů našich tankistů na přístupech k Ostravě dalo vzniknout mnoha pamětím, vzpomínkám a memoárům. Stejně tak se stalo v případě letců, kteří jejich postup podporovali ze vzduchu. Téma Ostravy je tak značně rozsáhlé a plně by si zasloužilo samostatnou práci.

V případě pěších brigád nebude nutné členění na jednotlivé prapory či čety, ale stěžejním bude dělení na úrovni brigád. Dalším podstatným faktorem bude rozdělení podle míst, kde ke střetnutí s nepřítelem došlo. Místa jako Ondava, Liptovský Mikuláš, Fatra či Javorníky jsou vysoce specifická a ve vzpomínkách zúčastněných zanechala výraznou stopu. Kvůli přehlednosti a snadnější orientaci budou všechny výše zmíněné aspekty zastřešeny do kapitol, které ponesou převážně názvy měst a oblastí, ve kterých ty či ony boje probíhaly, a které se neúprosně přibližovaly ku Praze. Díky tomuto členění tak bude snadnější představit si, že vojáci československého armádního sboru trpěli, krváceli a umírali až do posledních válečných dní. Zároveň se domnívám, že toto dělení kapitol prospěje uvědomění si, že karpatskou-dukelskou operací útrapy našich jednotek na východě zdaleka nekončily, ale naopak, že jedna z nejtěžších anabází naše vojáky teprve čekala, a to projít silně bráněným hornatým Slovenskem, přes Ostravu a Moravu až do vytouženého hlavního města Prahy.

⁴ Příslušníci 1. čs. samostatné tankové brigády a také sboroví dělostřelci byli na přelomu prosince 1944 a ledna 1945 na krátko přesunuti k Jaslu. Pěší brigády pak zase po celou dobu sváděly urputné boje na území dnešního Slovenska. Od března 1945 byla opět vydělena od zbytku armádního sboru 1. čs. samostatná tanková brigáda, která se účastnila osvobození Ostravy. Naprostou výjimkou je 2. čs. samostatná paradesantní brigáda, jejíž historie byla velmi specifická a v této práci o ní bude zmínka.

⁵ 1. čs. brigáda, 3. čs. brigáda a od bojů u Liptovského Mikuláše nově vzniklá 4. čs. brigáda.

1. Čechoslováci na východě

1.1. Polsko

Po tragických událostech druhé poloviny roku 1938 a nešťastném březnu 1939, kdy ze světových atlasů a map zmizelo mladé demokratické Československo, se zvedla několikatisícová vlna mladých mužů, vojáků i nevojáků, kteří se rozhodli opustit svoji porobenou vlast a vrátit se do ní v uniformě a se zbraní v ruce, po vzoru svých otců legionářů. „*V té době mnozí občané protektorátu i slovenské republiky prchali do zahraničí. Důvody měli různé. Politické, kdy za dřívější činnost jim hrozila perzekuce německých úřadů, rasové, hospodářské a jiné. Mezi ně patřili i ti, kteří uposlechli výzvy prezidenta a odešli do zahraničí, aby tam vstoupili do příštích vojenských jednotek.*“⁶

Logicky prvním státem, kam tato skupina směřovala svoje kroky hned po 15. březnu 1939, bylo sousední Polsko, kterému hned po Československu hrozil stejný osud: „*Nápor uprchlíků směřoval především do Polska. Důvodem byla snadná dostupnost a i překročení československo-polských hranic.*“⁷ Budoucnost našich dobrovolníků v Polsku však nebyla tak zářná, jak by si mnohý z nich přál. Základním problémem bylo kromě jiného velení skupiny. Do sporu se zde dostává Lev Prchala⁸, který s organizací jednotky začal a neměl v plánu se podřizovat exilovému vedení na západě, v jehož čele nestál nikdo jiný než Edvard Beneš. Ještě před samotným vypuknutím války, tak dochází k lodním transportům z Polska přímo do Francie. Polská skupina koncem léta čítala něco kolem dvou tisíc mužů. Potíže byly i s jejím umístěním. Prvním stanovištěm byly Malé Bronowice nedaleko Krakova a přesně v den napadení byla skupina odsunuta do Lesné⁹ u Baranovič.¹⁰ Čechoslováci však byli stále přesvědčeni o tom, že takto nízký počet mužů, který nakonec v Polsku zůstal, je jen dočasný. Miroslav Šmoldas vzpomíná: „*Doplnit nás měli občané české a slovenské národnosti žijící v Polsku, hlavním zdrojem doplňků se měla stát kolonie Čechů žijících od druhé poloviny minulého století v prostoru Volyně České.*“¹¹ Je pravdou, že k

⁶ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*. Praha, Futura 2011, s. 78

⁷ *Tamtéž*, s. 78.

⁸ Lev Prchala byl československé generál a exilový politik. Zároveň byl jedním z největších odpůrců zahraniční politiky exilové vlády prezidenta Edvarda Beneše.

⁹ Polsky Leszné.

¹⁰ František EMMERT, *Československý zahraniční odboj za 2. světové války na západě*, Brno, CPpress 2012, s.17

¹¹ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s.78

doplnění stavů vojska Čechoslováků na východě obyvateli Volyně přece jen došlo, ale až o pět let později, v létě roku 1944.

Potíž nebyla jen s velením a umístěním dobrovolníků, ale i s jejich vystrojením a vyzbrojením. Zajímavostí totiž je, že všechny tyto osoby byly po celou dobu svého působení na území Polska stále ve svých soukromých civilních oděvech, ve kterých opustili svoje domovy a přešli hranice. Velitelé se však tímto faktem nenechali výrazněji rozptylovat a zahájili výcvik. „*Prováděl se hlavně pořadový výcvik, nanejvýš, jak jsme tehdy říkali, technický výcvik. Rozčleňování a rozvinování jednotek, bez přískoků, opakovaly se řády. Nic jiného se cvičit nedalo, všichni jsme byli stále ještě oblečení do civilního oděvu, většinou s polobotkami na nohách.*“¹² Oldřich Kvapil ve svých vzpomínkách na Polsko zmiňuje ještě jednu, dnes už úsměvnou vzpomínku, která dokonale vystihuje celou situaci polské skupiny: „*Jednoho dne jsem byl určen do služby velitele stráže u vchodu do našeho tábora. Našimi zbraněmi byly klacky různých tvarů i rozměrů.*“¹³ Směšný počet zbraní, pro skoro dvoutisícovou skupinu, získali Čechoslováci až tři dny po vypuknutí války, tedy 4. září 1939. „*Krátce poté jsme od Poláků dostali první a bohužel také poslední zbraně, kterých bylo ostatně žalostně málo. Vždyť co znamenaly čtyři těžké a devět lehkých kulometů*¹⁴, *plynové masky a polní lopatky pro několik stovek Čechoslováků! Současně to však představovalo obrovský morální povzbuzení.*“¹⁵ Co je nutné k zoufalé situaci našich vojáků podotknout, je fakt, že jednotka si uchovala morálku na vysoké úrovni po celou dobu působení v Polsku.

Vypuknutí války však celou, byť neutěšenou, situaci značně rozhýbalo. Polský prezident Ignacy Mościcki podepsal 3. září 1939 dekret, kterým potvrzuje vznik Českého a slovenského legionu, čímž bylo po několika měsících postavení naší skupiny na území Polska legalizováno. Mluvit však o nasazení našich vojáků na frontě bylo z výše zmíněných důvodů nemožné, protože situace výstroje a výzbroje se neměla ani v budoucnu zlepšit. Příslušníci legionu vyčkávali v relativním klidu až do 11. září, kdy obdrželi první rozkaz - ustoupit směrem na východ.¹⁶ „*Nikdo nic konkrétního nevěděl, důvody k přesunu nebyly oznámeny, neznal je ani generál Prchala.*“¹⁷ Mezi Čechoslováky vládl neklid. Příslušníci legionu byli přepraveni vlakovými transporty k

¹² Oldřich KVAPIL, *Cesta bouří*. Praha, Brána 2010, s. 66.

¹³ Tamtéž, s. 65.

¹⁴ Oldřich Kvapil vzpomíná, že kulometů bylo asi deset lehkých a pět těžkých, tamtéž s. 71.

¹⁵ Josef BURŠÍK, *Nelítuj oběti*. Praha, Naše vojsko 1992, s. 21.

¹⁶ František EMMERT, *Československý zahraniční odboj za 2. světové války na západě*, s. 19

¹⁷ Josef BURŠÍK, *Nelítuj oběti*, s. 21.

Tarnopolu¹⁸, poblíž Rumunských hranic. V tomto období dochází také k prvním ztrátám, které si vyžádaly nálety střemhlavých bombardérů. Pamětník Jelínek o cestě zaznamenal: „Sotva jsme vyjeli ze stanice Krásné, bylo nádraží bombardováno a zničeno eskadrou devíti německých letadel. Ukázalo se, že naše protiletadlová obrana je zcela k ničemu.“¹⁹ Stejně tak naši vojáci vidí první hrůzy druhé světové války. „Zatímco v Leszné a v jejím okolí se válka připomínala jedině leteckými poplachy, začaly se podél železniční trati, po které jsme jeli od svítání ukazovat první konkrétní příznaky- jámy po leteckém bombardování.“²⁰ Zničené železniční stanice, výtopny, mršiny koní, shořelé vagóny, tak vypadal kraj v okolí Krosna. Hrůzná scenerie vedla nejednoho z Čechoslováků k zamyšlení. „Bylo to kruté setkání s krajem posvěceným historií našeho prvního zahraničního odboje. Jaké představy a úvahy to vyvolávalo v hlavách někdejších účastníků bitvy u Zborova, kteří také byli mezi námi!“²¹ Není to však pro mnohé jen první setkání s místy, souvisejícími s naším prvním odbojem. Dochází zde také k prvním kontaktům s polskými utečenci: „Při pohledu na sousední transport plný polských uprchlíků, žen a dětí, nás pronásledovala představa jatek při opakovaném německém náletu.“²² Budoucnost Polského legionu nebyla tak úplně jasná.

Malá skupina Čechoslováků odešla do sousedního Rumunska²³, ale většina postupovala polským územím směrem na východ, vstříc Rudé armádě, která začala obsazovat Polsko od 17. září 1939. Tato nově vzniklá situace většinu našich vojáků šokovala. Když se vojáci dověděli, že Sovětský svaz obsazuje polské území, byli podle slov Oldřicha Kvapila: „... s rozumem v koncích.“²⁴ V hlavách Čechoslováků tak zavládlo rozčarování a zmatek. I pro zbytek skupiny se tedy cílem stalo Rumunsko. Jeho hranic však dosaženo nebylo, protože již 18. září došlo ke kontaktu s prvními jednotkami Rudé armády. Český a slovenský legion se tak po osmnácti zářijových dnech ustupování a zmatků dostal do sovětské internace. Osud našich dobrovolníků byl nejasný. Ludvík Svoboda ve svém stěžejním prorežimním díle *Z Buzuluku do Prahy* sice vzpomíná: „Byla to významná chvíle - sešli jsme se s přáteli nejvěrnějšími, se

¹⁸ Konkrétně do železniční stanice Hluboczek Wielki.

¹⁹ KULKA, Erich. *Židé v československé Svobodově armádě*. Praha: Naše vojsko, 1990. s. 43

²⁰ Josef BURŠÍK, *Nelítuj oběti*, s. 22.

²¹ *Tamtéž*, s. 22.

²² *Tamtéž*, s. 22.

²³ Eduard ČEJKA, *Československý odboj na západě (1939-1945)*. Praha, Mladá fronta 1997, s. 108-109.

²⁴ Oldřich KVAPIL, *Cesta bouří*, s. 84.

sovětskými lidmi.“²⁵ S odstupem času můžeme však silně polemizovat o tom, zda se jedná o jeho pravé pocity.²⁶

Skutečnost byla taková, že když pak legion narazil na první sovětské útvary, podplukovník Svoboda se štábním kapitánem Fantou jim vyšli vstříc s bílým osvětleným praporem. Sovětský velitel prohlásil všechny za válečné zajatce a nařídil odzbrojení mužstva. Vojáci Rudé armády vzali našim dobrovolníkům hodinky, nože, plynové masky a odvedli je do vesnice Rakow, kde je nastrkali do kůlen a bedlivě hlídali.²⁷ Podporučík Kriegel vzpomíná: „*Cestou k rumunským hranicím nás sovětská vojska zajala a odzbrojila. Celá naše výzbroj pak pozůstávala z pouzder na plynové masky a z jednoho revolveru, kterým disponoval strážmistr Douděra. Rusové odebrali vojákům i kapesní nože.*“²⁸ Tím skončilo působení Českého a slovenského legionu v boji o Polsko.²⁹

Vzpomínky na období legionu jsou poměrně nepočetné a také dosti stručné. To je dáno jistě omezenou skupinou lidí, kterých se tato peripetie týkala a také přehlušením vzpomínkami na podstatnější další roky války. Hlavními vzpomínajícími jsou ale ti, kteří později prodělali celou pomyslnou trasu *Z Buzuluku až do Prahy*³⁰. Vzpomínky na polské peripetie léta roku 1939 nemají v pamětech válečníků ze západu³¹ obdobu a jedná se tak o zcela unikání národní prožitek hrstky Čechoslováků.

1.2. Internace

Internace pro naše vojáky započala v Kamenci Podolském. Odtud byla skupina toho času čítající přibližně 700 mužů přesunuta do Olchovce, kde nedobrovolně setrvala až do začátku listopadu 1939 v budově kulturního domu, která byla v nevalném stavu. Panovaly zde nejen nevyhovující hygienické podmínky, ale také chlad a vlhko. Následný přesun proběhl v průběhu listopadu a byl proveden do klášterního komplexu v Jermolincích³², který využívala sovětská NKVD³³. Ani tady nebyly životní podmínky

²⁵ Ludvík SVOBODA. *Z Buzuluku do Prahy*, Praha, Mladá fronta 1985, s. 21.

²⁶ Ludvík Svoboda, účastník bitvy u Zborova a následných bojů s bolševiky na magistrále, důstojník Československé prvorepublikové armády, by asi sotva v létě 1939 reagoval na vzniklou situaci podobnou s podobným nadšením.

²⁷ Viz. KULKA, Erich. *Židé v československé Svobodově armádě*. s. 47.

²⁸ *Tamtéž*, str. 47.

²⁹ Bylo by záhodno zmínit, že Český a slovenský legion nebyl zajat jako celek, ale jednalo se u menší či větší skupiny, které se v různých sledech pěším pochodem dostaly k předním útvarům Rudé armády.

³⁰ Ve vzpomínkách vojáků, kteří byli ještě před začátkem války z Polska evakuováni do Francie, se o Polsku hovoří zpravidla jen okrajově.

³¹ Srov. Richard HOLMES, *Obrazy války*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011.

³² Josef Buršík uvádí v Jarmolincích.

kvalitnější. Za vše mluví hojná přítomnost vši a blech.³⁴ Důležitým omezujícím prvkem, o kterém se v pamětech často hovoří, byla neinformovanost. Do kláštera se dostávaly pouze chabé, zkreslené nebo útržkovité zprávy o dění ve světě. Stejně tak si Čechoslováci museli poradit s přemírou volného času, který museli ve zdech Jermolinců nějak využít. Další přesun přišel téměř po nekonečném půl roce. Spontánní radost však neprodleně vystřídalo hořké zklamání. Očekávané formování jednotky, či přesun na západ nebylo na programu.

Cílem nového přesunu se v březnu 1940 stal další klášter užívaný NKVD jako internační tábor. Byly jím Oranky. Tady se již začalo ve vojenském duchu provádět cvičení, což alespoň částečně rehabilitovalo oslabenou morálku.³⁵ Dalším faktorem posilující ducha našich mužů bylo provedení prvního transportu příslušníků legionu do Francie, kde se už v plném proudu formovala naše zahraniční jednotka. Tato operace byla výsledkem složitějších diplomatických úsilí.³⁶ Zbytek skupiny internovaných zůstal v Orankách až téměř do konce horkého června 1940, kdy došlo k dalšímu přemístění do nového klášterního komplexu.

Tentokrát do městečka Suzdal, ležícího ve Vladimirské oblasti. Zde naši vojáci strávili nekonečně dlouhé období trvající déle než rok: „*Byly to smutné časy a já na tu dobu nevzpomínám rád.*“³⁷ Toto období, které je velice dlouhé, je vzpomínáno vskutku jen okrajově. Na činnost a organizaci stručně vzpomenu Miroslav Šmoldas: „*V druhé polovině roku 1940 žila naše skupina v tomto klášteře, zaměstnávala se pouze vnitřními pracemi, někteří civilní specialisté se jednotlivě podíleli na různých pracích pro vedení tábora nebo pro sovětské civilní organizace ve městě. Vnitřně měla skupina organizaci vojenskou, dělila se do rot. Pokud to okolnosti dovolily, důstojníci organizovali různá zaměstnání teoretického nebo všeobecně vzdělávacího charakteru.*“³⁸ Nezapomíná však dodat: „*Dny se zdály bez konce, pobyt se stal jednotvárný a nudný.*“³⁹ Čechoslováci s umem jim vlastním si dokázali s nekonečností času poradit a vyvíjeli alespoň bohatou kulturní činnost: „... *zkrátka vznikla velmi kvalitní kapela schopná hrát jak klasickou, tak i taneční hudbu. Devítka zpěváků vytvořila vokální skupinu, našli se i autoři, složili hudbu a texty k písním, které lyricky, někdy až nostalgicky reagovaly*

³³ NKVD - Narodnyj komissariat vnutrennyh del (Národní komisariát vnitřních věcí).

³⁴ Josef BURŠÍK, *Nelituj oběti*, s. 28.

³⁵ *Tamtéž*, s. 29.

³⁶ Viz <http://www.czechpatriots.com/csmu/cslegion.php> (citováno 21.3.2016).

³⁷ Josef BURŠÍK, *Nelituj oběti*, s.32

³⁸ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 85.

³⁹ *Tamtéž*, s. 79.

na život a události v táboře. Divadelní kroužek nastudoval Gogolova Revizora a sehrál ho s takovým úspěchem, že velitel tábora z vlastní iniciativy opatřil v Moskvě kostýmy a představení se muselo několikrát opakovat ve městě pro místní obyvatelstvo.⁴⁰ Na denním pořádku byla i celá řada dalších volnočasových aktivit.⁴¹ Radostné ovšem bylo zejména pokračování a dokonce zintenzivnění odesílání internovaných do Francie⁴² a po jejím pádu i na Blízký východ, kde se naše jednotky také formovaly⁴³. Ze sedmi stovek mužů zbylo v průběhu května roku 1941 v Suzdalské internaci přibližně na 130 osob.⁴⁴ Po odjezdu drtivé většiny mužů Východní skupiny československé armády⁴⁵ ze Sovětského svazu tak zbyla v táboře jen hrstka Čechoslováků. Tato drobná skupinka se stala v podstatě základním stavebním kamenem v budoucnu vzniklé jednotky a její příslušníci tvořili v čase bojů v Karpatech velitelské kádry armádního sboru. Již 22. června došlo k napadení SSSR nacistickým Německem a situace se pro násince začala vyvíjet pozitivně. Po podepsání československo-sovětské úmluvy o vzájemné spolupráci 18. července 1941 a vojenské úmluvy mezi československým a sovětským velením 27. září 1941 se tito zbylí muži stali pro začátek jádrem 1. československého samostatného polního praporu, který se od února 1942 pod velením podplukovníka Svobody začal formovat v dnes již legendárním Buzuluku.⁴⁶

Zajímavou epizodou, která je pamětníky internačního období často vzpomínána, je rozdělení vojáků na dvě základní skupiny. Na *francouze a hvězdáře*⁴⁷. K tomuto rozdělení došlo již na počátku celé internace. První skupina logicky trvala na co nejrychlejším přesunu do Francie, aby se mohla připojit k formující se vojenské jednotce a se zbraní v ruce případně zasáhnout proti Němcům. Současně tato skupina byla také početnější.⁴⁸ Druhé uskupení, tzv. *hvězdáři* odmítali bojovat za obnovení buržoazní kapitalistické republiky na straně západních spojenců a hodlali natrvalo zůstat v Sovětském svazu.⁴⁹ Obě tyto skupiny se však relativně snášely, žily společně, ale jejich soužití bylo přece jen zdrojem slovních potyček, které rozhodně nepřidaly na

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 79.

⁴¹ Vydávání ručně psaných a kreslených rodokapsů, celovečerní pásma básní a recitací, studium ruštiny, angličtiny, francouzštiny a spousta dalších aktivit, včetně těch sportovních.

⁴² Francie oficiálně kapitulovala 22. června 1940.

⁴³ Hned po přesunu do Suzdalu byla malá skupina odeslána na Blízký východ přes Oděsu.

⁴⁴ Viz. <http://www.czechpatriots.com/csmu/cslegion.php> (citováno 25.3.2016)

⁴⁵ Východní skupina československé armády byl oficiální název pro příslušníky bývalého Českého a slovenského legionu v Polsku po jeho internaci v SSSR.

⁴⁶ Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 118-119.

⁴⁷ Za hvězdáře byli označeni skupinou *francouzů*, protože si zdobili čepice a klopky rudými hvězdami.

⁴⁸ Čítala v počátku přibližně na 400 osob.

⁴⁹ Tato skupina měla přibližně 150 až 200 přívrženců.

dobřím jménu jednotky.⁵⁰ Pro doplnění existovala ještě jedna skupinka, čítající přibližně 100 osob. Ta ovšem pouze vyčkávala, jak se budoucí válečné měsíce vyvinou a výrazně se nepřiklápěla ani na jednu, či na druhou stranu.

Ve vzpomínkách na následující období se již spor "francouzů" a "hvězdářů" vůbec neobjevuje. Byť období internace trvalo poměrně dlouhý časový úsek, vzpomínek na něj není mnoho, popřípadě jsou jen kusého charakteru. Do jisté míry to je to dáno tím, kdy ty či ony paměti vyšly. V době komunistické totality bylo toto období záměrně velmi zestručněno, či zcela opomíjeno.

1.3. Buzuluk

Dne 10. ledna 1942 byly na zasedání československo-sovětské komise dohodnuty detailní otázky výstavby československého praporu. Místem zformování pro československou jednotku bylo zvoleno město Buzuluk. Hned 17. ledna uveřejnil sovětský rozhlas a zároveň i tisk pokyny týkající se mobilizace pro Čechy i Slováky žijící na území Sovětského svazu. Dalším důležitým krokem byl příslib ze strany Sovětů, že z internačních, zajateckých a jiných táborů budou propuštěni českoslovenští občané.⁵¹ Tím jim byla dána možnost přihlásit se do čs. armády.⁵² Ihned tak začaly do Buzuluku proudit stovky našinců ze všech koutů SSSR: „*Nad hlavním východem z nádraží oznamovala veliká černá písmena na bílé tabuli, že zde je cíl mé cesty - Buzuluk. Nad tímto nápisem, psaným azbukou, visela československá vlajka. Mírný vítr od blízkého Uralu si s ní pohrával. Nechtě musel jsem se zastavit, abych si tento okamžik mohl hluboce vštípit do paměti.*“⁵³ vzpomíná Karel Borský. Na Buzuluk jako takový a na přilehlou krajinu, ve které probíhal následný výcvik, se pamatuje a také o tom píše nejeden pamětník. Ukázková je vzpomínka velitele Ludvíka Svobody: „*Mezi Kujbyševem a Orenburgem je typická stepní rovina, přerušovaná tzv. balkami, rozsáhlými, ale mělkými dolinami, kde jsou listnaté lesíky a křovinaté porosty. Ale jsou tu i kopce, vzpínající se k výběžkům uralského hřebene, i lesy, potoky, mnoho dědin a řeka Samarka. Step není jednotvárná. Nikde není mohutnější výhled na slunce a nebeskou klenbu.*“⁵⁴

⁵⁰ Viz. Oldřich KVAPIL, *Cesta bouří*, s. 116-117.

⁵¹ Viz. Miroslav BROŽ, *Válečné dokumenty vypovídají...*, Praha, AVIS 2007, s. 13.

⁵² Hned v prvních dnech měsíce února se hlásili první dobrovolníci, včetně bývalých interbrigadistů ze Španělska. Během jednoho týdne dosáhl celkový počet účtyhodných 300 osob, včetně desítek žen.

⁵³ Karel BORSKÝ, *Zítřka začne obyčejný den*, Praha 1998, s. 12.

⁵⁴ Ludvík SVOBODA, *Z Buzuluku do Prahy*, s. 46.

Příjezd do tohoto města a konečně možnost vstoupit do regulérní československé jednotky je okamžik, přímými účastníky velice často vzpomínaný. Opakovaně je také vzpomínáno, že začátky v přiuralském městě nebyly snadné: „*Přesto problémy, které zde čekaly, byly obrovské. V první řadě bylo nutné překonat podmínky klimatické. Teplota v té době klesala pod 50 stupňů pod nulou, mráz byl umocňován silnými stepními větry. Ubytovací prostory, dříve užívané polskou Andrsovou armádou, byly vcelku vyhovující, avšak bez jakéhokoli vnitřního zařízení.*“⁵⁵

Do jednotky proudili lidé, kteří prodělali nejrozmanitější peripetie a zároveň byli příslušníky i různých národností: „*Byli to lidé nejrozmanitějších osudů, mnozí prožili mnichovskou okupaci i porážku Polska, někteří sloužili v československé armádě a strávili i léta služby v Rudé armádě, i prostí lidé, kteří utíkali z okupované vlasti, ale i lidé, kteří žili v Sovětském svazu,*“⁵⁶ vzpomíná Vasil Hajdur, jeden z mnoho Rusínů.⁵⁷ Byli zde Češi, Ukrajinci, Rusíni⁵⁸, Slováci, Židé i Maďaři.⁵⁹ Na složení jednotky vzpomíná neuměle i Vladimír Levora: „*Byli zde ti krakovští, několik politických, pár španěláků, několik Čechů, kteří již před válkou pracovali v Sovětském svazu, pak komunisté z Interhelpa, ale drtivá většina pocházela z řad podkarpatských Rusínů, tedy lágerníků.*“⁶⁰ Zajímavým aspektem je i věk přicházejících: „*Vedle mužů v raném věku přicházeli téměř nezletilí chlapci nebo osoby mnohem starší, s nimi i první ženy.*“⁶¹ Zmiňuje Miroslav Šmoldas. Vzpomínkové práce žen tvoří nezanedbatelné procento memoárové literatury, byť jejich počty byly v poměru s muži u jednotky pochopitelně značně nižší.⁶² Náročnou službu ovšem zvládaly na výbornou a v nejrozmanitějších činnostech zastínily i svoje mužské protějšky.⁶³ I přes těžké životní podmínky si uchovaly svoji ženskost, jak vzpomíná Gertruda Englová: „*Zůstaly jsme prostě ženami i ve svých ne příliš úhledných uniformách uprostřed šedi nevlídných kasáren.*“⁶⁴

⁵⁵ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 82.

⁵⁶ *Tamtéž*, s. 46.

⁵⁷ V první polovině dubna 1942 čítala československá jednotka už přes 600 osob a v průběhu června už dokonce přes jeden tisíc mužů a žen.

⁵⁸ Někteří bývalí obyvatelé Podkarpatské Rusi uvedli svoji národnost jako Rusínskou, jiní jakou Ukrajinskou.

⁵⁹ Viz Miroslav BROŽ, *Válečné dokumenty vypovídají...*, s. 13.

⁶⁰ Vladimír LEVORA - Zora DVOŘÁKOVÁ, *Ze stalinských gulagů do československého vojska*, Praha: J. Hříbal, 1993. Poznání, s.112

⁶¹ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 46.

⁶² Viz <http://www.zeny-bojujici.cz/> (citováno dne 23.3.2016)

⁶³ Ženy ve Svobodově armádě sloužily jako zdravotnice, spojářky a písařky. V menším počtu ale také jako odstřelovačky, či obsluhy protiletadlových kanonů. Celá řada z nich potom prodělala i parašutistický výcvik v rámci 2. československé samostatné paradesantní brigády v SSSR.

⁶⁴ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 46.

Obrovský podíl na formování celé jednotky má Heliodor Píka, jenž vedl složitá a zdlouhavá jednání se Sověty, aby došlo k vydání osob československé státní příslušnosti, jež byly neprávem internovány a vězněny v sovětských gulazích.⁶⁵ Jednalo se hlavně o Rusíny⁶⁶, kteří se stali jádrem formujícího se praporu. Přicházeli však k jednotce v různém stavu. Na tento fakt vzpomíná mimo jiných účastníků opět i Miroslav Šmoldas: „*Před mobilizací a odvodem byla většina z nich internována v sovětských lágrech včetně gulagu. Jejich fyzická a často i psychická kondice byla značně oslabena, mnozí potřebovali léčení.*“⁶⁷ Konečně se začalo cvičit a pošramocená morálka stoupla. Několik let trvající sen našich vojáků na východě se začal konečně pomalu, ale jistě plnit. Výcvik se rozjel bez většího otálení: „*Začala dlouhá, často několikadenní praporeční cvičení. Pochodovalo se ve dne, cvičilo se i v noci.*“⁶⁸ Kupříkladu ale zbraně dostali příslušníci praporu až koncem října 1942.⁶⁹ Přes veškerou snahu se celková připravenost praporu stala časově náročnou záležitostí, která trvala až do počátku roku 1943.

Na Buzuluk, jako na místo nového začátku je vzpomínáno hojně všemi, kteří se této éry československé vojenské jednotky účastnili. Nejvíce je pak pamatováno na první momenty příchodu k jednotce a značnou, zejména časovou, náročnost výcviku. Cvičení byla náročná a počasí také nikoho nešetřilo, ale při čtení řádků vzpomínajících z nich číší nová naděje a odhodlání. Vzpomínky na Buzuluk jsou prvním světlým bodem po útěku z Polska a internaci v klášterech NKVD.

1.4. Sokolovo

Rozkaz účastnit se bojů na frontě přece jen po několika letech přišel. Už 27. ledna 1942 byla našim vojákům předána bojová zástava a hned dva dny na to vyrazili příslušníci polního praporu směrem k Charkovu. K rotám pěchoty byli na poslední chvíli přiřazeni i výše zmínění Rusíni, jež nestihli prodělat řádný výcvik, ten jim byl kvůli odjezdu na frontu značně zkrácen. Svoji roli sehrálo i kruté poduralské počasí. Vasil Hajdur vzpomíná: „*Když jsme nastoupili na dvoře kasáren, že půjdeme na*

⁶⁵ Jednalo se o několika tisícové skupiny Rusínů, kteří byli po překročení hranic se SSSR odsouzeni za špionáž k několikaletým trestům odnětí svobody v pracovních táborech na Sibiři.

⁶⁶ Pro toto východoslovanské etnikum existuje více názvů. Můžeme se setkat s názvy Podkarpatorusové či zakarpatští Ukrajinci. Velká množství se jich označilo za Ukrajince, ale značná část se jich považovala za Rusíny. Nikdy neměli vlastní národní stát, proto i nyní přetrvávají problémy s jejich sebeurčením.

⁶⁷ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 83.

⁶⁸ Jaroslav ANDREJS - Julius ŠÍF, *Směr Praha*, Praha: Naše vojsko, 1946., s. 15.

⁶⁹ Vojáci si tak opět jako v Polsku vypomáhali provizorně zbraněmi dřevěnými. Viz Miroslav BROŽ, *Válečné dokumenty vypovídají...*, s. 99.

střelnici, začaly nám omrzat uši a prsty na nohou, velitel musel střelbu odložit, a tak jsme odjeli na frontu, aniž bychom stříleli.“⁷⁰ Nemalá část Rusínů v Buzuluku díky svému zdravotnímu stavu zůstala. Naše vojáky čekala do první linie, na Československé poměry, docela daleká cesta. „*Dlouhý vojenský vlak nás vezl řadu dní z vnitrozemí Sovětského svazu tisíce kilometrů vzdáleného na bojiště. Přímo jsme se těšili na okamžik, kdy zasáhneme do boje.*“⁷¹ O chuti bojovat a konečně se setkat tváří v tvář a se zbraní v ruce s nenáviděným nepřítelem svědčí velké množství vzpomínek *Buzulučáků*. Na obavy z prvního boje⁷² nikdo nevzpomíná.⁷³ Všude je cítit jen euforie a nadšení: „*Jeli jsme na frontu. A měli jsme dobrou náladu.*“⁷⁴ Po nekonečné cestě ešalonem čekala naše vojáky ještě těžší fáze přesunu. Usilovný, 400 km dlouhý pochod, v těch nejhorších přírodních podmínkách. Čechoslováci si s ním však poradili a dokázali tuto vzdálenost ujit za 10 dní pochodu.⁷⁵ „*Dělali jsme noční pochody. To bylo v zimě. Byl únor. A to byly hrozné pochody, protože to se šlo hodinu nebo dvě hodiny, potom byla pár minut přestávka a každý sebou praštil na sníh, kde byl a hned usínal.*“⁷⁶ První den v březnu byl ve znamení vytouženého, ale velmi krátkého odpočinku. Hned následující den totiž příslušníci praporu vyrazili na frontové pozice nedaleko malé obce Sokolovo na jižní straně říčky Mža. 1. rota pod velením nadporučíka Otakara Jaroše⁷⁷ bránila nejexponovanější obranné pozice u Sokolova.

Již v průběhu 8. března 1943 došlo k nejtěžším bojům s útočícími jednotkami německé tankové divize. Počty padlých a zraněných nebyly zdaleka nejnižší. Značná část našich vojáků tak přišla hned v prvních bojích o kamarády a dobré velitele: „*V mnohých očích se tu noc objevily slzy, všichni jsme posmutněli.*“⁷⁸ Tento jev se však pro ně v následujících letech stane téměř rutinou a brutální každodenností války. O urputnosti bojů, vypětí sil a houževnatosti obránců Sokolova hovoří ne jedna memoárová práce.⁷⁹ Tlak na naši jednotku byl v úseku Sokolova značný. Docházely

⁷⁰ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 57

⁷¹ Josef BURŠÍK, *Nelituj oběti*, s. 39.

⁷² Pro značnou část mužů se jedná o první bojovou zkušenost.

⁷³ Srov. Richard HOLMES, *Obrazy války*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011, s. 123.

⁷⁴ Oldřich KVAPIL, *Cesta bouří*, s. 181.

⁷⁵ Viz Josef BURŠÍK, *Nelituj oběti*, s. 42.

⁷⁶ <http://www.pametnaroda.cz/story/demjan-michal-1921-1991> (citováno 25.3.2016)

⁷⁷ Otakar Jaroš padl při obraně Sokolova a stal se prvním cizincem, kterému by udělen titul Hrdina Sovětského svazu (im memoriam). Byl také posmrtně povýšen do hodnosti kapitána. V průběhu let komunistické totality se jeho oběť stala jednou z nejzprofanovanějších.

⁷⁸ Josef BURŠÍK, *Nelituj oběti*, s. 46.

⁷⁹ Nejednou se boje o Sokolovo ocitly ve stínu poválečné propagandy a mýtů, stejně tak jako většina bojů československých vojáků na východě. Dnes, zbaveni normalizační propagandy, můžeme zaujmout k bojům u Sokolova jednoznačnější stanoviska. Faktem je, že naši vojáci boj absolvovali se ctí a jeho

zásoby munice a vojáci začínali být těžce vyčerpani. Prapor tak musel v následujících dnech opustit své obranné pozice a opět usilovným pochodem v hlubokém sněhu ustoupit z hroutícího se úseku fronty. Ztráty těchto několikadenních těžkých bojů byly značné. Jak na lidech, tak na materiálu. Velkým problémem se stala i evakuace raněných: „Dva vojáci, plazící se vedle mě, byli německými střelami zabiti a další dva těžce raněni. Ty jsme s obtížemi a za nepřetržitého ostřelování dovlekli k prvním okopům praporeního obraného postavení.“⁸⁰

Psychickou náročnost bojů zrcadlí další ze vzpomínek Josefa Buršíka: „Všude kolem bylo v rachotu výbuchů a výstřelů, v praskotu ohně slyšet sténání raněných a umírajících spolubojovníků.“⁸¹ Tato vzpomínka je pochopitelně charakteristická pro kterékoliv bojiště devatenáctého a dvacátého století.⁸² Boje o Sokolova se tak staly několik hodin po jejich skončení legendou. Naši vojáci si na východě prošli bojovým křtem ve skutečně extrémních podmínkách: „První boj našeho praporu přispěl nejen k seznámení s nepřítelem, ale i k upevnění morálně bojových kvalit všech vojáků.“⁸³ Na této krátké větě ve vzpomínkách Oldřicha Kvapila se shodne nejeden z veteránů. Sokolováci se později stanou důležitým článkem v důstojnickém sboru v letech 1944 a 1945. V těchto prvních bojích prokázali svoji příkladnou odvahu také již výše zmíněné ženy, které k Sokolovu odjely s praporem a působily zde převážně jako zdravotnice.⁸⁴ „Tanky pořád přijížděly a plamenomety vše zapalovaly. Když jsme tam šli, tak jsem viděla, že jednomu chlapci padl plamenomet na záda. Samozřejmě úplně shořel. A člověk se nesměl bát, prostě jsme museli obvazovat raněné.“⁸⁵ Cestou z bojiště nejednou pomáhaly mužům nést jejich těžkou výstroj i výzbroj při zdoluhavém ústupu. Bojové vystoupení u Sokolova se tak stalo zaslouženou součástí naší bojové tradice.

Na sokolovské bojiště jsou vzpomínky tak hojné, že by to bez problémů vydalo na objemnou samostatnou studii. Odráží se zde vzpomínky nejen na úporný boj jako takový, ale i na padlé, zraněné a třeba i vyznamenané kamarády. Kratší či delší práce

hodnota se stala cenným stavebním kamenem pro náš druhý zahraniční odboj. Nutno si však také uvědomit, že boj u Sokolova byl z pohledu gigantické východní fronty zcela zanedbatelný a více méně bez zásadního významu. Pro nás a náš odboj měl však zcela opačné hodnoty. Viz Milan MOJŽÍŠ, *Jak to vlastně bylo u Sokolova*. Legionářský směr. Praha: Československá obec legionářská, 1/2016, s. 30-39.

⁸⁰ Josef BURŠÍK, *Nelituj oběti*, s. 46.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 44.

⁸² Viz Richard HOLMES, *Obrazy války*, s. 133.

⁸³ Oldřich KVAPIL, *Cesta bouří*, s. 196.

⁸⁴ Nejzajímavější pamětníci od Sokolova byla patrně Marie Ljalková-Lastovecká, která působila na pozici ostřelovačky. Za bojové nasazení však zaplatila krutou daň. V budoucnu již nemohla mít děti.

⁸⁵ <http://www.pametnaroda.cz/story/habrstatova-roz-kaplanova-jarmila-1924-1735> (citováno 28.3.2016)

také zpravidla zachycují dlouhý přesun k Sokolovu a poté složitý ústup. Téměř nikdo ze vzpomínajících neopomněl zaznamenat také rozmary krutého počasí.

1.5. Cesta ke Kyjevu

Významným centrem pro doplnění a docvičení praporu se stalo město Novochoopersk: „Zprávu o našem boji vysílalo moskevské rádio, přetiskly ji všechny deníky ústředními počínaje a oblastními konče... proto o nás věděl i Novochoopersk. Měli jsme tudíž ve srovnání s Buzulukem při navazování odpovídajících vztahů s místním obyvatelstvem podstatně jednodušší úlohu.“⁸⁶ Zde bylo na základě souhlasu sovětského velení⁸⁷ přistoupeno k zformování 1. československé samostatné brigády v SSSR.⁸⁸ Velitelem již početnější⁸⁹ československé skupiny se stal Ludvík Svoboda, velitel praporu od Sokolova.⁹⁰ Početní stav zachránil hlavně záložní pluk, který se formoval již od února 1943 v Buzuluku. Klíčovými se zde stali opět Rusíni.⁹¹ Novou skupinou zde byl větší počet Slováků z Rychlé divize, kteří byli od začátku bojů v Sovětském svazu zajati Rudou armádou. Výcvik pokračoval rychle a brigáda byla k odjezdu na frontu schopna v průběhu září 1943.⁹²

Už v průběhu měsíce října 1943 byl zahájen přesun Čechoslováků ve směru ke Kyjevu, hlavnímu městu Ukrajinské svazové republiky: „Cesta trvala 12 dní, ve vagónech panovala veselá nálada.“⁹³ Podobných vzpomínek se objevuje více. Naši se opět těšili do boje, byť již mnozí z nich měli za sebou krátkou, ale o to intenzivnější frontovou zkušenost. Jistou roli v tom může hrát nervozita, způsobovaná dlouhodobým čekáním a přípravami na určitou událost. Nyní však všichni bezpečně věděli, že směřují opět vstříc frontě a nenáviděnému nepříteli. I tento fakt, který vypovídal akorát o budoucím nebezpečí, mohl vyvolat jisté pocity úlevy. V rámci kyjevské operace se stala naše 1. československá samostatná brigáda součástí 38. sovětské armády, stejně tak jako

⁸⁶ Oldřich KVAPIL, *Cesta bouří*, s. 224.

⁸⁷ Z dubna 1943.

⁸⁸ Viz Miroslav BROŽ, *Válečné dokumenty vypovídají...*, s. 144.

⁸⁹ Měla se skládat ze tří pěších praporů, z tankového praporu, ženijního praporu a třech oddílů dělostřelectva. Viz Josef BURŠÍK, *Nelituj oběti*, s. 47.

⁹⁰ Stalo se tak na naléhání sovětských orgánů, protože Ministerstvo národní obrany v Londýně upřednostňovalo na tuto pozici plukovníka Jana Kratochvíla. Ten nakonec přezval funkci velitele všech československých jednotek v SSSR. V průběhu roku 1944 se stal přeci jen velitelem 1. československého armádního sboru a během prvních dní karpatsko-dukelské operace byl ze své pozice sesazen a nahrazen právě Ludvíkem Svobodou.

⁹¹ U 1. československé samostatné brigády tvořili Rusíni v průběhu října 1943 plně dvě třetiny jejího početního stavu a tvořili tak páteř brigády.

⁹² Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA, *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 119.

⁹³ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 102.

v karpatko-dukelské operaci a v dalších osvobozovacích bojích. Na začátku listopadu 1943 se Rudé armádě povedlo vydobýt Kyjev. Nemalou měrou tomu přispěli i příslušníci 1. československé samostatné brigády: „*Když přišel den nástupu na Kyjev, tak k nám přišel Svoboda po těch útvarech a říká: ‚Kluci, za okamžik půjdete do boje, bojíte za Kyjev tak jako za Prahu, Brno, Bratislavu a Užhorod.‘ Nás nasadili na hlavní úder na Kyjev.*“⁹⁴

Vojáci brigády jako jedni z prvních dorazili do centra metropole a vyvěsili zde československou státní vlajku. Boje byly krátké, ale opět prudké a intenzivní. Čechoslováci se tak poprvé zapletli do rozsáhlejších pouličních bojů. „*Začaly boje o každý dům. Polorozbořené město hořelo. Každou chvíli se ozývaly detonace časovaných min, do vzduchu létaly celé bloky budov. Všude samá ruina, požáry, zničená vojenská technika, mrtví vojáci.*“⁹⁵ V ruinách a nepřehledných ulicích došlo ke značně blízkému kontaktu s nepřítelem. Bernard Bražina vzpomíná: „*V nepřátelských zákopech je chaos. Masy Němců z nich vyskakují, běží dozadu, v běhu se obracejí a kropí nás dávkami ze samopalů. My na oplátku střílíme do nich ze samopalů, tankových kulometů i kanonů.*“⁹⁶ Pouliční boje se staly opět zdrojem cenných zkušeností.⁹⁷ Morálka osvoboditelů byla znovu vysoká: „*Byli jsme odhodlaní bít se za Kyjev, jako bychom měli před sebou Prahu!*“⁹⁸ Bitva o Kyjev nebyla díky přírodním podmínkám ani době svého trvání tolik vyčerpávající, jako boj u Sokolova. Vzpomínky veteránů na to jasně poukazují. Ti co se o počasí okrajově zmíní, jej popisují jako *krásné podzimní*. Aspekt počasí se téměř neobjevuje, kdyžto u vzpomínání na Sokolovo je nedílnou součástí většiny zaznamenaných vzpomínek.

Za zmínku stojí, že pamětníci, kteří prošli boji jak u Sokolova i Kyjeva, se tématu bojového křtu věnují ve svých memoárech mnohem častěji a obšírněji. S určitostí lze tvrdit, že to je dáno právě tím, že u Sokolova se přímého boje účastnili poprvé.⁹⁹ Válečný prožitek byl nový a zúčastněným se tak trvale vštípil do paměti. Čechoslováci se v Kyjevě také poprvé setkávají s vděčností osvobozeného obyvatelstva, která se tak stává určitou vzpruhou a morální posilou pro další boje. Za všechny mluví nejcharakterističtější vzpomínka Josefa Buršíka: „*Atmosféra při dobývání Kyjeva byla*

⁹⁴ <http://www.pametnaroda.cz/story/korol-vasil-1922-686> (citováno 29.3.2016)

⁹⁵ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 104.

⁹⁶ *Kyjev-Dukla-Praha*. Edit. Jan Lipták, Praha, Naše vojsko 1975, s. 171.

⁹⁷ Nejvyšším sovětským vyznamenáním Hrdina SSSR byli za boje o Kyjev dekorováni tři Čechoslováci, kteří svoji statečnost prokázali i v dalších bojích. Byl to samopalník Antonín Sochor a tankisté Josef Buršík a Richard Tesařík.

⁹⁸ Josef BURŠÍK, *Nelituj oběti*, s. 51.

⁹⁹ Viz Richard HOLMES, *Obrazy války*, s. 126.

*zvláštní. Když se jeho obyvatelé dozvěděli, že jsme Čechoslováci, bez ohledu na nebezpečí, kterého hrozilo - vždyť se bojovalo-, nás začali zastavovat, líbat a objímat. Radostí by nás snad umačkali.*¹⁰⁰ Zajímavou je poměrně rozsáhlá vzpomínka Vasil Hajdura na objevení zničeného lihovaru a s ním spojenou oslavu.¹⁰¹ Jako taková je jednoznačným důkazem, že paměť s oblibou uchovává detailně veselejší události. Zároveň může být spojena s euforickou náladou po opadnutí bezprostředního bojového stresu.¹⁰²

1.6. Za Dněprem

Po osvobození Kyjeva pokračovala 1. československá samostatná brigáda v obranných i útočných bojích v oblasti ukrajinského Žitomiru a pokračovala ve směru na Bílou Cerkev. V průběhu prosince 1943, krátce před Vánoci, přešli naši vojáci do druhého sledu obrany. Všeobecně se očekávalo, že zde Čechoslováci v relativním klidu stráví období Vánočních svátků a přečkají na místě až do ledna. To se však nestalo. Místo toho je čekaly poměrně tuhé boje v krutých mrazech a závějích sněhu. Scenérie silně připomínala Sokolovo: *„Byly to tehdy pro nás přetěžké dny naplněné tvrdými boji v hlubokém sněhu a za velkých mrazů.*“¹⁰³ Ve vzpomínkách účastníků oněch dní se však žádná komparace se Sokolovem neobjevuje.

V druhé části prosince 1943 byly naše jednotky nasazeny do Žitomirsko-berdičevské operace. Toto bojové období Československé jednotky na východě¹⁰⁴ je v české historiografii popsáno stále nedostatečně a více méně neuceleně.¹⁰⁵ Přesto, že se zde bojovalo stejně tvrdě jako v bojích předešlých a ztráty brigády byly značné.¹⁰⁶ Těsně před Silvestrem roku 1943 byla dobyta vesnice Ruda a ihned v prvních lednových dnech padla do rukou Čechoslováků i Bílá Cerkev. O složité situaci bojů z přelomu roku svědčí vzpomínka Mikuláše Hulína: *„My jsme měli přeseknout hlavní ústupovou cestu. Dovedete si představit, že přeseknout Němcům hlavní ústupovou cestu není snadné, když tam byly ve městě obklíčeny asi dvě divize - Němci nasadili všechno*

¹⁰⁰ Richard HOLMES, *Obrazy války*, s. 51.

¹⁰¹ Viz Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 107.

¹⁰² Srov. Richard HOLMES, *Obrazy války*, s. 213.

¹⁰³ Josef BURŠÍK, *Nelítuj oběti*, s. 60.

¹⁰⁴ Od prosince 1943 až do března 1944.

¹⁰⁵ V marxistické historiografii socialistické éry bylo toto období popisováno jako boje u Vasilkova, Bílé Cerekve a Žaškova. Prostor v literatuře mu byl věnován jen okrajově a trochu sloužil jako pomyslná spojnice mezi boji o Kyjev a karpatskou-dukelskou operací.

¹⁰⁶ Celkově se hovoří o 66 padlých a téměř 300 zraněných.

možné, co měli, aby se obklíčené jednotky dostaly zpět...“¹⁰⁷ Krutost střetu umocňuje i krátká vzpomínka Arnošta Steinera, který byl nucen vydat svým mužům rozkaz krýt se za zmrzlými mrtvými těly sovětských vojáků, když jej a jeho muže zastihl náhlý německý dělostřelecký přepad v otevřeném terénu.¹⁰⁸ I o vesnici Rudu se strhl tvrdý boj: *„Teprve ve vsi se rozpoutal houževnatý a nemilosrdný boj muže proti muži a bojovalo se o každý dům. Jenom podle zvuku pěchotních zbraní bylo možno rozeznat, kde vedou boj naši vojáci, byli jsme pomíchaní, až po rozednění se fronta začala vyrovnávat.*“¹⁰⁹

Čechoslováci pak bojovali v průběhu měsíce ledna v oblasti Horního Tikiče u Žaškova. Pozice udrželi se značným vypětím sil a od 26. ledna se pak naše brigáda účastnila odražení útoků nepřítele: *„Přesuny zprava doleva, do středu a zpět, prostě kde byla v bojové linii díra, ucapala se československými pěšáky a tankisty.*“¹¹⁰ Značný zmatek v úseku československé brigády zůstal v paměti i Oldřicha Kvapila. Bylo zkrátka nutné zatmelovat trhliny v Sovětské obraně. Ale i zde, v malých a doposud bezvýznamných městečkách a vesnicích, byli Čechoslováci horlivě vítáni místními lidmi: *„Obyvatelé osad nás vřele vítali, objímali a podávali nám jídlo, pití a zvali nás do příbytků. Po celodenních bojích bez jídla jsme rádi přijímali jejich pozvání na pohoštění.*“¹¹¹ Konečně přišel v polovině března 1944 rozkaz o stažení unavené a vyčerpané 1. československé samostatné brigády z fronty to hlubokého týlu. Došlo k soustředění v oblasti Volyně¹¹², konkrétně v okolí města Rovna.¹¹³

Období bojů za Dněprem věnovali veteráni ve svých vzpomínkových pracích opravdu jen malé místo. Sokolovo a Kyjev jsou výrazněji vděčnějším tématem jejich pamětí. Proč je série obranných a útočných bojů v oblasti za Kyjevem v jejich vzpomínkách tolik upozaděna, mi je poměrně záhadou. Z faktografické literatury totiž jasně vyplývá, že náročnost těchto bojů musela být daleko větší, než například samotné osvobození Kyjeva.

¹⁰⁷ <http://www.pametnaroda.cz/story/hulin-mikulas-1922-721> (citováno 27.3.2016)

¹⁰⁸ Kyjev-Dukla-Praha, Edit. Jan Lipták, s. 218.

¹⁰⁹ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 109.

¹¹⁰ Josef BURŠÍK, *Nelítuj oběti*, s. 60.

¹¹¹ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 109.

¹¹² Jednalo se o rozsáhlá území Ukrajinské svazové republiky rozléhající se od Žitomiru až po Dubno, Rovno a Luck.

¹¹³ Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA, *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 121.

1.7. Volyně

Na řadu přišel nutný odpočinek a také reorganizace jednotky. Od poloviny měsíce března 1944 byli příslušníci brigády rozmístěni v ukrajinských městech Luck, Rovno, Zdolbunov a Kvasil'kov a v přilehlém okolí.¹¹⁴ „Věděli jsme, že v této oblasti, středisku české menšiny na Volyni, žijí Češi, jejichž přání bylo vrátit se do rodné země a cestu do staré vlasti pomáhat vybojovat se zbraní v ruce.“¹¹⁵ Volyňská oblast se stala zcela zásadní pro vznik 1. československého armádního sboru v SSSR, díky početné komunitě volyňských Čechů¹¹⁶, kteří se ve velkých počtech dobrovolně hlásili do rozšiřující se československé jednotky. Tzv. *Volyňáci* se stali opravdovou páteří armádního sboru a díky nim také mohla vzniknout například celá 3. československá samostatná brigáda.¹¹⁷

Do naší armády se hlásily celé rodiny: „Přišli chlapci mladí, kterým ještě nebylo těch 18 roků. Přišli starší lidé, kteří už nemuseli do jednotky. Tam bylo takové nadšení pro naši vlast,“¹¹⁸ pamatuje se Irena Malinská. Morálku a přesvědčení většiny dobrovolníků vstupujících do jednotky charakteristicky vystihují vzpomínky jednoho z nich: „Zítřka budu vojákem své vlasti, kde jsem se nenarodil, země, kterou znám jen ze sokolských sletů, kam jsme jezdili s takovou radostí. Ano, v květnu to bude pět let, kdy vlast mobilizovala, kdy mladí mužové v západní Volyni naléhali na konzulát, aby jim bylo dovoleno jet do staré vlasti a bránit ji před Hitlerem. Tenkrát jsme však nepochodili.“¹¹⁹ V pamětech nastupujících dobrovolníků se motiv lásky ke svojí pravlasti vyskytuje velmi často a silně: „Své vlastenectví jsme zatím projevovali, kdykoliv jsme vyrazili z ubytovacích prostor na cvičiště za město a vraceli se zpět,

¹¹⁴ Erich KULKA, *Židé v Československé Svobodové armádě*, s. 308.

¹¹⁵ Ludvík SVOBODA, *Z Buzuluku do Prahy*, s. 139.

¹¹⁶ Česká menšina na Volyni začala vznikat po roce 1868, kdy z ekonomických důvodů se sem postupně stěhovali emigranti z Čech a Moravy a založili zde početnou komunitu, rozprostírající se přes značnou část dnešní Ukrajiny. Na Volyni žilo v době před válkou kolem 45 000 příslušníků české menšiny. Viz Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů*, Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1997.

¹¹⁷ Během několika málo týdnů se volyňských Čechů přihlásilo několik tisíc. Nejen mužů, ale i žen. Tvořili tak 2/3 nově vzniklého armádního sboru. Po zorganizování 1. čs. brigády a 2. paradesantní brigády se začala od 1. června formovat také 3. brigáda a volyňští Češi tvořili v rámci mužstva a poddůstojníků její absolutní většinu. Tato brigáda však před odchodem na frontu do Karpatsko-dukelské operace ještě nebyla na plných počtech, protože volyňští Češi museli doplnit i jiné brigády a útvary armádního sboru.

¹¹⁸ Vzpomínky Ireny Malinské, televizní dokument *Dukla- krev a mýtus 1: Osudový obzor*. Česká televize, 1999.

¹¹⁹ Jiří HOFMAN, Václav ŠÍRC a Jaroslav Vaculík *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Praha 1999, s. 83.

mohutným zpěvem vlasteneckých písní.“¹²⁰ Svůj vliv na příval dobrovolníků nemělo jen vlastenectví, ale také nevybíravá politika Sovětského svazu k této menšině.¹²¹

Výcvik se opět rozjel bez většího otálení a byl značně náročný, díky počtu nových vojáků. Velká většina z nich totiž nikdy neprodělala žádnou řádnou vojenskou službu: „*Tam bylo složité to, že Volyňští Češi, kteří přišli, většinou nebyli nikdy vojáci. Měli poprvé pušku v ruce. Takže bylo třeba dělat ten výcvik od samotného základu. Od těch puškohmatů až po pozor, pohov, který je nezbytný.*“¹²² Výcvik u 3. čs. brigády zachytil a popsal i Vilém Sacher¹²³, autor několika vzpomínkových knih: „*Na hodnotu výcviku měla vliv i okolnost, že většina mužstva oblékla uniformu poprvé. Byli tu nováčci, kteří se teprve učili základům vojenské abecedy.*“¹²⁴ Na formování armádního sboru je ve vzpomínkových pracích pamatováno často. Vše je prodchnuto euforií a všeobecnou dobrou náladou. Platí to jak pro nově příchozí, tak i pro zkušenější frontové vojáky, včetně důstojnického sboru. Na účet volyňských dobrovolníků je nutno poznamenat, že i mezi nimi byli zkušení *frontovníci* bojující už v Rudé armádě a jejich bojové zkušenosti byly tak pro nováčky a velitele sloužící po jejich boku neocenitelné.¹²⁵

Národností složení v armádním sboru bylo opět, jako v předešlé fázi působení československé jednotky na východě, značně rozmanité. Jeho představení je nezbytné pro uvědomění si národnostní rozmanitosti československé jednotky na východě. Byli zde Češi a Slováci, Rusíni, volyňští Češi a také Židé¹²⁶: „*Vycházeli jsme spolu dobře. Jen Židy někteří neměli rádi. To nebyli mnohdy žádní hrdinové*“¹²⁷, oni se s námi také moc nedružili, družili se spolu stranou. Podkarpatští Rusíni spolu zase mnohdy mluvili česky,“¹²⁸ pamatuje se jeden z pamětníků. K jednotce se tito muži a ženy dostali nejrozličnějšími cestami. Některé by mohly znít až neuvěřitelně. Drtivá většina Slováků dezertovala ze svojí armády, která válčila bok po boku s nacistickým Německem proti

¹²⁰ <http://www.pametnaroda.cz/story/balak-jaroslav-1927-114> (citováno 28.3.2016)

¹²¹ To zapříčinilo, že volyňští Češi radši vstoupili do našich jednotek než do Rudé armády. Samozřejmě bylo nemálo těch, kteří do Rudé armády narukovali klidně i dobrovolně v předešlé fázi války.

¹²² Vzpomínky Karla Borského, televizní dokument *Dukla- krev a mýtus I: Osudový obzor*. Česká televize, 1999.

¹²³ Účastník bojů od Dukly až po Prahu.

¹²⁴ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*. Vyd. 2. Praha: Naše vojsko, 1991. Memoáry, sv. 2. s. 16.

¹²⁵ Sám Vilém Sacher měl zkušeného volyňského Čecha, veterána od Stalingradu, jako svého pobočníka. Tento muž mu několikrát zachránil život. Viz Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 83-94.

¹²⁶ Jedna z příloh k hlášení z 31. srpna 1944 uvádí, že Čechů bylo 53%, Slováků 19%, Ukrajinců 22%, Židů 3,5%, Rusů 1,5% a ostatních 1%. Viz Miroslav ŠADA - Karel KRÁTKÝ. *Za svobodu Československa*, Díl 2, Praha, Naše vojsko 1961, s. 60.

¹²⁷ Důkazem, že tomu tak rozhodně nebylo vždy, je například podplukovník Arnošta Steinere, který byl židovského původu. Prodělal nezraněn celou anabázi Československé jednotky na východě a stal se držitel sedmi Československých válečných křížů 1939.

¹²⁸ <http://www.pametnaroda.cz/story/jacko-pavel-1923-286> (citováno 28.3.2016)

Sovětskému svazu. Nemálo Slováků a také Rusínů zběhlo z Maďarské armády. Nejtrpčí zkušeností pro občany pocházející z Podkarpatské Rusi bylo jejich zatčení při přechodu státní hranice Sovětského svazu. Hledali zde azyl a lepší budoucnost, než tu, která je čekala pod nadvládou Hortyho Maďarska: „*Nevěděli jsme, jak Sověti nakládají s utečenci, ani jsme netušili, jaké jsou v Sovětském svazu poměry,*“¹²⁹ vzpomíná pozdější příslušnice československé jednotky Anna Havranová. Rusíni zde byli téměř bez výjimky odsouzeni k vysokým trestům odnětí svobody za "špionáž" a za "nelegální překročení sovětských hranic". Poté byli neprodleně odesláni do nechvalně proslulých sovětských pracovních táborů GULAG¹³⁰: „*Odsoudili nás bez naší přítomnosti. Tři roky nucených prací za nedovolený přechod hranic.*“¹³¹ Ve velkých počtech poté byli vězni odvezeni hluboko na Sibiř daleko od veškerého doposud pro ně známého světa: „*V duchu jsem si řekl, v tomto lágru budeš žít tři roky odloučen od veškeré civilizace a to uprostřed obrovských lesů nepřehledné tajgy, kde kolem dokola není vidět nic, jen samé lesy a modrá obloha.*“¹³² V některých případech došlo k transportu až do nehostinných oblastí za polárním kruhem.¹³³ „*Naložili nás do vagónů s hrubými pryčnami a záchodovým otvorem v podlaze. K jídlu jsme dostali slanečka bez chleba a vody. Na zbytek noci a celý následující den. Mučení lidí žízní a hladem, jaké mohl vymyslet jenom sadista.*“¹³⁴ Mírnějšího zacházení se nedostalo ani ženám: „*V hrůzných podmínkách nás tři týdny převáželi v dobytčím vlaku! Ve věznici nás spalo čtyřicet v jedné místnosti. Spali jsme i na zemi. Okna byla zazděná, jenom malá větrací škvíra nahoře. K jídlu nám dávali zelená rajčata a takovou šlichtu, polívku.*“¹³⁵ Díky takovýmto podmínkám velká část Rusínů zemřela nelidským způsobem na následky nemoci či vyhladovění.

Vzpomínání na koncentrační tábory v Sovětském svazu se v drobných výjimkách přeci jen různí. Takovou výjimkou jsou vzpomínky Vasil Hajdura. Ten na prožitá utrpení vzpomíná bez větší hloubky a dokonce okrajově vypichuje i světlé stránky tohoto nezáviděníhodného období jeho života.¹³⁶ Po propuštění z lágrů byli

¹²⁹ <http://www.pametnaroda.cz/story/havranova-anna-1922-718> (citováno 1.4.2016)

¹³⁰ GULAG - Glavnoje upravlenije lagerej (Hlavní správa nápravně-pracovních táborů).

¹³¹ Jan DEMČÍK, *Můj útěk do gulagu*. Praha, Codyprint 2001, s. 17.

¹³² Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 31.

¹³³ Na svoje věznění v lágru až na Vorkutě vzpomínal osobně veterán Michail Fedorko v rozhovoru s autorem práce na akci Cihelna 2012. Viz <http://www.pametnaroda.cz/story/fedorko-michal-1921-49>

¹³⁴ Jan DEMČÍK, *Můj útěk do gulagu*, s. 14.

¹³⁵ <http://www.pametnaroda.cz/story/havranova-anna-1922-718> (citováno 1.4.2016)

¹³⁶ Například byl hrdý na to, že jeho pracovní oddíl obdržel titul Stachanovský, apod.. Viz Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 33.

Českoslovenští občané často ve velice zuboženém stavu a k jednotce se někteří museli dostat na vlastní pěst a ujet tak stovky kilometrů válkou vyčíslenou železniční sítí Sovětského svazu. Byli tací, kteří nebyli z pracovních táborů ani odjezdu schopní: „*Ti z nás, kteří byli pro celkové oslabení organismu neschopni vojenské služby v československé armádě, byli odesláni do kolchozů a sovchozů k "vykrmení"*“.¹³⁷ Následná rekonvalescence tak u některých trvala celé měsíce a ne jeden Rusín si z gulagů odnesl poničené zdraví s trvalými následky.¹³⁸

K rychle se rozšiřujícímu armádnímu sboru bylo také nutno přiřadit i velký počet zkušených důstojníků československé armády, protože na východě jich byl bohužel velmi značný nedostatek.¹³⁹ V Anglii byl problém zcela opačný, a proto došlo k přesunu od příslušníků Československé samostatné obrněné brigády. Na tento fakt mysleli i důstojníci v Anglii: „*Jistě je právě nyní u našich jednotek na východě důstojníků zapotřebí, jako soli, a my tu v Southendu zatím hrajeme s kapitánem Holemářem na zahradě minigolf s domácí paní, chodíme do biografu a pomalu se již obáváme, abychom do Sovětského svazu nepřijeli pozdě*“.¹⁴⁰ Přesun ve velkém měřítku započal v průběhu měsíce července 1944. Tak dalekou a nebezpečnou cestu, vedoucí přes Alžír, Bagdád a Teherán, však provázela celá řada úskalí a problémů a tak často trvala i několik týdnů: „*Téměř dva týdny čekáme v Káhiře, než jsou konečně k dispozici dvě letadla. Letíme do Teheránu nad pouštěmi Arábie a nad pustým územím Persie...*“¹⁴¹ "Vůně orientu" často zavane ze vzpomínek účastníků přesunu ze západu k armádnímu sboru na východě a drtivá většina vzpomíná poměrně obsáhle: „*V přeplněných ulicích*¹⁴² *se příkladná čistota střídala s neuvěřitelnou špínou, o nějaké klidné procházce nemohlo být řeči. Na každém kroku potulní prodavači nabízeli zboží všeho druhu, od páru sešlapaných sandálů přes turban až k pornografickým obrázkům. Jeden mladík nám dokonce vychvaloval svoji sestru, které prý není ani dvanáct. A do toho*

¹³⁷ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 43.

¹³⁸ K problematice Rusínů je nutno podotknout, že například k 1. říjnu 1943 tvořili plné dvě třetiny stavu naší jednotky na východě. Jejich počet čítal 2 210 mužů a žen z celkového počtu 3 348 příslušníků jednotky. Společně s volyňskými Čechy a později Slováky se stali nejpočetnější skupinou v 1. československém armádním sboru v SSSR. Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA, *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 175.

¹³⁹ Převážně čs. důstojníků pro jednotky sboru z Anglie narazila na některé nesnáze, takže první z nich přišli k jednotkám sboru až v druhé polovině července 1944. Někteří z původně navrhovaného počtu vstupní víza do SSSR vůbec nedostali, a někteří museli naopak být pro svůj protisovětský postoj ze Sovětského svazu odvoláni. Viz Miroslav ŠÁDA - Karel KRÁTKÝ, *Za svobodu Československa*, Díl 2, Praha, Naše vojsko 1961, s. 56.

¹⁴⁰ Zdeněk STAV - Zdeněk VALIŠ, *Povinnost nade vše*, Brno: B4U, 2009., s. 201.

¹⁴¹ *Tamtéž*, s. 203.

¹⁴² Jedná se o vzpomínky na Jeruzalém.

vřískali čističi bot a vyhrávaly tlampače.¹⁴³ Intenzita vzpomínek je jistě dána vytržením z "každodennosti" služby v Británii a cestou za dobrodružstvím téměř přes půl světa: *"V přístavu nás očekával člun vojenské mise a seznámil nás s další trasou: napřed Jeruzalém, pak přes Bagdád do Teheránu. Vždyť jsme také hosté zdaleka! Z Liverpoolu do Port Saidu Dunnottar Castle¹⁴⁴ urazil okolo 7 000 km."*¹⁴⁵

Díky nejružnějším průtahům tak někteří dorazili k jednotkám na poslední chvíli, před zahájením karpatsko-dukelské operace. Popřípadě už v jejích probíhajících začátcích: *„Z města Dukly se ještě kouřilo, když jsme dojížděli,"*¹⁴⁶ vzpomíná Karel Klapálek.¹⁴⁷ *„Prakticky jsme se dostali už za bojové situace, to znamená za útoku, ke svým jednotkám. Tam jsme přijeli v polobotkách a v uniformě s brigádyrkou,"*¹⁴⁸ pamatuje se Josef Krčmář.¹⁴⁹ Spousta důstojníků ke sboru dorazila zcela neadekvátně vybavena a bez hlubších představ o tom, co je na východě čeká: *„Někteří důstojníci, kteří přijeli ke sboru na Duklu z Anglie, si nedovedli vůbec představit válku, přinesli s sebou plné kufry prádla, skládací židle a byli oblečení jako na zábavu."*¹⁵⁰ Svůj respekt si museli před svými muži teprve ve válečné vřavě získat. Velkému počtu z nich se to podařilo.

Na Volyni probíhal výcvik velmi náročně již od samotného počátku. Cvičilo se klidně i 10 hodin denně s dvouhodinovou denní přípravou pro příští den. Na tak intenzivní výcvik byli mnozí veteráni zvyklí. Již v předešlé době cvičili například budoucí tankisté u brigády 12 až 14 hodin denně a u 2. československé samostatné paradesantní brigády se cvičilo téměř nepřetržitě od 6 hodin ráno až do 21 hodin večer. Například první volnou neděli měli vojáci 2. čs. brigády až na počátku měsíce dubna.¹⁵¹ Navzdory fyzické a časové náročnosti výcviku jej vojáci prováděli povětšinou s chutí a charakteristickou dobrou náladou.¹⁵² I při takové intenzitě však muselo být dokončení výcviku značně urychleno a zkráceno. Nebylo tedy v silách velitelů dosáhnout jeho nejvyšší úrovně. Na období výcviku na Volyni není v osobních memoárech vojáků výrazněji vzpomínáno. Nejčastěji je shrnuto několika větami, které odráží právě výše

¹⁴³ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 172.

¹⁴⁴ Název lodi Royal Navy.

¹⁴⁵ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 172.

¹⁴⁶ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*. Praha, Naše vojsko 1987, s. 193.

¹⁴⁷ V bojích na Dukle velitel 3. československé samostatné brigády.

¹⁴⁸ Vzpomínky Josefa Krčmáře, televizní dokument *Dukla - krev a mýtus 1 : Osudový obzor*. Česká televize, 1999.

¹⁴⁹ Na Dukle velitel 2. ženijního praporu 3. čs. brigády.

¹⁵⁰ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 133.

¹⁵¹ Tedy po celém měsíci každodenního intenzivního výcviku.

¹⁵² Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA, *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 55.

zmíněnou časovou náročnost a značnou únavu vzpomínajících. Touto situací se více či méně nepřímo zaobírají důstojníci, kteří přišli z Velké Británie. Ti vzpomínají na nutnou adaptaci na místní prostředí a poměry, které byly výrazně jiné než v rámci obrněné brigády v Anglii. V memoárech těch, kteří byli toho času součástí sboru poddůstojníků nebo mužstva, se období výcviku objevuje jen sporadicky a plně se věnují další epoše, která se pro mnohé z nich stala bojovým křtem a zároveň odstartovala období bojů o osvobození Československa - karpatsko-dukelské operaci. Ta jistě v jejich paměti značně zastínila "nějaký" výcvik na Volyni.

Při formování 1. československého armádního sboru se v každém případě počítalo s tím, že bude nasazen při osvobozeních bojích na půdě Československa. O nasazení v těchto operacích opakovaně usilovalo velení československé jednotky na východě už od léta roku 1944.¹⁵³ Naléhání na Sověty nepolevovalo i přes to, že výstavba 3. čs. samostatné brigády i 1. čs. tankové brigády a celé další řady sborových jednotek včetně 5. dělostřeleckého pluku ještě nebyla ani zdaleka dokončena. Bez ohledu na tyto skutečnosti byl armádní sbor zasazen na počátku září 1944 do bojů karpatsko-dukelské operace.

Vzpomínky týkající se období krátce před operací opět přesvědčí čtenáře o vysoké morálce jednotky. Většina vojáků po dlouhých a úmorných letech cítila blížící se konec války a nedalekou hranici své vlasti: „*Mezi vojáky 1. československého armádního sboru v SSSR vzrůstala atmosféra naděje na brzký návrat domů. Stále více se vzpomínalo na příbuzné i známé, někdy s úsměvem, častěji s obavami. Stále častěji se diskutovalo o tom, jaké to bude po válce ve svobodné republice.*“¹⁵⁴ Josef Buršík řekl svým mužům v den odjezdu na frontu: „*Není to tak dávno, co jsme proráželi bránu před Kyjevem, a za nedlouho prorážíme bránu Karpat a budeme předvojem na cestě do zlaté Prahy.*“¹⁵⁵ Cesta k matce měst byla však mnohem krvavější, než si kdokoli ze zúčastněných vůbec představoval. Netušili, že po letech strádání je ještě čekají hrůzy několikanásobně horší, než ty, které museli v předešlých letech prožít: „*Potom byla ta Dukla. To byl strašnej masakr.*“¹⁵⁶ Prožité hrůzy, které tyto boje přinesly, se zapsaly do

¹⁵³ Hlavně generálové Píka a Kratochvíl. Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 122.

¹⁵⁴ Josef BURŠÍK, *Nelítuj oběti*, s. 66.

¹⁵⁵ *Tamtéž*, s. 66.

¹⁵⁶ <http://www.pametnaroda.cz/story/jedlicka-vaclav-1908-979> (citováno 2.4.2016).

paměti vojáků nesmazatelným způsobem: „*Nejtěžší boje byly na Dukle. To byla cesta smrti. To bylo strašné.*“¹⁵⁷

Období vzniku armádního sboru a jeho působení na Volyni je vzpomínkami podchyceno poměrně bohatě. Je to dáno hlavně několika tisíci nově příchozími, kteří tak navyšují počty budoucích vzpomínajících. Zároveň přicházejí do nového prostředí, které v nich bezpochyby zanechá stopu, o kterou se po letech rádi podělí ve svých memoárech.

¹⁵⁷ <http://www.pametnaroda.cz/story/babic-antonin-1923-30> (citováno 3.4.2016).

2. Boje v Karpatech

2.1. Peklo Dukly a frontový život

Vše rozhýbalo spontánní vypuknutí Slovenského národního povstání 29. srpna 1944, které bylo pro jeho případný budoucí úspěch nutno podpořit. Důležitým předpokladem pro přechod sovětských a československých jednotek byla nutná pomoc dvou východoslovenských divizí, které měly otevřít karpatské průsmyky a společně s povstaleckou armádou z oblasti středního Slovenska toto území za každou cenu bránit až do příchodu postupujících jednotek Rudé armády. Problém přišel hned v počátcích. Výše zmíněné východoslovenské divize byly krátce před vypuknutím operace odzbrojeny německými vojsky a tudíž nemohly poskytnout útočícím sovětským a československým jednotkám nezbytnou pomoc v podobě otevření karpatských hřebenů a umožnit tak snadný průchod na Slovensko, který by byl nejen rychlý, ale zároveň by si vyžádal mnohem méně lidských životů než vleklé boje v těžkém zalesněném horském terénu.¹⁵⁸ „*Drsná karpatská krajina s rozsáhlými a hlubokými lesy, strmými stráněmi, stržemi a bystřinami, karpatské podnebí s prudkým sluncem, s ostrými a studenými větry s pichlavými dešti a dlouho trvající mlhami...*“¹⁵⁹ vzpomíná Vilém Sacher na přírodní podmínky blížící se bitvy.

Právě součinnost postupujících jednotek a povstalců byla klíčem k úspěchu celé operace a oním odzbrojením byl její úspěch kriticky ohrožen.¹⁶⁰ Karpatsko-dukelská operace měla mít podobu rychlého průlomu karpatského horského pásma v pěti dnech. Ve skutečnosti ale trvala dva a půl měsíce a byla krvavější, než si kdokoli představoval: „*Ještě druhý den po vypuknutí bojů jsme věřili, že nám ty dvě divize jdou od Stropkova naproti a že za pět dní budeme v Prešově,*“¹⁶¹ pamatuje se voják sboru Vojta Erban, který byl ještě týž den těžce zraněn. I Josef Buršík vzpomíná podobně: „*Podle informací, které jsme dostali, měly naše jednotky během pěti šesti dnů dosáhnout Prešov! Kdo by se netěšil! Zdálo se, že válka skončí za pár týdnů. O to tragičtější bylo setkání s realitou.*“¹⁶² Nejkritičtější názor na celou operaci má veterán

¹⁵⁸ Viz. Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 311.

¹⁵⁹ Vilém SACHER, *Dukelská operace*. Praha, Naše vojsko 1949, s. 19.

¹⁶⁰ Dnes je již téměř jisté, že zprávu o odzbrojení slovenských divizí znal maršál Koněv nejpozději 2. září 1944, tedy 6 dní před zahájením útoku. Proč a za jakého tlaku byla operace za této změněné situace vůbec zahájena, zůstává doposud velkou záhadou.

¹⁶¹ Kyjev-Dukla-Praha. Edit. Jan Lipták, s. 185.

¹⁶² Josef BURŠÍK, *Nelituj oběti*, s. 68.

Jozef Citterberg: „Mysleli jsme, že za dva dny¹⁶³ budeme v Prešově. To byly iluze pitomců, pitomců z generálního štábu. Rozum tenkrát neexistoval, protože byla euforie. A kdyby nebyla euforie, tak těch pitomců by taky ze zákopů nikam nedostali.“¹⁶⁴ Problémem, který tušili hlavně velitelé, byla doba plánování takovéto rozsáhlé operace: „Každý věděl, co není v pořádku, čas není v pořádku. Ten potřebnej čas, ani to minimum toho potřebnýho času, které pro tu operaci bývá, prostě nebyl. Příprava takové operace potřebuje pět, šest neděl. Koněv žádal deset dní a dostal pět dní, za pět dní se to těžko udělá. Jestli vám krejčí ušije sako za dva dni, tak on vám ho spíchne za dvě hodiny taky, jenomže to sako bude podle toho vypadat. A ten Koněv to tak spíchl za těch pět dní a ta operace podle toho vypadala.“¹⁶⁵ Na předpokládaný neúspěch vzpomínal před zahájením bojů i Vlastilav Raichl: „Já vám řeknu, já jsme tomu ani moc nevěřil od začátku, kdy ten rozkaz byl vydán. Když jsme ho dostali, tak jsem se podíval na mapu, změřil jsem si to a řekl, to je pochod a dosti usilovný.“¹⁶⁶ Pokud měli podobné pochybnosti i příslušníci mužstva, nezanechali o nich v pamětech žádné zmínky.

Na počátku měsíce září tak byla zahájena rozporuplná operace, v níž bojovalo nejvíce československých vojáků v historii naší samostatné republiky. Zároveň se stala i operací, v níž zahynul největší počet Čechoslováků na frontách druhé světové války.¹⁶⁷ „Ještě v půl sedmé ráno toho dne hleděly tisíce nedočkavých, namáhavým pochodem i probdělou nocí unavených československých bojovníků na horské masívy Karpat.“¹⁶⁸ Na zalesněné vrchy, na kopce, vzpínající se k podmračené obloze. Každý věděl, že se tyto hory a lesy už brzy stanou svědky urputných bojů,¹⁶⁹ vzpomíná Ludvík Svoboda. Všem předcházela mohutná dělostřelecká příprava, která započala 8. září 1944 v 6.40¹⁷⁰ ráno.¹⁷¹ Trvala více než dvě hodiny a zakousla se do německého postavení,

¹⁶³ Dostat se do Prešova za dva dny v plánu nikdy nebylo. Jedná se nejspíš o chybu v paměti Jozefa Citterberga.

¹⁶⁴ <http://www.pametnaroda.cz/story/citterberg-jozef-1921-497> (citováno 11.4.2013).

¹⁶⁵ Vzpomínky Miroslava Šmoldase, televizní dokument *Dukla - krev a mýtus 1 : Osudový obzor*. Česká televize, 1999.

¹⁶⁶ Vzpomínky Vlastislava Raichla, televizní dokument *Dukla - krev a mýtus 1 : Osudový obzor*. Česká televize, 1999.

¹⁶⁷ Z přibližně 13 000 příslušníků 1. československého armádního sboru nasazených do boje od 8. září do prvních prosincových dní, padlo přes 1300 vojáků a důstojníků, 4500 dalších bylo zraněno a 1000 zůstala nezvěstných. Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 313.

¹⁶⁸ Část Karpat, kde se nachází Dukelský průsmyk, se nazývá Vnější Východní Karpaty. Ty se potom dále dělí a v souvislosti s průsmykem hovoříme o Nízkých Beskydách. Viz Viliam ZAHATŇANSKÝ. *Nízké Beskydy - Bukovské vrchy*, Bratislava, Šport 1967, s. 95.

¹⁶⁹ Ludvík SVOBODA, *Z Buzuluku do Prahy*, s. 150.

¹⁷⁰ Čas 6.40 je uveden v knize Miroslav ŠÁDA - Karel KRÁTKÝ. *Za svobodu Československa*, Díl 2, s. 156. a v televizním dokumentu *Dukla - krev a mýtus 1 : Osudový obzor*. Česká televize, 1999. zase v 6.45.

vzdáleného až 4 kilometry od první line obrany.¹⁷² Na obrovský dělostřelecký přepad vzpomíná téměř většina těch, kteří se účastnili prvního dne bojů. „*Země duněla výbuchy a ve vzduchu to burácelo ohlušujícím třeskem děl a minometů různých ráží, jako by se nad zemí rozevřelo peklo,*“¹⁷³ vzpomíná jedna z příslušnic armádního sboru. Nejpoetičtěji tuto hrůzu, která se snášela Němcům na hlavu, zachytil Vilém Sacher¹⁷⁴: „*Svět za pozorovatelnou se rozehřměl a otrásl v základech. Děla a minomety střílely o závod. Střely nad pozorovatelnou jen pršely. Na německou obranu se valila nebesa. Snad každý metr terénu za Wislokem*¹⁷⁵ *byl ostřelován. Železo přeorávalo půdu, z níž vystupovala oblaka kouře a prachu. Bitevní koncert. Strašlivý koncert. Palba ani na vteřinku neumlkla. Trvala přes půl druhé hodiny. Bouře kanonády měnila rytmus. Slévala se v táhlé a prudké burácení, aby se vzápětí rozložila na dílčí, skupinové dopady. Orchestr vystřídal sólový bubeník....*“¹⁷⁶ „...Mnohokrát přeoraná země s námahou polykala další dávky ocele.“¹⁷⁷

Dělostřelecké granáty dopadající na hlavy nepřátel, ale také granáty přilétající z německých postavení, v aktérech vzpomínek zanechávají hlubokou stopu. Dělostřelecká palba je jednou z největších hrůz, které může voják zažít a prožitek s ní spojený se mu bezpečně navždy uloží do paměti.¹⁷⁸ Když utichlo hřmění houfnic, děl a minometů, vyrazila pěchota vstříc nepříteli. Velká část příslušníků sboru tak poprvé vyrazila do boje.¹⁷⁹ Ze vzpomínkových prací vyplývá, že strach¹⁸⁰ je neovládal a že si jej naplno neuvědomovali: „*Když jsem slyšel první výstřel, tak to nebylo snadné. Ale pak si na to zvyknete, takže vám ani nepřipadá, že jste v boji, v ohni. To si člověk na to nějak zvykne. Slovy se to nedá vyjádřit. Když jste měl cíl a věděl jste, proč tam jdete... tak potom*

¹⁷¹ Účastnilo se jí více než 1500 děl a minometů, Viz. Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 318.

¹⁷² Viz. Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 318.

¹⁷³ Jiří HOFMAN - Václav ŠIRC, *Volýňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 113.

¹⁷⁴ Velitel dělostřelců z 3. čs. samostatné brigády.

¹⁷⁵ Polská říčka ležící v pásmu útoku a kterou již lemovaly německé pozice.

¹⁷⁶ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 60.

¹⁷⁷ *Tamtéž*, s. 61.

¹⁷⁸ Za druhé světové války si minomety, granáty, letecké pumy a dělostřelba připsaly na svůj vrub na 75 % britských ztrát. V případě ostatních armád druhé světové války se statistiky nebudou výrazně různit. Lze proto předpokládat, že i u příslušníků 1. čs. armádního sboru v SSSR mohou za největší ztráty dělostřelecké zbraně v německých rukou. V případě bojů na Dukle nesmíme ale zapomenout ještě na miny, které zde napáchaly také nemalé škody. Viz Richard HOLMES, *Obrazy války*, s. 185.

¹⁷⁹ Hlavně volýňští Češi.

¹⁸⁰ To platí zvláště pro mladé vojáky. Válka je záležitostí mládí a žádný mladý člověk nemyslí na to, že by mohl zemřít. Viz Richard HOLMES, *Obrazy války*, s. 175.

nemáte před sebou žádné překážky.“¹⁸¹ Vojáci bojovali v první fázi hlavně s nervozitou z čekání. Pokyn k útoku tak pro ně byl do jisté míry vysvobozením.

Dalším zmiňovaným aspektem je popisovaný strach z toho, zda v boji nezklamou. Svého velitele, svoji vlast, své rodiče, sebe sama. Takové pocity jsou ale u nováčků před střetem s nepřítelem běžné.¹⁸² Další nejistotou pro mladé muže byla neznalost budoucího prostředí. Jednoduše řečeno, nevěděli přesně, do čeho jdou. Netušili, jaké to bude v boji, pod palbou, v ohlušujícím lomozu proloženého křikem velitelů, raněných a umírajících.¹⁸³ S tím vším se teprve museli setkat a v případě, že toto první střetnutí přežijí, se s nastalou realitou smířit.

Neúspěch počáteční fáze operace na sebe nenechal dlouho čekat v podobě neobsazení důležité silniční křižovatky v městě Krosnu. Kvůli dobré německé obraně bylo město neprůchodné.¹⁸⁴ „Špička kostelní věže v Krosnu červeně zářila proti horskému pozadí.“¹⁸⁵ I Oldřich Kvapil upíral zrak k městu: „V kouři, prachu a ohni stálo město Krosno jako ostrov, který na sebe přitahoval největší pozornost. V něm byl obklopen nepřítel, který se zřejmě bránil zuby nehty.“¹⁸⁶ Nepřítelem se brzy nestává jen dobře zakopaný Wehrmacht, ale i podzimní karpatské počasí, které má podobu silných dešťů a mlh. Pojem *dukelské bahno* se už v této fázi bojů stalo charakteristickým slovním spojením. Atributy podzimního počasí v horách se staly již nedílnou součástí bojiště: „Děšť, voda, bahno, kluzké bláto, všudypřítomné husté mlhy.“¹⁸⁷ Stejně tak spojení „...prudký déšť a hustá mlha“,¹⁸⁸ se objevuje často. Bouřky byly ojedinělé a vzpomíná na ně pouze Vilém Sacher¹⁸⁹: „V tom se strhla prudká bouře. Blesk za bleskem trhal oblohu. Vojáci se zahalili do stanových dílců. Než je přes sebe přetáhli, byli promoklí na kůži. Uniformy přilnuly k tělu. Začali se chvět chladem. Z oblohy se řítila vodní clona.“¹⁹⁰ Potíží na stejné úrovni s počasím byl i terén.¹⁹¹ Vrcholky

¹⁸¹ <http://www.pametnaroda.cz/story/balak-jaroslav-1927-114> (citováno 15.4.2016)

¹⁸² Richard HOLMES, *Obrazy války*, s. 125.

¹⁸³ Srov. Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA, *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 121.

¹⁸⁴ Náhradní osa postupu vedla přes vedlejší polní rozblácené cesty, které postup velmi nepříjemňovaly.

¹⁸⁵ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 69.

¹⁸⁶ Oldřich KVAPIL, *Bouře v Karpatech*. Praha, Naše vojsko 1984, s. 34.

¹⁸⁷ Oldřich KVAPIL, *Bouře v Karpatech*, s. 138.

¹⁸⁸ *Tamtéž*, s. 140.

¹⁸⁹ Ten dokonce vzpomíná na to, jak blesk usmrtil vojáky na nákladním voze převážejícím dělo v koloně dělostřelců jeho brigády. Viz Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 21.

¹⁹⁰ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 21.

¹⁹¹ Čára dotyku jednotek armádního sboru probíhala v předhoří Karpat v otevřeném, mírně zvlněném a částečně pokrytém terénu v nadmořské výšce 250 až 400 m. Čím blíže k průsmyku, tím více se začíná krajina měnit. Terén začíná stoupat, zvětšuje se členitost, houstne a zvyšuje se pokrytost stromy a terén tak postupně nabývá těžkého horského zalesněného charakteru. I když se v místě Dukelského průsmyku jedná o nejpřístupnější část Karpat, je při průchodu tímto prostorem od severu k jihu nutné překonat

mohutných hřebenů vystrašili i veterána od Sokolova Oldřicha Kvapila: „*Karpaty byly nepřátelské. Jako by se zlobily, že je již po necelých třiceti letech opět vytrhujeme z jejich tichého zadumání, že je bouříme a vyháníme z nich život a mír usínající podzimní přírody.*“¹⁹²

Potíže při postupu tvořily i prudké vodní toky Wislok, Ondava a Jasiólka. Prostředí strašilo i Josefa Buršíka: „*Před námi byl navíc lesnatý kopcovitý, velmi složitý a náročný terén. Tady musejí mít velitelé dokonalý přehled o bojové situaci, aby mohli útočící skupiny řídit.*“¹⁹³ Získat si tento zmíněný přehled ale bylo velice problematické. Nutno podotknout, že důstojníci se snažili, jak jen mohli a nezřídka kdy byli zcela v první linii, aby zřídili ve svých jednotkách pořádek. Úkol to však nebyl snadný. S náročným počasím je také spojena únava a chlad. „*K večeru přicházíme na okraj bukového lesa. Zastavujeme. Vydává se strava. Mrholí. Hustý listopadový deštík. Jsme celí prokřehlí. Chceme se zahřát, a proto zapalujeme malé ohničky, ale musíme je zakrývat stanovými dílci, abychom se neprozradili,*“¹⁹⁴ zmiňuje se Bernard Bražina ve svých vzpomínkách. „*Celé odpoledne pršelo, později lilo. Zůstali jsme přes noc na holé stráni. Postavili jsme stráž, shromáždili celé mužstvo do klubička, sedli si co nejvíce k sobě na bobek a chtěli se tak dočkat rána. Ale brzy nás únava přemohla a lehli jsme si na mokrou zem. Voda vespod i shora.*“¹⁹⁵ Nekonečné deště se odrážejí ve vzpomínkách i téměř měsíc po zahájení bojů: „... 4. října se opět přemísťujeme - za neustálého silného deště, v bezedném blátě, do kterého zapadáme místy až po kolena. Holínky jsem nahoře propíchl nožem a provlečeným motouzem přivázel k pasu, abych je v blátě neztratil. Je třeba vypnout všechny síly. Každou chvíli někdo upadne a jen s pomocí druhých se dokáže vyprostit z bláta.“¹⁹⁶ Karpaty nešetřily ani statečné ženy v uniformách: „*Listopad toho roku byl, jako obvykle, chladný a deštivý. Nocovalo se převážně v lesích, ve vlastnoručně vykopaných úkrytech, později v bunkrech po Němcích,*“¹⁹⁷ pamatuje se jedna z nich. Svízel počasí se nevyhýbala ani důstojníkům: „*Po prudkém svahu teklo bláto jako láva, tak rozemlela zem kola vozidel, vojenské boty*

několik hřebenů, jejichž nadmořská výška se pohybuje něco mezi 400 až 700 metry nad mořem. Dukelský průsmyk se nachází ve výšce 502 m. n. m. "Obklíčen" je pak hřebenem o výšce 700 m. n. m. ze západu a přes 800 m. n. m z východu. Viz Miroslav ŠÁDA - Karel KRÁTKÝ. *Za svobodu Československa*, Díl 2, s. 139.

¹⁹² Oldřich KVAPIL, *Bouře v Karpatech*, s. 138.

¹⁹³ Josef BURŠÍK, *Nelítuj oběti*, s. 67.

¹⁹⁴ *Kyjev-Dukla-Praha*. Edit. Jan Lipták, s. 164.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 242.

¹⁹⁶ *Kyjev-Dukla-Praha*. Edit. Jan Lipták, s. 243.

¹⁹⁷ Jiří HOFMAN - Václav ŠIRC, *Volynští Češi v prvním a druhém odboji*. Praha 1999, s. 115.

i koňská kopyta. Lidé do toho padali, sám jsem sebou několikrát pleskl, než jsem sešel dolů. Všichni jsme byli obaleni blátem..., ...šli jsme přesně podle busoly krok za krokem přes bažiny, strouhy, bořili se hluboko do bahna....“¹⁹⁸ Téměř s jistotou lze tvrdit, že počasí se stalo nedílnou součástí veškerých vzpomínkových prací na téma karpatsko-dukelské operace.¹⁹⁹

Po neúspěchu u Krosna čekalo naše vojáky další neštěstí. Tentokrát mnohem větší. U vesnic Machnówka a Wrocanka nedaleko města Dukly²⁰⁰ utrpěly obě pěší brigády armádního sboru těžké ztráty během pár minut²⁰¹: „*Tady došlo k chybě ve velení, kdy průzkum dodal nesprávné údaje, a my jsme se dostali Němcům do palby. Tehdy zahynula spousta našich vojáků. Zde jsem teprve poznala, co je to opravdová válka,*“²⁰² vzpomíná jedna z pamětnic. „*To bylo nad ránem, jsme šli za šera a oni nás mlátili tak dvě hodiny. Každý se schoval, kam mohl, abychom nepřišli do palby.*“²⁰³ V prvních minutách také padli někteří mladí důstojníci, kteří nedávno dorazili z Anglie: „*...tam některý ty kluci z toho transportu našeho padli v těch prvních dnech, ještě jak se říká, v polobotkách,*“²⁰⁴ vzpomíná Tomáš Sedláček. Dobře zakopaný nepřítel a nepřipravená československá pěchota na špici postupu dali vzniknout tragédii.²⁰⁵ „*Ráno byla mlha, že nebylo vidět na krok. Asi v devět hodin se mlha zvedla. My jsme tam dostali takovou nakládačku...,*“²⁰⁶ Tento den se stal nejkrvavějším dnem v dějinách československých jednotek za druhé světové války.²⁰⁷ Alfréd Ressel použil slova krátká, ale výstižná: „*Taková byla smutná bilance útoku, který začal s takovými vyhlídkami na úspěch, s takovým nadšením a touhou po vítězství. Odvolaní velitelé platili za špatně řízené úsilí bez souladu a jednoty a tékavou nesouvislost svých rozhodnutí.*“²⁰⁸

¹⁹⁸ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 199.

¹⁹⁹ Podobné počasí ještě potkalo naše vojáky v bojích na Slovensku v průběhu jara 1945, ale nikdo na něj nevzpomíná s takovou hrůzou jako na Duklu.

²⁰⁰ Leží přibližně 25 km severně od Dukelského průsmyku.

²⁰¹ První den útoku, tedy 9. září 1944.

²⁰² Jan Vondráček, *A smrt byla na dosah*, Praha, Netopejř 2009, s. 146.

²⁰³ <http://www.pametnaroda.cz/story/cech-rostislav-1925-279> (citováno 16.4.2016)

²⁰⁴ Vzpomínky Tomáše Sedláčka, televizní dokument *Dukla - Pravda utopená v blátě*. Česká televize, 2008.

²⁰⁵ Čelní jednotky pěchoty ztratily ten den u obcí Machnówka a Wrocanka téměř pětinu svých mužů. Sbor tak ztratil za jediný den na 769 padlých, raněných a nezvěstných. Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s.325. V knize Milan KOPECKÝ. *1. československá samostatná tanková brigáda v SSSR...*, s. 80. je uveden počet 611. Stejně tak v knize Alfréd RESEL, *Mé cesty válkou*, Praha, Naše vojsko 1975, s. 179. je uveden počet 611 padlých, raněných a nezvěstných.

²⁰⁶ <http://www.pametnaroda.cz/story/brabenec-josef-1921-84> (citováno 16.4.2016)

²⁰⁷ Poté byl také nazýván jako tzv. "Černý pátek".

²⁰⁸ Alfréd RESEL, *Mé cesty válkou*, Praha, Naše vojsko 1975, s. 179.

Dalším, veterány často vzpomínaným faktem, bylo sesazení generála Kratochvíla z pozice velitele armádního sboru. Byl obviněn z chyb, kterých se dopustil a neprodleně nahrazen na velitelské pozici Ludvíkem Svobodou.²⁰⁹ „*On mi povídá, hele, máte nového velitele. Já povídám koho? Proč?... on povídá Koněv z horké ruky sundal Kratochvíla na místě*“²¹⁰, vzpomenu Václav Příbyl. Názory pamětníků na odvolání generála Kratochvíla se často různí a setkáváme se zde jak se souhlasem, tak i s nesouhlasem jeho odvolání. Zajímavostí jistě je, že sám Ludvík Svoboda ve svojí stěžejní práci Z Buzuluku do Prahy tuto událost zaznamenává jen jednou větou bez jakýchkoli rozborů či úvah. Bere ji zkrátka jako fakt.²¹¹ Josef Buršík viděl s odstupem času situaci jasně: „*Nikdo mě ale nepřesvědčí, že v tom nebyl politický záměr. Odstranit generála, který uznával naše vedení v Londýně, a nahradit ho vyzkoušeným a poslušným Svobodou, který tušil, odkud vítr fouká...*“²¹²

Po prvních těžkých bojích pochopitelně zaplavil polní obvaziště, ošetrovny a nemocnice obrovský příval raněných, který byl pro personál téměř nezvládnutelný. Stovky zmrzačených a umírajících prošly rukama sborových polních chirurgů. Ve vzpomínkách lékařů a sester se karpatsko-dukelská operace objevuje zpravidla vždy. Zákonitě je spojena s těžkými operatérskými podmínkami a nekonečnými směnami²¹³: „*Tam ležely ne desítky, ale stovky raněných a stále přijížděly další nákladní vozy, vykládaly a odjížděly pro další a to byl nepřetržitý přísun raněných. To se nedalo spočítat kolik jich tam bylo v té době,*“²¹⁴ pamatuje jedna ze zdravotnic 1. čs. brigády. Takové podmínky lékaře často nutili k selekci raněných, protože kapacity na operování a ošetřování všech zkrátka nebyly k dispozici: „*...dále museli vyřadit ty, podle jejichž názoru jsou neřešitelní v tu chvíli, kteří zemřou. Ten vzhled, ten jejich šokový stav byl pro zkušeného chirurga dostatečný kritériem v tuto chvíli, aby měl čistý svědomí, když ho nechá umřít. Protože kdyby ho řešil, tak by spíš umřelo víc těch, kteří by ani*

²⁰⁹ Sesazení provedl Maršál Koněv v noci 10. září. Svoje rozhodnutí zkonultoval s generálem Moskalenkem a telefonicky dokonce se samotným Stalinem. Jako důvod uvádí, že generál Kratochvíl "nezvládl velení sboru a nedovede organizovat boj a pevně řídit vojska." Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 325.

²¹⁰ Vzpomínky Václava Příbyla, televizní dokument *Dukla - Pravda utopená v blátě*. Česká televize, 2008.

²¹¹ Pohled na Kratochvílovo selhání se různil i postupem času. V době komunistické éry byl označován za hlavního viníka prakticky jen on. Viz D. M. PROEKTOR. *Přes Dukelský průsmyk*, Praha, Naše vojsko 1962, s. 88.

²¹² Josef BURŠÍK, *Nelítuj oběti*, s. 68.

²¹³ Doktor František Engl operoval až 20 hodin denně. Viz vzpomínky Lídy Bičíšové, televizní dokument *Dukla - krev a mýtus I : Osudový obzor*. Česká televize, 1999.

²¹⁴ Vzpomínky Ireny Malinské, televizní dokument *Dukla - krev a mýtus I : Osudový obzor*. Česká televize, 1999.

nemuseli umřít.“²¹⁵ I přes veškerou snahu lékařů mnozí vojáci zemřeli, protože se zkrátka v těžkých podmínkách nedostali na operační sál zavčas. To všechno i přesto, že systém odsunu raněných měl pevnou strukturu: „Každá pěší četa měla dva zdravotáky, kteří měli v boji za úkol poskytovat raněným první pomoc, těžce raněné odnášet na shromaždiště raněných, které bylo umístěno na bezpečném místě a označeno červeným křížem. Odtud byli ranění odvázeni na polní obvaziště, kde je lékař prohlédl a podle potřeby ošetřil a odeslal do polní nemocnice, kde byli tříděni podle stupně zranění a odesíláni do týlových nemocnic.“²¹⁶ Daleko za frontou už raněné nejčastěji operovali sovětští lékaři: „Ruští lékaři možná nebyli na tak vysoké odborné úrovni jako českoslovenští lékaři, ovšem měli větší zkušenosti z bojů. Byli více zvyklí operovat v polních podmínkách – na rozdíl od našich lékařů.“²¹⁷ Zajímavostí je, že většina veteránů nevzpomíná na případný strach ze zranění ještě před bojem, jako je to časté u vzpomínek vojáků západních zemí.²¹⁸

Vzpomínky na zranění nebo kontakt se zraněnými, jsou velice bohaté v průběhu nejen Dukelských bojů, ale i v průběhu osvobozování Československa. Zajímavostí jistě je, že tématem zranění se ve vzpomínkách zaobírají hlavně ženy a mnohem více jej citově prožívají. Přijít k těžkému zranění v boji je noční můrou prakticky každého vojáka. Zvláště pak, jsou-li následky trvalé: „Po pravdě řečeno, moc chuti do života jsem tehdy neměl. Řekněte sami: mladý člověk necelých jednadvacet roků s amputovanou rukou, prostřelenými plícemi, zpřeráženými žebry a s průstřelem nohy.“²¹⁹ Vzpomínek na zranění v boji, či mimo něj, na zásah střepinou, kusem dělostřeleckého granátu, průstřel či našlápnutí na minu jsou desítky. Dalo by se říci, že kdo nebyl zraněn na Dukle, byl zraněn v pozdějších osvobozovacích bojích na území vlasti. Je pochopitelné, že každý z vojáků, který jakýmkoliv způsobem zpracoval svoje vzpomínky a byl i v boji raněn, se o této události zmínil: „....dostal jsem to do pravé ruky. Čtyři rány. Jedna byla dum-dum.“²²⁰ Roztrhla mi svalstvo v loketním ohybu. Dvě střely nad ní mi přerazily kost. Čtvrtá proletěla dlaní.“²²¹ Některá zranění samozřejmě

²¹⁵ Vzpomínky Vladimíra Dufka, televizní dokument *Dukla - krev a mýtus 1 : Osudový obzor*. Česká televize, 1999.

²¹⁶ V. HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 138. Hluběji na tuto problematiku vzpomíná Irena Malínská. Viz Jan VONDRÁČEK. *A smrt byla na dosah*, s. 31.

²¹⁷ <http://www.pametnaroda.cz/story/singer-gustav-1914-1073> (citováno 16.4.2016)

²¹⁸ Srov. Richard HOLMES, *Obrazy války*, s. 162.

²¹⁹ Jiří HOFMAN - Václav ŠIRC, *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 211.

²²⁰ Dum-Dum je hovorový výraz pro tříštivou střelu.

²²¹ *Kyjev-Dukla-Praha*. Edit. Jan Lipták, s. 175.

znamenal pro dotyčné konec vojenské služby a následnou dlouhodobou rekonvalescenci, které mohla trvat až do let poválečných.

Dalším těžkým místem bojů se ještě před překročením státní hranice stala dnes již legendární kóta 534²²². Symbol heroismu a hrdinství Čechoslováků: „*Kdo tam byl s námi, pochopí, proč mi nadosmrti bude v uších znít to příšerné trojčísli: Pět - tři - čtyři...*“,²²³ vzpomíná jeden z velitelů roty samopalníků. Během pár útoků si tak vysloužila zlověstnou přezdívku *Kóta smrti* nebo též *Krvavá kóta*. Příslušníci sboru byli sovětským velením nuceni útoky několikrát denně opakovat. Takový způsob boje si vyžádal značné ztráty: „*Za den jsme udělali osm útoků*“,²²⁴ vzpomíná Vasil Kolbasňuk. Cílem bylo nedat nepříteli oddechnout, ale tím i sobě: „*Prapor je sedmý den neustále v akci, denně několikrát útočí, je pod stálým těžkým minometným a kulometným ostrělem, lidem se v liniích nedostává spánku, trpí chladem a ztrátami a jsou na pokraji sil*“.²²⁵ Trigonometr 534 se nakonec dobýt a pevně udržet podařilo, ale za cenu vysokých ztrát.²²⁶ Na tuto výši vzpomenu i generál Svoboda: „*Kóta 534 se stala svědkyní těch nejzuřivějších bojů. Tolik se kolem této výšiny událo, že nikdo, kdo boje prožíval, na ten kopec nikdy nezapomene*“.²²⁷ Kót, jako byla tato, bylo na cestě k domovu nutno překonat ještě desítky.

Karpatský podzim získával na síle a s ním se prohlubovala i nepřízeň počasí. Životní podmínky se tak neustále zhoršovaly a pamětníci je ve velkém množství zaznamenávali. Častým předmětem vzpomínání je hlavně značná fyzická únava a nedostatek základních potřeb: „*Nejednou jsem byl u Dukly na pokraji svých sil, byl jsem unaven a zesláblý stálými útoky a ústupy bez spánku, jídla a v dešti, promočen až na tělo, ale nedovolil jsem si a neodvážil se veliteli postěžovat, že nemohu dále bojovat*“.²²⁸ Dostatečné zásobování potravinami je pro vojáky velice důležité a má blahodárný účinek na morálku mužstva. Věděli o tom i velitelé, které tento problém nadmíru trápil, ale nebylo v jejich silách situaci zlepšit. Vilem Sacher to shrnul slovy: „*Dobře se najíst má stejný význam jako mít v pořádku zbraň. S prázdným žaludkem se špatně bojuje*“.²²⁹

²²² Jednalo se o holou vyvýšeninu, z které bylo dobře vidět do dálky. Zároveň i do údolí Dukly.

²²³ Milan KOPECKÝ. *I. československá samostatná tanková brigáda v SSSR...*, s. 79.

²²⁴ <http://www.pametnaroda.cz/story/kolbasnuk-vasil-1921-797> (citováno 16.4.2016)

²²⁵ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 180.

²²⁶ Za šest dnů boje od 9. do 14. září činily celkové ztráty 1. čs. pěší brigády 1873 a u 3. čs. brigády pak 1036 mužů. Přímou fanatické úsilí o dobytí a ovládnutí kóty 534 nemá obdoby v bojích sboru o přístupy k hlavnímu karpatskému hřebenu. Viz. Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 180.

²²⁷ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 181.

²²⁸ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 132.

²²⁹ Alena VITÁKOVÁ, *Konzervy, zemljanky a vši. II. světová (extra VÁLKA)*, s. 44.

Nedostatečné zásobování však trápilo všechny: „*Hlavně byla veliká nouze. My jsme byli moc špatně zásobováni. Já se pamatuji, že jsme měli i moc málo chleba. Že když jsem potkal nějaké kamarády, tak jsem je prosil, jestli jim nezbyvá nějaký chleba a jestli by mi ho nedali.*“²³⁰ Někteří mladí a jinak zdatní muži po čase začali přemýšlet o tom, jak dlouho vůbec dokáže člověk takovéto podmínky snášet: „*Prší. Sedím pod bukem přikryt pláštěnkou. Zmrzlý, nevyspalý. Unavený a hladový, přímo nemocný, ke všemu už lhostejný. Jak dlouho to ještě můžu vydržet?*“²³¹ Kuriózní vzpomínku si uchval Václav Hrdlička. Ta detailně popisuje, jak silná únava se vojáků týkala: „*To se ani nedá popsat, jak jsme byli utahaní. Já jsem třeba usnul a probudil jsem se až za dvacet čtyři hodin. Byl jsem celej zaházenej hlínou a vším možným ... Během spánku asi něco vybuchlo a zasypalo mě to.*“²³² Nedílnou součástí každodenního života na frontě se staly také vši: „*...jsme byli zavšivení notně, takovejch čtyřicet, padesát by člověk v tý košili i našel,*“²³³ pamatuje se jedna z žen.²³⁴ Rozšířili se také klasické vojenské choroby. Patřili mezi ně například cholera, malárie, úplavice a také třeba svrab:²³⁵ „*Po celém tom období na Dukle jsme byli nemytí, neholení, zavšivení, vyhublí. Kalhoty jsme měli prodřené od neustálého plížení. Nikdo neuvěří, co vše člověk vydrží... Myli jsme se v ledové vodě v kráterech po výbuchu granátů. Když jsme žádali o nové oblečení, řekl nám výstrojní důstojník: ‚Však oni vás zabijou i v těch roztrhaných hadrech‘...*“²³⁶

Vyčerpání se stalo opravdu nesnesitelné a to naše vojáky čekala ještě daleká cesta: „*Nedá se ani popsat, jaké hrůzy, strádání, utrpení a muka jsme museli prožívat a trpět. Někdy přišla chvíle, že jsem si přál smrt i přes to, že jsem byl mladý.*“²³⁷ Strasti a utrpení nesužovali na Dukle jen příslušníky armádního sboru. Nevýslovně v této oblasti trpělo také civilní obyvatelstvo: „*Na osvobozovaném území byla strašná bída a hlad. Lidé se vraceli z hor a lesů, kde se skrývali, do svých dědin a nemohli najít své domovy. Vesnice byly zničené a vyrabované, lidé vyčerpaní a vyhladovělí. Nejstrašnější pohled byl na děti.*“²³⁸

²³⁰ <http://www.pametnaroda.cz/story/andel-bohuslav-0000-25> (citováno 16.4.2016)

²³¹ Jiří HOFMAN - Václav ŠIRC, *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 209.

²³² <http://www.pametnaroda.cz/story/hrdlicka-vaclav-1926-1458> (citováno 16.4.2016)

²³³ Vzpomínky Vlasty Vyhnálkové, televizní dokument *Dukla - Pravda utopená v blátě*. Česká televize, 2008.

²³⁴ Koncem roku 1944 dosahovala na frontě zavšivenost některých jednotek až 40 %, přičemž se obvykle tolerovalo 10 %. Alena VITÁKOVÁ, *Konzervy, zemljanky a vši. II. světová* (extra VÁLKA), s. 45.

²³⁵ Alena VITÁKOVÁ, *Konzervy, zemljanky a vši. II. světová* (extra VÁLKA), s. 44.

²³⁶ Milan KOPECKÝ. *I. československá samostatná tanková brigáda v SSSR...*, s. 126.

²³⁷ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 132.

²³⁸ *Kyjev-Dukla-Praha*. Edit. Jan Lipták, s. 258.

Specifikem karpatsko-dukelské operace se stala také neskutečně rozsáhlá minová pole. Miny jako takové jsou často vzpomínanou nepřátelskou zbraní, která vojákům sboru krajně znepríjemňovala život. Stejně jako karpatské počasí, se do mozků pamětníků vryly právě i miny. „*Dukla byla Dukla. Tam jak udělal jeden voják pěšinu, tak se po ní chodilo. Jakmile se šláplo vedle, šláplo se na minu. Všechno bylo zaminované. Bylo to hrozné.*“²³⁹ Způsobené ztráty byly vysoké a počty usmrcených a raněných rostly: „*Bylo to tam hodně zaminováno. Když uskočil člověk do strany, tak to bouchalo všude. Tak tam nás hodně zařvalo.*“²⁴⁰ Nejen v dukelských bojích, ale později i při osvobozování vlasti se miny staly nedílnou součástí postupu na západ²⁴¹. Zaminovací činnost nepřítele dokonale shrnul ve svých memoárech generál Klapálek: „*Miny kladli všude: na polích, v lesích, na silnicích i polních cestách, ba i v domech a v zahrádkách kolem nich. Naše hlídky nemohly jít do předpolí bez ženistů vybavených detektory. Měli jsme ztráty na lidech od nášlapných min, i u složek, jejichž hlavním úkolem nebyl boj, jako byli sběrači raněných, spojaři udržující telefonní vedení, zásobovací kolony aj.*“²⁴² I dávno odminované úseky byly stále nebezpečné kvůli přehlédnutým minám: „*Viděl jsem, jak vůz s proviantem i s koňma vylétl do vzduchu. Zbyly z nich jen kosti.*“²⁴³ Jedna z oněch přehlédnutých se stala osudnou²⁴⁴ i brigádnímu generálovi Jaroslavu Vedralovi-Sázavskému.²⁴⁵ Stal se tak nejvyšším československým důstojníkem, který kdy padl na frontě druhé světové války.²⁴⁶

Ve vzpomínkách některých pamětníků se objevuje pojem "válka ženistů". „*Skutečně se srovnával stupeň výcviku, důvtip, rozvaha, znalosti, chladnokrevnost ba i lstivost ženistů. Tyto vlastnosti ženistů obou válečnických stran se srovnávaly zejména v oblasti minování a odminování, vytváření nástrah a jejich zneškodňování ... Nepřítel měnil i systém minování. Zřizoval např. klamné "odminované" úseky - po stranách cesty byly skládky domněle vyjmutých min, dokonce i s typickou tabulkou "Odminováno, miny nejsou". Ve skutečnosti byl úsek zaminován.*“²⁴⁷ Z důvodů nepřítele obelstít se také užívaly různé typy min. Kromě klasických, vyrobených z kovu a tudíž zachytitelných

²³⁹ <http://www.pametnaroda.cz/story/paul-mikulas-1925-548> (citováno 17.4.2016)

²⁴⁰ <http://www.pametnaroda.cz/story/janko-juraj-1921-688> (citováno 17.4.2016)

²⁴¹ Německá obrana byla po celou dobu značně houževnatá.

²⁴² Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 202.

²⁴³ <http://www.pametnaroda.cz/story/bencak-ivan-1919-82> (citováno 17.4.2013)

²⁴⁴ Krátce po překročení Dukelského průsmyku sjel jeho štábní automobil z cesty a najel na přehlédnutou protitankovou minu. Generál byl na místě mrtev.

²⁴⁵ Sázavský bylo jeho krycí jméno, které je často zmiňováno a on sám jej hojně používal. V době jeho úmrtí byl velitelem 1. čs. brigády.

²⁴⁶ Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 342.

²⁴⁷ Jiří HOFMAN - Václav ŠIRC, *Volnější Češi v prvním a druhém odboji*, s. 223.

minohledačkami, používali ženisté Wehrmachtu také miny plastové, skleněné, či dřevěné. Úkoly ženistů patřily mezi ty nejnáročnější:²⁴⁸ „*My, ženisté, jsme vždy postupovali první a ustupovali poslední,*“²⁴⁹ konstatuje ve vzpomínkách jeden z nich. Na miny vzpomínají právě nejen vojáci v prvním sledu, ale i důstojníci, dělostřelci, zdravotnice, zkrátka všichni ti, kteří prošli dukelským bojištěm. Boje na Slovensku tento druh zbraně také provázel, ale už ne v tak obrovském měřítku jako právě na Dukle.

Dalším důležitým faktorem, kterým jsou vzpomínky na osvobození Československa prochnuty, je nepřítel a vztah k němu. Byť byli Němci nenáviděni, rozhodně k nim Čechoslováci chovali silný respekt a nedovolili si je podceňovat. To platí jak pro mužstvo, ale hlavně pro důstojníky sboru: „*Němci byli výborní vojáci. Byli iniciativní a dobře bojovali.*“²⁵⁰ Na všech úsecích, kterými armádní sbor vstříc Praze postupoval, se Němci²⁵¹ bránili velice srdatě: „*Německý voják bojoval houževnatě. I v téhle, pro něho už beznadějně fázi války, byl ukázněný a odvážný, poslouchal velitele.*“²⁵² Slitování se však nedočkali. Řeč na toto téma měl ke svým mužům i sám generál Ludvík Svoboda: „*Vypočítávám zločiny spáchané na národech Československa. Jsou strašné! Varuji před milosrdenstvím a říkám důrazně, že shovívavost by nám nikdo neprominul.*“²⁵³

Nezřídka vzpomínanými jsou i rozkazy, které se týkaly přivedení živého zajatce, tzv. jazyka. Informace od něj získané mohly sehrát důležitou úlohu v dalších dnech bojů, a proto bylo běžnou praxí riskovat životy průzkumníků. Mnozí z nich zaplatili průnik za linii nepřítele životem, popřípadě těžkým zraněním: „*Situace byla na frontě tak nepřehledná, že průzkum musel ihned vyrazit a přivléci alespoň jednoho zasvěceného "jazyka"...* Když jsme byli asi deset metrů od nepřátelského postavení, padly první výstřely... Kulky z nepřátelských samopalů bijí do země stále za mnou a kolem dokola. Zatínám zuby, zůstat tu přece nemohu, a znovu vpřed. Ale to mne zasáhli podruhé. Jednou do prsou a další střelou do bezvládné levičky.“²⁵⁴ Přivedený zajatec, zvláště pak vyšší hodnosti, byl bedlivě střežen. Hlavně, byl-li ochoten cokoliv prozradit.

²⁴⁸ Viz Milan KOPECKÝ, *Československý samostatný ženijní prapor 1: (1944-1945)*, s.3.

²⁴⁹ <http://www.pametnaroda.cz/story/kopinec-jiri-1921-636> (5.4.2016)

²⁵⁰ <http://www.pametnaroda.cz/story/drab-dimitrij-1920-268> (citováno 5.4.2016)

²⁵¹ Zajímavá je vzpomínka Vojtěch Lehára, který poznamenává, že mezi nejlepší vojáky v jeho průzkumné rotě patřila asi čtveřice bývalých příslušníků Wehrmachtu, kteří pocházeli z hlučínska a přeběhli proto na Sovětskou stranu, aby se mohli připojit k československé jednotce.

²⁵² Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 208.

²⁵³ Ludvík SVOBODA, *Z Buzuluku do Prahy*, s. 151.

²⁵⁴ Jiří HOFMAN - Václav ŠIRC, *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 211.

Generál Karel Klapálek ve svých pamětech zaznamenal i poněkud tragikomickou vzpomínku na toto téma: „...Když přišel k sobě a začali ho vyslýchat, řekl si nejdříve o cigaretu. Dostal ji. Pak chtěl pít. Dali mu napít. Pak zas žádal, že je mu zima, aby ho vzali do tepla. I to se stalo. Když měl všechno a ležel pěkně v suchu, zatímco naši jektali venku zuby, prohlásil, že mu můžou všichni políbit prdel - a umřel.“²⁵⁵ Vzpomínku podobného rázu má i jeden z bývalých příslušníků mužstva na Maďary, kteří v menším počtu také stáli na úsecích proti Čechoslovákům: „Byl jsem tam svědkem výstupu mezi dvěma Maďary. Oba dva padli již dřív do sovětského zajetí a dobrovolně narukovali do války na naší straně. Jeden z nich ale frontu nečekaně přeběhl zpět k fašistům a teď byl znovu zajat. Vzájemně se poznali a začali se prát. Za chvíli je roztrhli a ten, co přeběhl k fašistům, putoval někam za frontu.“²⁵⁶ S nedůležitými zajatci si často vojáci nebrali servítky a neznali slitování. Tak tomu bylo na obou bojujících stranách: „Stávalo se na frontě, že se zajatci stříleli. Ale pokud jsme zajali zajatce přímo, tak jsme jich odsunuli. Ovšem stávalo se, že se zajatci postříleli na obou stranách – pokud se zajalo hromadně více zajatců... Když se zajal jeden těžce raněný zajatec, tak co s ním?“²⁵⁷ vzpomínal po letech jeden z pěšáků.

2.2. Brána domova

Nejdůležitějším mezníkem, který zahájil přímé osvobození vlasti, bylo překročení státní hranice v Dukelském průsmyku. Dobyť a následný přechod hranice, to byl sen všech příslušníků armádního sboru. Ze vzpomínek je evidentní, že mnozí z nich na tento moment toužebně čekali od prvních dní, co se zapojili do boje proti nenáviděným nacistickým okupantům se zbraní v ruce: „Stáli jsme před posledními polskými vesnicemi, před námi se zvedaly kopce a tudy se vinula serpentina silnice, a v těch zamlžených kopcích nás čekal průsmyk a československý hraniční kámen. Ale dostat se k němu - a za něj...!“²⁵⁸ K prvnímu trvalému překročení hranice v oblasti Dukelského průsmyku došlo v časných ranních hodinách dne 6. října 1944:²⁵⁹ „Ráno dne 6. října²⁶⁰ ještě za tmy vyrazil průzkum k našim státním hranicím. Prošel opatrně

²⁵⁵ Karel KLAPÁLEK, *Ozvěny bojů*, s. 203.

²⁵⁶ <http://www.pametnaroda.cz/story/petiska-josef-1921-131> (citováno 5.4.2016)

²⁵⁷ <http://www.pametnaroda.cz/story/koba-andrej-ondrej-1919-642> (citováno 5.4.2016)

²⁵⁸ Karel KLAPÁLEK, *Ozvěny bojů*, s. 197.

²⁵⁹ Viz Jiří HORSKÝ - Ota BROŽEK, *Cestou hrdinství*, Praha, Albatros 1975, s. 55.

²⁶⁰ Od 23. září do 6. října ztratil 1. čs. armádní sbor v dukelských bojích na území Polska 918 padlých, raněných a nezvěstných. Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA, *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 1, s. 342.

minovým polem, proklouzl nepozorovaně mezi dvěma bunkry a dostal se za německé zákopy.²⁶¹ Tohoto průzkumu se účastnil i jeden z volyňských Čechů, který na něj po válce vzpomenu: „Mnoho hodin jsme se přibližovali, většinou plížením, k pohraničnímu sloupu ...zhotovili jsme si vlajku červeno-modro-bílou z novinového papíru. Když jsme se na ní podepisovali, a pak ji připevňovali na telefonní sloup, také se nám tehdy silně orosily oči a hrdlo stáhlo.“²⁶² V ranních hodinách se k průsmyku přibližovali další jednotky armádního sboru a postupně překračovaly kýženou hranici. „Zhluboka vydechli, nabrali plné plíce vzduchu, který byl nasycen vůní mokré hlíny, vůní domova. Mnozí na tuhle chvíli čekali roky.“²⁶³ Dojetí z tohoto momentu zaznamenal i Arnošt Steiner: „...v 8.45 samopalná a pěší rota 2. praporu vztyčují československé vlaječky. Konečně ve vlasti. Ležím u cesty v příkopu a přemáhám vzrušení, které mi vehnalo slzy do očí.“²⁶⁴ Svoji pravlast, kterou v častém případě nikdy v životě neviděli, přivítali horlivě i volyňští Češi: „Při vstupu na československou zem jsme poklekli a líbali jsme zemi zaslíbenou, kterou jsme nikdy předtím nepoznali.“²⁶⁵ Vstup na území vlasti je ve vzpomínkách pamětníků vždy spojen se silnými emocemi, pocitem štěstí z návratu domů. Jednotky prvního sledu se však na hranici nezdržely dlouho a v zápětí postupovaly vstříc ustupujícímu nepříteli.²⁶⁶

Zajímavou kapitolou je i nasazení 2. čs. samostatné paradesantní brigády v SSSR²⁶⁷ v bojích na Dukle. Jak již z jejího názvu vyplývá, byla formována za účelem vysazení v týlu nepřítele, konkrétně pak při osvobození Československa. Proč jejím příslušníkům byly odebrány padáky a byla na krátký čas zasazena do bojů jako pěší brigáda, se nejspíše už bezpečně nedozvíme. Patrně to bylo proto, že sovětské generály ještě stále věřili v rychlý průběh karpatsko-dukelské operace a počítali s rychlým spojením s povstalcí.²⁶⁸ „Tehdy vzniklo Slovenské národní povstání a my jsme měli být ta posila na Slovensku. Jenže nás nenasadili na Slovensko hned, ale nejdřív na Duklu,

²⁶¹ Kyjev-Dukla-Praha. Edit. Jan Lipták, s. 245.

²⁶² Jiří HOFMAN - Václav ŠIRC, *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 211.

²⁶³ Oldřich KVAPIL, *Bouře v Karpatech*, s. 112.

²⁶⁴ Kyjev-Dukla-Praha. Edit. Jan Lipták, s. 245.

²⁶⁵ Jan VONDRÁČEK. *A smrt byla na dosah*, s.113.

²⁶⁶ Krátce po přechodu státní hranice byla osvobozena i první vesnice na území dnešního Slovenska - Vyšný Komárník.

²⁶⁷ Jejím základem byli vojáci Slovenské národnosti, kteří dříve sloužili ve Slovenské armádě a bojovali proti Sovětskému svazu po boku Němců. Národnostní složení jednotky tak bylo následující - 70% Slováků, 15% Zakarpatských Ukrajinců, 14% Čechů a 1% příslušníků ostatních národností. Viz Jiří ŠOLC, *Padáky nad Slovenskem*, Praha, Corona 1997, s. 51.

²⁶⁸ Viz Jiří ŠOLC, *Padáky na Slovenskem*, Praha, Corona 1997.

kde jsme byli asi deset dní.“²⁶⁹ Jejím logickým využitím by bylo neprodlené shození na povstalecké území, kde by mohla výrazně přispět k prodloužení trvání Slovenského národního povstání: „... *byli jsme velmi překvapení, když nám sebrali padáky, to vám povím pravdu, to zase tak jako jsme byli šťastní, že už jdeme na nějaké letiště a že budeme přesunuti na Slovensko ...a najednou odevzdáváme padáky, to jsme velmi těžko snášeli.*“²⁷⁰

Paradesantní brigáda byla nasazena na úseku fronty přibližně 15 km od obou pěších brigád armádního sboru. Zde v krátkých, ale o to intenzivnějších bojích zaznamenala poměrně rozsáhlé ztráty. Velitel 2. čs. samostatné paradesantní brigády generál Vladimír Příkryl ve svých vzpomínkách stručně a jasně zhodnotil činnost brigády v bojích na Dukle: „*Z původního obranného postavení brigáda prolomila tři dobře vybudovaná a silně hájená obranná postavení nepřítele a postoupila do hloubky 12 km, čím se přiblížila k československým hranicím. Zdar bojů byl vykoupen 143 mrtvými, 438 raněnými a 47 nezvěstnými.*“²⁷¹ Brigáda tak ještě před vysazením na Slovensku ztratila 25 % svého bojového stavu daleko před hranicí republiky.

Po stažení z fronty přeci jen došlo k přesunu na pomoc povstání, ale se značným zpožděním. Vysazování započalo až od 25. září 1944:²⁷² „*Pak nás stáhli, kdo měl roztrhaný kalhoty, tak dostal nové, a hybaj na Slovensko, kde v srpnu vypuklo SNP.*“²⁷³ Vojáci strávili v oblasti letišť několik dní, než na ně přišla řada ve vytíženém leteckém mostu. Vladimír Levora vzpomíná na *frontáckou* hru, kterou si krátili čas: „*Řešovské letiště byla vlastně velká louka, pár baráků, bunkry a hlavně kantýna. Z letiště startovaly stíhačky s modrými a červenými čísly a zase se vracely. Některá čísla však chyběla, a tak jsme hráli hru na modré a červené, z které barvy bude o letadlo méně. Vymysleli to Ivani*“²⁷⁴ *a byla to taková ruská ruleta. Život letce byl vlastně kartou, na kterou se sázelo a hlavní kasino bylo v kantýně.*“²⁷⁵ Po přeletu příslušníci brigády spolupracovali s povstaleckými jednotkami, a zatímco se zbytek armádního sboru probíjovaval k hranici, vedli zde nelítostný partyzánský boj: „*Přepadové akce se organizovaly navečer. Šlo se na cesty, kudy jsme věděli, že půjdou Němci. Schovali jsme*

²⁶⁹ <http://www.pametnaroda.cz/story/majirsky-josef-0000-325> (citováno 22.4.2013)

²⁷⁰ Vzpomínky Tomáše Kavalíka, televizní dokument *Dukla - krev a mýtus 2 : Agonie vítězství*. Česká televize, 1999.

²⁷¹ Vladimír PŘÍKRYL, *Pokračujte v horách*. Praha, Naše vojsko 1947, s. 55.

²⁷² Přesun celé brigády byl dokončen 12. října. Během tohoto přesunu bylo ztraceno na 12 letadel. Viz Jiří ŠOLC, *Padáky na Slovenskem*, s. 91.

²⁷³ <http://www.pametnaroda.cz/story/drahokoupil-ludvik-1920-275> (citováno 22.4.2016)

²⁷⁴ Tzv. Ivany byli myšleni vojáci Rudé armády.

²⁷⁵ Vladimír LEVORA - Zora DVOŘÁKOVÁ, *Ze stalinských gulagů do československého vojska*, s. 184.

se do některé zatačky. Když se blížila jejich jednotka, tak se na čelo hodil granát. Potom byla zahájena střelba na zbytek mužstva. Většinou jsme získali munici a nějaký proviant.²⁷⁶ Vojáci zde byli prakticky obklíčeni nepřítelem a trpěli nedostatkem základních potřeb. Za zmínku jistě stojí, že součástí brigády byly opět i ženy, které plnily úlohy zdravotnic a spojařek. Ty musely pochopitelně snášet stejně kruté podmínky, jako muži: „Ubohá děvčata! Do dnešního dne je mi záhadou, jak ty naše drobné dívenky tuto neuvěřitelnou cestu prodělaly a dokázaly zůstat naživu.“²⁷⁷

Povstání již bylo téměř zpacifikováno a situace začala být kritická: „V horách se brigáda nemohla držet jako celek, její odtržené části přidaly se k partyzánským jednotkám a pro své vojenské zkušenosti a odhodlanost vytrvat, byly pokládány za ty nejlepší!“²⁷⁸ Jednalo se o boj o přežití po všech stránkách: „Sedmadvacátého října Němci to sevřeli, prostě už nebylo možno to udržet, tak velitel vyhlásil, že se rozpouští armáda, už prostě nejsme schopni bojovat dál. Takže každý po skupinkách. Velitelé, aby se sebrali a odvedli mužstvo do hor, no a bojovat partyzánskou činností.“²⁷⁹ Po částech se vojáci pošramocené brigády snažili probít na východ v ústrety postupující Rudé armádě a 1. čs. armádnímu sboru. To se mnohým z nich po měsících útrap podařilo.²⁸⁰ 2. československá samostatná paradesantní brigáda však zanikla a k jejímu obnovení již v průběhu války nedošlo:²⁸¹ „I když bojovali desítky i sta kilometrů od sebe, říkali vždy, „jsme od brigády“, každý byl pyšný na příslušnost k ní, na svůj paradesantní odznak, podle kterého se poznávali. A tak, ač rozdělení, přece v nich žil starý duch brigády.“²⁸²

2.3. Boje za průsmekem

Po říjnovém průchodu Dukelským průsmekem čekaly naše vojáky ještě tuhé boje.²⁸³ Čechoslováci míří vpřed, ale již den po přechodu hranice je postup zastaven u obcí Nižný Komárnik, Krajná Bystrá, Medvedie, Korejovce a na kótě 532 - Obšár:²⁸⁴ „To už bylo přímo na hranici. Dostal jsem rozkaz, že s mojí rotou budeme jako první

²⁷⁶ <http://www.pametnaroda.cz/story/majirsky-josef-0000-325> (citováno 23.4.2016)

²⁷⁷ Jiří HOFMAN - Václav ŠIRC, *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 214.

²⁷⁸ František MASTNÝ, *Chlapci od Brigády*, Praha, MNO 1945, s. 5.

²⁷⁹ <http://www.pametnaroda.cz/story/pletan-ivan-1922-441> (citováno 23.4.2016)

²⁸⁰ Prořídle zbytky brigády se tak dostávaly k armádnímu sboru i v průběhu roku 1945, kde došlo k opětovnému začlenění zdravých vojáků.

²⁸¹ Bohužel memoárové literatury vojáků paradesantní brigády není moc, a proto je někdy problematické si z ní udělat ucelenější přehled o jejím působení ve Slovenském národním povstání.

²⁸² František MASTNÝ, *Chlapci od Brigády*, s. 5.

²⁸³ Které trvaly až do 27. listopadu 1944.

²⁸⁴ Viz Miroslav BROŽ - Milan MOJŽÍŠ. *I. československý armádní sbor v SSSR a Karpatsko-dukelská operace*. 1. Praha: Československá obec legionářská, 2014. s. 42.

útočit na Nižný Komárnik. Samozřejmě jsem měl rotu, ale nebyla plná. Poněvadž už mi posbírali zbytky z ostatních rot atd. Rota celá nebyla. Štábní kapitán Hynek mi řekl: „Hele, Hulíne, tady máš prapor, a když přijdete do té vesnice, tak musíš jako první na našem území vytáhnout náš prapor!“ Říkám: „Ano pane štábní kapitáne! Rozkaz!“²⁸⁵ Na tuto obec má vzpomínku i tankista Mikuláš Končický z 1. čs. samostatné tankové brigády: „Vesnice byla nikoho, jižní Komárnik měli Němci. Byli tam dobře opevněni ve vydřevených zákopech a velmi obtížně jsme je odtud vytloukali.“ Při závěrečném útoku zapadli s tankem do potoka. „Když jsme vystříleli všechno, co jsme mohli vystřílet, tak jsme vylezli z tanku a šli jsme s pěchotou. Němci ustoupili asi o 40 kilometrů. Já jsem měl hlad, tak jsem sbíral, co tam bylo po Němcích.“²⁸⁶ Počasí se stále zhoršovalo a německá obrana ani zdaleka nepolevovala. K dalším rozsáhlejšími útokům došlo ze strany armádního sboru až 12. října. Až na konci tohoto měsíce byly teprve kompletně ovládnuty celé Východní Karpaty a jednotkami Rudé armády úplně osvobozená celá Podkarpatská Rus.²⁸⁷ „Po mnohém bloudění jsme se konečně 25. října okolo šesté hodiny dovezli na místo určení. Byli jsme úplně vyčerpaní a mokří až na kůži. Nejbližším orientačním bodem je severně od nás vesnice Nižná Pisana. Vyčerpaní vojáci se ještě musí zakopat, alespoň okop pro ležícího střelce... každá jáma se ihned naplňuje vodou.“²⁸⁸ Důležitou pro další postup také byla kóta 536 - Javira, o kterou byly sváděny stejně těžké boje, jako i o ostatní výšiny a kóty Karpat: „Zavedl jsem jednotku na čáru, odkud vyrazíme k útoku. Své stanoviště si nacházím u převráceného buku, aby mě mohly spojky dobře najít. Naši dělostřelci zatím v devět hodin spustili palebnou přípravu. Snažíme se přiblížit k výbuchům vlastních granátů co nejbližší. Postupujeme opatrně od stromu ke stromu... Javira musí být konečně dobytá! Opatrně postupujeme a daří se nám vrchol hory obklíčit. Četa fašistů se sice soustředěným útokem z obklíčení dostává, ale jen po velkých ztrátách. Většina friců zůstala na kopci, důkladně proděravěná z našich samopalů.“²⁸⁹

V tuto dobu se však již povstalecké síly na území Slovenska stáhly do hor a zahájily partyzánský způsob boje. Tlak německých jednotek byl silný a povstalci jinou možnost neměli. Ani první listopadové dny nepřinášejí úlevu a oslabení bojů. Až do 11.

²⁸⁵ <http://www.pametnaroda.cz/story/hulin-mikulas-1922-721> (citováno 24.4.2016)

²⁸⁶ <http://www.pametnaroda.cz/story/koncicky-mikulas-1925-637> (citováno 24.4.2016)

²⁸⁷ Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, s. 180-200.

²⁸⁸ Arnošt STEINER - Jindřich DREBOTA. *Za cenu života*, Praha, Naše vojsko 1981, s. 145.

²⁸⁹ *Tamtéž*, s. 146.

listopadu 1944 jsou sváděny tvrdé boje o kótu 481 - Žirošova hora.²⁹⁰ Karpatsko-dukelská operace pomalu, ale jistě uvízla na mrtvém bodě. Příkladem je fakt, že za téměř 60 dnů vleklých bojů nepostoupili Čechoslováci o více než 10 kilometrů.²⁹¹ Bylo třeba pohřbít desítky mužů a k tomuto momentu se váže jedna ze zajímavých vzpomínek: „Dne 17. listopadu 1944 jsme pohřbívali velitele jedné minometné baterie. V momentě, kdy jsme ho u hraniční čáry spouštěli do vykopaného hrobu, spustili Němci tvrdou palbu. Střepina mě zasáhla za ucho a poslední, co jsem vnímal, bylo, jak mi začíná téct krev za límec.“²⁹²

Až na samotném konci deštivého listopadu, tedy 25. dne měsíce, byla obrana německých jednotek prolomena. Pod neustálým tlakem hlavně Sovětských vojsk začaly německé divize ustupovat z Karpat ve směru na Prešov. „V odpoledních hodinách se Němci ještě bránili na Obšáru a Bezejmenné výšině jižně od Nížného Komárníku, ale přes četné boje muže proti muži už nedokázali obnovit ztracené postavení. Blížil se konec bitvy a s ním i ústup hitlerovských vojsk na připravenou obranu na Ondavě.“²⁹³ Na rychlý postup za ustupujícím nepřítelem si vzpomenu i Zdeněk Stav: „Dne 27. listopadu nastupujeme ještě za tmy již bez automatčků k dalšímu postupu po nařízené ose, jen nyní vede po vozových cestách, později po silnici a křížuje pásma brigády. Pohled na počet křížků na polním hřbitově u osady nás před opuštěním Prikré přesvědčuje, že Němci měli jistě ztráty stejně velké jako my. Snad přes sto křížků na jejich hrobech, kde byl nejpasivnější úsek fronty našeho sboru, potvrzuje, kolik tu ztratili lidí. A to jsou jen mrtví, raněných muselo být jistě daleko více.“²⁹⁴

Nastalo rychlé pronásledování nepřítele až k neširoké řece Ondavě, kde se jednotky 28. listopadu na dlouho dobu zastavily. Tento den je také vydán rozkaz k poslednímu dukelskému útoku:²⁹⁵ „Velitel 38. armády nařídil, aby se na úseku sboru na úzké frontě ihned přezkoušelo, jak silné je postavení Němců za řekou. Nebyl to snadný

²⁹⁰ Početní stavy "aktivních bodáků" v pěších jednotkách byly kritické. Obě brigády byly značně prořídlé. 1. čs. samostatná brigáda měla v tu dobu něco kolem 120 bojeschopných mužů. 3. čs. samostatná brigáda na tom byla o něco lépe a čítala něco kolem 200 mužů, kteří ještě nebyli vyřazeni z boje. Viz Miroslav BROŽ - Milan MOJŽÍŠ. *1. československý armádní sbor v SSSR a Karpatsko-dukelská operace*, s. 42.

²⁹¹ Což znamenalo denně asi jen 180 metrů.

²⁹² <http://www.pametnaroda.cz/story/popovic-antonin-1924-542> (citováno 25.4.2016)

²⁹³ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 243.

²⁹⁴ Zdeněk STAV - Zdeněk VALIŠ, *Povinnost nade vše*, s. 344.

²⁹⁵ Dojde při něm dokonce k překročení řeky Ondavy. 2. prapor dostal úkol přebrodit Ondavu, ovládnout opevněnou výšinu Kaštielik a pokračovat dále na západ. Nepřítel byl dokonale překvapen. Necelé dvě čety ovládly část postavení v nejnížší části výšiny. Záloha nepřítele je však vytlačila zpět pod svah. Po neúspěšné druhé zteči se Čechoslováci zachytili na prudkém východním svahu kóty pod prvním nepřátelským zákopem, odkud byli zakrátko staženi. Viz Zdeněk STAV - Zdeněk VALIŠ, *Povinnost nade vše*, s. 346.

úkol. Po zaminovaných cestách bez mostů totiž dospěla k Ondavě pouze pěchota.²⁹⁶ Karpatskou-dukelská operace tak prakticky skončila.²⁹⁷ Až poeticky na tento moment vzpomenu Alfréd Ressel: „Koncem listopadu 1944 v Karpatech umlkla děla nadobro. Téměř tříměsíční burácení kanonády vystřídal nezvyklé ticho. Patřilo už nějak k těm černým kopcům a úzkým údolím, kde stín hor vládne po celý den, že neustále zněly hrozivou ozvěnou výbuchů. Teď konečně mlčely a ticho lesa si jen ponenáhlu zvykalo na šelestění větví a šumění bystrin jako dřív...“²⁹⁸ Postavení našich jednotek v obraně na řece ale také nebylo ideální. Značným problémem zde, jako v předchozích bojích, činil terén: „Oni tam navezli mraky protitankových a protipěchotních min. A to bylo hrozný svinstvo. To už bylo před Ondavou, Němci to všechno zaminovali, ten přístup. Tekla tam Ondava a potom byl takový svah. Oni byli v převýšení a na nás viděli dobře, na naše jednotky i prapory. Dostali jsme na Ondavě úsek třicet dva kilometrů. Jeden voják byl každých sto metrů. To bylo zdecimovaný, poněvadž tam byla první a třetí brigáda...“²⁹⁹ vzpomenu jeden z bývalých příslušníků Dimitrij Somol.

Karpatsko-dukelská operace byla ukončena oficiálně 2. prosince 1944. Za zajímavost jistě stojí zmínit i linii východní fronty, která nám napoví, že osvobozování Československa teprve začíná. Rudá armáda do konce roku 1944 zcela osvobodila území vlastního státu, Bulharska a Rumunska, z větší části území Polska, Maďarska a Jugoslávie a teprve z malé části území Československa.³⁰⁰ Fronta na území dnešního Slovenska tedy probíhala po čáře Jaslo, Prešov a Košice. Boje ve členitém terénu Karpat si vyžádali u našich jednotek poměrně těžké ztráty. Československý armádní sbor v SSSR ztratil na 6500 vojáků (raněných, padlých a nezvěstných), z čehož nezvěstných bylo na 500, padlo 1 127 mužů, 5 žen a dalších 224 vojáků zemřelo na následky zranění³⁰¹: „Dukla, ta byla strašná...“³⁰² Obraz utrpení a strádání našich vojáků byl po bojích v rámci karpatsko-dukelské operace nesmazatelně obsažen v paměti každého, kdo v tu dobu na východě nosil Československý vojenský stejnokroj. Boj však ještě ani zdaleka neskončil.

²⁹⁶ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 253.

²⁹⁷ Důležité se staly ještě boje Stropkov a Svidník.

²⁹⁸ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 243.

²⁹⁹ <http://www.pametnaroda.cz/story/somol-dimitrij-1916-511> (citováno 26.4.2016)

³⁰⁰ Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA. *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 1960, s. 313.

³⁰¹ Miroslav BROŽ - Milan MOJŽÍŠ. *1. československý armádní sbor v SSSR a Karpatsko-dukelská operace*, s. 48.

³⁰² <http://www.pametnaroda.cz/story/balak-jaroslav-1927-114> (citováno 26.4.2016)

2.4. Ondava

„Skončila kapitola Dukly a začala kapitola na Ondavě. Zaujímá časové rozmezí téměř plných dvou měsíců - od 28. listopadu do 18. ledna 1945.“³⁰³ Neznamenalo to však, že fronta pod závějí sněhu utichla nadobro: „Ondava. Řeka - větší potok - jak se to vezme. Do dějin armádního sboru se ale zapsala natrvalo. Téměř celou nepříjemnou zimu byli na obou březích zakopáni vojáci. Střelivo odpálené z jedné i z druhé strany by k dovezení, či odvezení potřebovalo vlak dlouhý nejméně až do Košic.“³⁰⁴ Vojáci na obou stranách řeky byli stále v pozoru a na rozkazy svých velitelů vyvíjeli neustálou činnost. Hlavním cílem byla ostražitost. Mnozí si však oddechli při pomýšlení, že nechali Karpaty kus za svými zády a že se dostali tak daleko a hlavně ve zdraví: „Dosažením řeky Ondavy jsme se dostali ze zajetí Karpat. Karpatské hřbety, vrchy, lesy a stráně byly za námi. V nich zůstaly stovky hrobů sovětských a československých bojovníků. Přesto jsme v Karpatech zvítězili. I když to byly boje těžké, přesto jsme to dokázali.“³⁰⁵

Dotyk s nepřítelem byl udržován palbou a nepřetržitou činností průzkumných hlídek, jejichž výpady přes zamrzlou Ondavu, podporované dělostřeleckou a minometnou palbou a zabezpečované ženijním vojskem, do značné míry rozptylovaly síly nepřítele.³⁰⁶ Na systém palebné podpory pěchoty vzpomenu Vilém Sacher: „... na řece Ondavě jsem proto kladl důraz na zajištění děl pro přímou střelbu. Pak jsem ještě zorganizoval skupinu tzv. stěhovavých minometů a děl, které neustále střídaly palebná postavení podle přesně určeného "jízdního řádu" a v každém vypálili několik ran.“³⁰⁷ Široká obranná fronta sboru totiž nebyla souvislá a měla podobu řídkého řetězce hnízdy odporu, přičemž mezery mezi nimi byly střeženy hlídkami. Do větší hloubky se obrana členila pouze na důležitých směrech. Nejnebezpečnější se tak staly průzkumné hlídky na druhý břeh a s přibývajícím mrazem i pohyb po břehu samotném: „Když Ondava začala zamrzat, dostavily se nové starosti. Louže u břehu zamrzaly a praskání ledové tříště v nočním tichu upozorňovalo nepřítele na naše pohyby. Na každý šramot a šelest reagovali Němci pohotově palbou. Vyžadovalo to fyzickou odolnost a dobré zdraví,

³⁰³ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 190.

³⁰⁴ Karel Borský, *Procitání do tmy*. Třebíč: Akcent, 2000. s. 90.

³⁰⁵ Josef Vitoch, *Moje vzpomínky na východní boje ve druhé světové válce 1939-1945*. 2., dopl. a rozš. vyd. Brno: Šimon Ryšavý, 2008. s. 89.

³⁰⁶ Viz Eduard Čejka - Bohumír Klípa, *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*. s. 217.

³⁰⁷ Vilém Sacher, *Pod rozstříleným praporem*, s. 259.

brodit se řekou v ledové vodě a ležet mokrý hodiny ve sněhu. Na průzkumnících praskalo na břehu zmrzlé šatstvo a signalizovalo ostrážitému nepříteli pohyb hlídek.“³⁰⁸

O průzkumných hlídkách toho najdeme v jinak ne příliš bohatých vzpomínkách na Ondavu poměrně hodně. Nejhojnější jsou vzpomínky Vojtěcha Lehára³⁰⁹: „*Každý noční průzkum vedl kolem drátěných překážek nepřítele, nebo byl zastaven minovým polem. Přesto, že se chlapci opravdu snažili, výsledky, pokud se týkalo počtu "jazyků", byly stále ubohé. Ondava měla tak prudký tok, že i když byly kruté mrazy, zůstával střed řeky volný.*“³¹⁰ Ten se také mimo jiné pamatuje detailněji na jeden dramatický výpad za řeku: „*Měli jsme se zmocnit na noc osady a ráno ji zase opustit. Četa na levé straně zjistila přítomnost nepřátelské jednotky, která zalezla do jednoho stavení. Nevzdávala se, a proto jeden z našich jí "nabídl" oknem protitankový granát. Místnost po výbuchu vzplanula a Němci vyrazili ven. Jeden padl, ale ostatním se podařilo uprchnout, protože dům nebyl obklíčen. Situace se vyvíjela poněkud jinak, než se zpravidla uvádí ve filmu, kde v noci kladný hrdina každou ranou z pistole skolí svého protivníka i na sto metrů. Nezajištění chalupy s Němci uvnitř ze všech stran bylo chybou na naší straně, přítom "jazyka" jsme potřebovali jako sůl. Od toho zastřeleného jsme se příliš nedověděli. Nechtělo se nám mrtvolu táhnout přes řeku, a proto jsme si vzali jen dokumenty.*“³¹¹ Také velitel 3. čs. brigády vzpomínal, kromě chytrosti hlídek vlastních: „*Němci měli tak vycvičené hafany, kterým neušel ani vzdálený šelest. Hlídky se všelijak pokoušeli je ošidit, obalovaly si boty hadry a slámou, jen aby se dostaly co nejtišeji na břeh...*“³¹², i na nebezpečí z druhého břehu, „*...ovšem stejně znepokojovali Němci průzkumy a hlídkami i nás. Když potom ještě mráz přituhl a i řeka začala zamrzat, stříleli do ní Němci z minometů, aby led rozbili a pojistili se proti překvapení.*“³¹³ Obavy z nepřítele neměl jen on: „*Na západním břehu řeky Ondavy stál v obraně početně daleko silnější nepřítel, zkušený, nebezpečný. Proto noc co noc hlídkovali průzkumníci a samopalníci. Střežili předpolí a umožňovali jednotkám v klidu budovat obranu.*“³¹⁴

Karel Borský ve svých vzpomínkách shrnuje krátce hlavní náplň dní posledního měsíce roku 1944: „*Denně byly vysílány průzkumy a nepřítel stále držen ve střehu. Nejrůznějšími manévry našich nákladních aut a tanků byli Němci donuceni zesilovat*

³⁰⁸ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 259.

³⁰⁹ Vojtěch Lehár byl velitelem průzkumu 3. čs. brigády.

³¹⁰ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen: (na frontách druhé světové války)*. Cheb: Svět křídel, 1994. s. 86.

³¹¹ *Tamtéž*, s. 87.

³¹² Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 193.

³¹³ *Tamtéž*, s. 193.

³¹⁴ Oldřich KVAPIL, *Návrat z bouře*, Praha: Naše vojsko, 1987. s. 12.

svou obranu, vysílat vlastní průzkumy. Armádní sbor doplňoval své stavy a připravoval se k dalším osvobozovacím bojům na slovenském území.³¹⁵ Navíc ještě do pozic proudili po malých skupinkách další a další nově vycvičení vojáci, aby doplnili značně prořídle jednotky po karpatských bojích. Nebezpečí ale Čechoslovákům stále hrozilo doslova na každém kroku: „Nikdo z nás si nikdy nemohl být jist, že mu v nejbližším okamžiku něco nevybuchne pod nohou nebo v ruce.“³¹⁶ Stejně jako v oblasti průsmyku i tady byl terén silně zaminován: „Nebylo jim konce. Stále bylo slyšet exploze, a co výbuch, to tragédie. Obětí min přibývalo, v obci³¹⁷ rostly kříže. Jednomu vojákovi mina utrhla nohu, druhému ruku, třetího roztrhla úplně.“³¹⁸

Paměti týkající se období sboru na Ondavě nejsou příliš hojné a v těch, co jsou k dispozici, je skutečně prioritně vzpomínáno pouze na výše popsané aspekty zimního ležení jednotek. Zajímavým vytržením z jisté monotónnosti vzpomínajících je období vánočních svátků, které si zaslouží svoji podkapitolu.

2.5. Vánoce v zákopech

Ležení sboru na řece Ondavě, které trvalo až do ledna následujícího roku, tak nevyhnutelně zasáhlo období vánočních svátků. Vzpomínání pamětníků na tyto Vánoce je velmi zajímavé a klasickým frontovým vzpomínkám vymykající se. Všude, kde byla přece jen alespoň malá možnost si toto období klidu a míru zpříjemnit, Čechoslováci nelenili a snažili se zařídit, jak nejlépe uměli: „Blížil se Štědrý den a každý z nás má mnoho vzpomínek na jeho prožití v rodině. Zde tvoříme velkou rodinu my všichni. Mezi námi padl návrh: Co takhle postavit si stromček? Což o to, stromků je v lese dost, ale jak je ozdobit? Po krátké diskuzi jsem byl zvolen všemi hlasy za "výtvarného umělce". A tak chlapci obstarali stromek a já ozdoby a osvětlení.“³¹⁹

Pro mnohé vojáky z Volyně to byly první a naštěstí zároveň poslední frontové Vánoce mimo domov: „Na Ondavě, v zákopech, v zemljankách, na pozorovatelnách i v palebných postaveních prožívali vojáci našeho sboru první Vánoce u nás v republice. Pro nás z Volyně byly to první Vánoce v zákopech. Tehdy už bylo jasné, že jsou to poslední válečné Vánoce a těšili jsme se, že příští Vánoce už budeme doma v kruhu

³¹⁵ Karel BORSKÝ, *Zítřejší začne obyčejný den*, s. 262.

³¹⁶ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 191.

³¹⁷ Jedná se o obec Chotča u Stropkova.

³¹⁸ Alfréd Ressel, *Mé cesty válkou*, s. 255.

³¹⁹ Vladimír Palíčka, *Pod pancířem tanku k domovu*. Praha: Úřad Městské části Praha 8, odbor kultury, ve spolupráci s Asociací nositelů legionářských tradic, 2009. s. 49.

rodinném, mezi svými v teple, za stolem se štedrovečerním kaprem, vánočkou a jinými dobrotami a sladkostmi. “³²⁰ Jak vzpomenu Josef Vitoch, jednalo se zároveň i o první Vánoce na území osvobozované vlasti. To se týkalo všech, jak nováčků, tak veteránů. Pro mnohé to totiž byly již šesté Vánoce, které nestrávili v rodinném kruhu v teple svých domovů. Pro spoustu z nich a zvláště pro velitele čas Vánoc po šesti letech v cizině neznamenal tolik, jako pro mladé volyňské Čechy, kteří trávili svoje první Vánoce v uniformě: „*Blíží se Vánoce a s nimi Štědrý den. Zde na frontě je to den jako každý jiný. V nyní již vyjedeném zápolí nemohou naši proviantní sehnat nic, čím by nám přilepšili, a proto i tři malé rybičky ulovené granátem hozeným do Chotčanky a usmažené na sádle působí spíše skličujícím dojmem.*“³²¹

Například příslušníci dělostřelectva neměli na prožití svátků vánočních na Ondavě prostě a jednoduše čas. Dostali totiž rozkaz k přesunu ve směru Jasla³²², na pomoc Rudé armádě: „*A štědrý večer byl tady. Na vánoční pohodu však nebylo ani pomyslení. "Přesun!" Začalo se stmívat, když naše kolona čtyř nákladňáků-maringotek vhupla do tichého údolí, obklopeného zalesněnými kopečky. Modrá světla gazíků bázlivě pomrkávala na zamrzlé výtluky silnice.*“³²³ Někteří si však s oslavou svátků poradili i na přesunu: „*Tam jsem poprvé mezi občany zažil Vánoce. Na Ukrajině také vzpomínali na Vánoce, ale teď to bylo v Polsku. Tak nás v bojích vystřídali, my jsme šli do hospody a udělali jsme si štedrovečerní večeri. Půlka baterie byla u děl, aby mohla střílet, a půlku odvezli na večeri.*“³²⁴ Až téměř romanticky vzpomenu na Štědrý den jeden z příslušníků mužstva pěší brigády: „*Ano, poslední Vánoce na frontě! Proto se k jejich oslavě v zemljankách, v domech objevily čerstvě uříznuté smrčky s hvězdami na špicích a v zákopech alespoň větvičky ověncené papírky, a to bylo slávy, když se sehnaly barevné papírky. Právě na Štědrý den pěkně umrzlo, zvolna popadával sníh. Jak se říká - pravá vánoční idyla. Na frontě bylo ticho.*“³²⁵ 24. prosinec krátce shrnul i velitel sboru generál Ludvík Svoboda: „*Štedrovečerní noc ubíhala v celém rajónu obrany v naprostém klidu. V měsíční noci byl klid.*“³²⁶ Vojáci si snažili přilepšit i alkoholem a proto byli pod bedlivým dozorem velitelů.

³²⁰ Josef VITOCH, *Vpřed ke konečnému vítězství*. Brno: Šimon Ryšavý, 2010. s. 14.

³²¹ Zdeněk STAV - Zdeněk VALIŠ, *Povinnost nade vše*, s. 364.

³²² Ještě před 24. prosincem 1944.

³²³ Pavol TURZA, *Mým bojištěm nebyly zákopy: vzpomínky frontového typografa*. Praha: Naše vojsko, 1985. s. 169.

³²⁴ <http://www.pametnaroda.cz/story/tilnak-michal-1920-653> (citováno 7.5.2016)

³²⁵ Josef VITOCH, *Moje vzpomínky na východní boje ve druhé světové válce 1939-1945*, 2. vyd., s. 91.

³²⁶ Ludvík SVOBODA, *Z Buzuluku do Prahy*, s. 185.

Došlo dokonce i na drobné dárky a dary, které musí mít v takovýchto podmínkách značně vzpružující psychologický význam: „*Vánoční svátky prožili vojáci 1. tankového praporu v relativním klidu. Všichni příslušníci byli obdarováni na Štědrý večer cigaretami a různými drobnými dárky. Mezi cigaretami převažovaly značky Mac Donald a Plane, které tankistům poslalo krajské sdružení v Kanadě a ČSČK v Londýně. Dárky pocházely vesměs od malých dětí ze SSSR.*“³²⁷ Dárky poněkud větších rozměrů potěšily i další tankisty: „*Podle neoficiálních zpráv máme dostat nové tanky T-34 s kanónem 85mm na doplnění předepsaného stavu naší brigády. Zprávou jsme nadšeni, ale čekání a nejistota nás tíží. Prožíváme Silvestr s nadějí, že rok 1945 bude k tankistům štědrější.*“³²⁸

Ve slovenských horách v tuto dobu trávili svátky i příslušníci 2. čs. samostatné paradesantní brigády. Jejich podmínky byly podstatně náročnější. Vojáci trpěli těžkým nedostatkem po všech stránkách. I přes tyto peripetie vzpomíná velitel brigády Vladimír Příkryl na Štědrý večer vysoko v horách s klidem v duši. Za tímto klidem patrně stála dech beroucí horská scenerie: „*24. prosince 1944 jsme usínali klidni, s nadějí a důvěrou do budoucna. Další dny byly nádhernou ukázkou pravé horské zimy s jiskřivým sněhem a vysokým nebem měsíčních nocí. Uběhly nám v plné práci a tvoření předpokladů pro další činnost.*“³²⁹ Úsek fronty byl relativně klidný i v době příchodu nového roku. Řešili se hlavně zásobovací potíže, které provázely naše vojáky na každém kroku. 31. prosince 1945 si jeden z velitelů dělostřelců poznamenal: „*Vážne zásobování střelivem. Máme potíže zjistit, kdo nám vůbec dodá munici. Také se stravou není všechno v pořádku.*“³³⁰ Pro mnohé to byl mimo vojenských povinností také čas balancování a vzpomínání. Mnozí ušli až nepředstavitelně dalekou a strastiplnou cestu zpět do své vlasti, na které ztratili nejednoho kamaráda a spolubojovníka. Většina však pevně doufala, že tyto svátky jsou již skutečně ty poslední válečné a že vidina klidu a míru je již nablízku. Kalendáře na štábech a v zemljankách velitelů už ukazovaly leden 1945. Na všechny čekalo ještě pět měsíců války, kdy poteče krev až do úplného konce. Že přechod hornatým Slovenskem nebude snadný, věděli všichni. Stejně ale nemohli tušit, jak náročná cesta do Prahy je ještě čeká. Lednová ofenziva se kvapem přiblížila: „*Vědělo se, že přestávka brzy končí. V oprávněné naději, že nová mohutná ofenziva Rudé*

³²⁷ Milan KOPECKÝ, *1. československá samostatná tanková brigáda v SSSR...*, s. 131.

³²⁸ Vladimír PALÍČKA, *Pod pancířem tanku k domovu*, s. 50.

³²⁹ Vladimír PŘÍKRYL, *Pokračujte v horách*, s. 157.

³³⁰ Jan RAIL - Eduard PICKA, *Z bojů dělostřelců 3. čs. samostatné brigády v SSSR*. Hradec Králové: Královehradecká jednota ČsOL, 2014, s. 265.

*armády bude ranou vítěznou, byly vánoce a Nový rok oslaveny s radostnou náladou, zvýšenou i tím, že velitel sboru podělil nejlepší z vojáků dárky. Toto tedy byly konečně poslední válečné vánoce.*³³¹

Stručné zmínky o Vánocích a Silvestru se objevují i v pamětech na předešlé roky války. Ne však tolik, jako vzpomínky na poslední válečné Vánoce v roce 1944. Opět je to dáno tím, že československá jednotka už čítala na rozdíl od předešlých let tisíce vojáků, kteří tak na svátky mohli vzpomenout v hojnějších počtech. Důležitou úlohu tu ale stejně bude hrát fakt, že se jedná o Vánoce v Československu a že to jsou nejspíš ty poslední s puškou v ruce.

³³¹ Jaroslav ANDREJS - Julius ŠÍF, *Směr Praha*, s. 151

3. Osvobození Československa

3.1. Krátce u Jasla

Ke konci prosince došlo k rozsáhlému přesunu sborových dělostřelců, ale také tankistů, zpět přes Dukelský průsmyk do oblasti Jasla, kde se měli stát posilou dělostřelectva a útočících vojsk v operaci Rudé armády: „*Přesun dělostřeleckých pluků se prováděl za přísných bezpečnostních opatření kvůli utajení, dokonce auta nesměla za jízdy svítit. Velitelé vozidel sledovali jízdu svých automobilů se staženými okny, aby auta nesjela ze silnice... tento přesun byl jedním z největších, kterého jsme byli svědky. Počasí se totiž prudce změnilo a nastal silný mráz.*“³³² I Vilém Sacher ve svých pamětech neopomněl na složitou anabázi, kterou se svými muži prodělal cestou směrem k Jaslu: „*Samotný přesun dělostřeleckých brigád přes Dukelský průsmyk se děl za neobyčejně těžkých podmínek. Hned na počátku vystřídaly bláto a deště sněhové přehánky, které později přešly v tuhé mrazy. Silnice se pokryly vrstvou ledu a jízda s těžkými děly na kluzkém povrchu vyžadovala silné vypětí vůle a značnou technickou dovednost.*“³³³ Dělostřelci tak znovu zdolávali Dukelský průsmyk, ale z druhé strany: „... *z Ondavy vzhůru k Dukelskému průsmyku. Od studeného Wierchu na průsmyk padl fičivý víchř a vmetl mužům ostrý sníh do tváří, že nečasem celí osleplí se odvraceli od malého sněhem zapadlého hřbitůvku.*“³³⁴ Zvláště nesnadný přesun se týkal 5. sborového dělostřeleckého pluku³³⁵, jenž byl vybaven převážně těžkými houfnicemi: „*Je to v mojich spomienkách jeden z najťažších frontových presunov. Ale čestne sme pri ňom obstáli vďaka nadšeniu každého príslušníka oddielu, ktoré viedlo k disciplinovanosti, vytrvalosti a húževnatosti.*“³³⁶

Ještě před jejich odsunem však muselo nutně dojít k doplnění dělostřeleckých pluků, které byly po bojích v Karpatech také oslabeny.³³⁷ Doplnovali se nejen vojáci, ale i výzbroj. Doplnování i výcvik byly však mnohem složitější než u střeleckých

³³² Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 168.

³³³ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 260.

³³⁴ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 265.

³³⁵ Viz Milan KOPECKÝ, *Československý sborový dělostřelecký pluk 5 (1944-1945)*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky 2012, s. 28.

³³⁶ Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA, *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 224.

³³⁷ Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA, *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 219.

jednotek a tak museli mít dělostřelci napilno.³³⁸ Na toto období pochopitelně vzpomínají jen a pouze dělostřelci a tankisté, protože jich se akce bezprostředně týkala. Zajímavostí je, že vzpomínek bývalých dělostřelců armádního sboru je celá řada a proto jsou i vzpomínky na Jaslo v jejich pamětech dosti hojné. U příslušníků tankové brigády je vzpomínání na jaselskou operaci poměrně řidší, protože jejich početní stavy byly značně nižší než u dělostřelců: „Sovětskému výpadu ve směru na Krakov mělo pomoci osm československých "téček"³³⁹, kterým nepřítel postavil do cesty miny, protitankové kanóny i tankoborníky s pancéřovými pěstmi.“³⁴⁰ Pěšáci, důstojníci a příslušníci dalších sborových jednotek, kteří stále čekali na Ondavě, vzpomínají hlavně na zvláštní pocit oslabení, když se o odsunu dělostřelců zpět do Polska dověděli:³⁴¹ „Ve dnech od 19. do 22. prosince 1944 opustilo tedy obranný úsek sboru všech pět dělostřeleckých pluků. S nimi odjel i 1. tankový prapor. To všechno s sebou neslo ještě další svízele... po celou dobu našeho nasazení na frontách Velké vlastenecké války se nám nikdy nestalo, aby jednotka zůstala bez dělostřelectva - své nejmocnější podpory.“³⁴²

Operace byla oficiálně zahájena až 15. ledna 1945, protože do té doby musel být dokončen přesun ohromného množství materiálu a jednotky musely být patřičně připraveny k dělostřeleckému přepadu: „Tak jsme se dostali až pod Jaslo, že zkusíme prorazit tudy. Němci to čekali, protože se říkalo, že tam mají nadělané betonové zákopy. Proto tam Rusové shromáždili takové množství dělostřelectva, že vznikly velké problémy se zásobováním municí, a dokonce jídlem. Podmínky prostě byly špatné.“³⁴³ Přípravy však, jako vždy, nebyly snadné: „Mrzlo a vál silný severák. Půda byla pokryta tenkou vrstvou sněhu a byla do značné hloubky zmrzlá. Bez odpočinku, rychle, v největší tichosti a bez světla, v úplném utajení pracovaly zesílené obsluhy řídících děl a minometů za těchto nepříznivých podmínek na budování palebných postavení a pozorovaten.“³⁴⁴ Zahájení palby jako takové, je vzpomenuo snad každým

³³⁸ Výcvik nových dělostřelců si vyžadoval značně větší úroveň než u pěchoty. Tomu odpovídala i časová náročnost. Dalším důležitým prvkem je právě doplnění výzbroje, které bylo také mnohem složitější díky podprůměrné kvalitě karpatských komunikací. Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA. *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*. s. 219.

³³⁹ Hovorový výraz pro sovětský tank T-34 užívaný 1. čs. samostatnou tankovou brigádou.

³⁴⁰ Mikuláš KONČICKÝ, Pavel VRANSKÝ a Viktor GROSSMANN. *Bez nároku na slávu: vzpomínky mužů, kteří bojovali za svobodné Československo na východní i západní frontě*. Ostrava: Montanex, a.s., 2015. s. 54.

³⁴¹ K obraně a podpoře pěších brigád bylo rozhodnuto ponechat na pozicích několik houfnic, minometů a kanonů pro přímou střelbu. Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA. *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*. s. 222.

³⁴² Ludvík SVOBODA, *Z Buzuluku do Prahy*, s. 186.

³⁴³ <http://www.pametnaroda.cz/story/veltrusky-rudolf-1920-306> (citováno 8.5.2016)

³⁴⁴ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 266-267.

dělostřelcem. Jednalo se totiž ještě o hustější palebnou přehradu, než byla ta, která zahajovala karpatsko-dukelskou operaci.³⁴⁵ „Začíná svítat.“³⁴⁶ *Minula sedmá hodina, ručička se blíží k osmé. Všude panovalo dosud hluboké téměř dusivé ticho. Krajinu pokrýval bílý sníh. Nebylo ani nejmenší známky toho, že by se tu za několik minut měla rozpoutat divoká smršť ohně a železa obrovské síly.*³⁴⁷ Palby byly zahájeny tak, aby střely dopadly na určené cíle přesně v 08.45³⁴⁸ hodin: „Vylezl jsme z pozorovatelny. Ze všech postavení za námi i kolem nás pálilo dělostřelectvo. Dělo se opravdu něco nepředstavitelného: pravý konec světa! Půda pode mnou se podrážděně chvěla, občas dopadla přímo vedle pozorovatelny i vlastní krátká rána, pravděpodobně následkem rychlé práce dělostřelců...“³⁴⁹ Před útokem vše sledovali také českoslovenští tankisté. Ti, kteří Jaselskou operaci zařadili do svých prací, vzpomenu i na mohutnou dělostřelbu: „Bylo to pravé peklo, neboť stovky kanonů, minometů a kaťuš zasypávaly nepřítele přes hodinu tisíci střelami.“³⁵⁰ „... Jednotlivé výstřely a exploze se slily v jediný mohutný hromový tón. Ke konci přípravy se již nedalo rozeznat nic, vše zaclonil hustý dým, kterým se prodíraly jen jednotlivé záblesky výbuchů.“³⁵¹ Podobně onu situaci zaznamenal i jeden z dělostřelců: „Útok začal ráno 15. ledna 1945. Byl lehký mrazík, najednou zahřměla děla a vůbec nebylo slyšet jednotlivé rány. Všechny se slily v jeden obrovský hukot. Němci se skoro nebránili, protože kdyby vylezli z úkrytů, tak by je dělostřelecká palba ihned zlikvidovala. Ustupovali potom až ke Krakovu.“³⁵² Další z pamětníků úspěch útoku shrnul krátkou a výstižnou větou: „... a s Němci jsme pohnuli.“³⁵³

Následky paleb v německé obraně byly značné. Jakmile se přehnal zdařený útok pěchoty a tankistů, vyrazili vpřed i velitelé dělostřelců v doprovodu samopalníků na průzkum. Kontrola výsledků jejich střelby byla uspokojivá: „Bunkry rozbity. Z kulometných stanovišť hromady hlíny a klád. Celé úseky zákopů v rozvalinách. Velitelé baterií úkoly splnili. Potom jsme zajeli do míst, kde byly umístěny německé baterie.

³⁴⁵ Pro zajímavost lze uvést, že příprava byla provedena v hustotě 215 hlavní na 1 km fronty, což je už značná koncentrace síly. Viz Jan RAIL - Eduard PICKA. *Z bojů dělostřelců 3. čs. samostatné brigády v SSSR*, s. 278.

³⁴⁶ Noc z 14. na 15. ledna 1945.

³⁴⁷ Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA. *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 241.

³⁴⁸ Moskevského času.

³⁴⁹ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 262.

³⁵⁰ Mikuláš KONČICKÝ, Pavel VRANSKÝ a Viktor GROSSMANN. *Bez nároku na slávu...*, s. 54.

³⁵¹ Vzpomínka Vasilu Griga, Viz Milan KOPECKÝ, *I. československá samostatná tanková brigáda v SSSR...*, s. 134.

³⁵² <http://www.pametnaroda.cz/story/veltrusky-rudolf-1920-306> (citováno 8.5.2016)

³⁵³ <http://www.pametnaroda.cz/story/toman-tomanek-josef-vaclav-1912-1566> (citováno 8.5.2016)

*Roztříštěná děla. Rozbité truhlíky se střelivem. Mrtví němečtí dělostřelci. V pořádku.*³⁵⁴ Ihned po splnění určených úkolů, většinou ještě téhož dne, zahájili naši dělostřelci přípravy k okamžitému přesunu zpět k jednotkám 1. čs. armádního sboru na Ondavě. O tři dny později vyrazili zpět na Ondavu i naši tankisté. *„V druhé půli ledna 1945 se vrátili naši dělostřelci od Jasla se slávou - jaselský průlom byl hotovou věcí.*³⁵⁵ Vystoupení dělostřelců u Jasla³⁵⁶ zaznamenalo se strany sovětského velení značně kladné ohlasy. Českoslovenští dělostřelci splnili svoje úkoly na výbornou.³⁵⁷

3.2. Lednová ofenziva

Večer, dne 17. ledna 1945³⁵⁸, se vojska Rudé armády společně s jednotkami 1. čs. armádního sboru přeskupila do výchozích postavení k útoku. 18. ledna v brzkých ranních hodinách a po krátkém dělostřeleckém přepadu vyrazily jednotky do útoku.³⁵⁹ *„Ve dvě hodiny v noci 18. ledna překračujeme německé zákopy, ničíme slabé nepřátelské zajištění a jsme nepříteli v patách.*³⁶⁰ Tomuto rozhodujícímu výpadu, který měl zvrátit již poněkud zdlouhavou patovou situaci předcházel náročný průzkum a sledování nepřátelských pozic: *„Průzkum praporu to v těch dnech neměl lehké. Noc co noc leželi průzkumníci před nepřátelskými postaveními a naslouchali, jestli se už nepřítel nechystá k odchodu. Tak to šlo několik nocí za sebou.*³⁶¹ Došlo k poměrně rychlému průlomu, zvláště u sovětských jednotek. V pásmu armádního sboru byl postup poněkud pomalejší.³⁶²

V následujících dnech se však situace značně zlepšila. V prvních dvou dnech útoku osvobodila 1. a 3. pěší brigáda sboru na 43 obcí včetně Bardějova a Zborova. Zvláště nad Bardějovem plála záře požárů. Město bylo značně poškozeno: *„Dohořivaly*

³⁵⁴ Jan RAIL - Eduard PICKA. *Z bojů dělostřelců 3. čs. samostatné brigády v SSSR*. s. 279.

³⁵⁵ Karel KLAPÁLEK, *Ozvěny bojů*, s. 197.

³⁵⁶ Výroční den skvělého vystoupení dělostřelců u Jasla - 15. leden - se stal svátkem Československého dělostřelectva.

³⁵⁷ Nejvyššího ocenění se jim dostalo v rozkaze J. V. Stalina, který udělil 2., 4. a 5. čs. dělostřeleckému pluku čestný název "Jaselský". Udělení čestného názvu určité jednotce je jednou z nejvyšších poct, jaké lze v Sovětské armádě dosáhnout. Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA. *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 241.

³⁵⁸ Celková situace na frontě v období poloviny ledna byla poměrně uspokojivá. V prostoru Sandoměře na levém břehu Visly zasadila fašistům úder vojska 1. ukrajinského frontu. Sověti také přešli do útoku i jižně od Varšavy. Ve východním Prusku byl také zahájen útok vojska 2. a 3. běloruského frontu. Viz Josef VITOCH, *Vpřed ke konečnému vítězství*. s. 18.

³⁵⁹ Do večera došlo k postupu až o 22 kilometrů a zároveň k osvobození až 78 východoslovenských obcí. Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, sv. 2, s. 86.

³⁶⁰ Arnošt STEINER - Jindřich DREBOTA. *Za cenu života*, s. 158.

³⁶¹ Arnošt STEINER - Jindřich DREBOTA. *Za cenu života*, s. 157.

³⁶² První den došlo k postupu asi jen o 4 kilometry. Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, sv.2, s. 86.

hotel Republika, městské mlýny a některé obchody, které Němci dnes v noci vypálili. Lidé právě vycházeli ze sklepů. Ale bylo třeba stupňovat tempo pronásledování. Někjaký pan Plácal mi ještě rychle vtiskl do rukou kus tlačanky s voňavým chlebem a jeli jsme. Mimochodem, tlačanka byla výborná....³⁶³ Z této oblasti došlo k soustředění československých jednotek západně od města Prešova.³⁶⁴ „Přestože některé pěší jednotky se převážely auty, většina z nich vykonala za silného mrazu a větru noční přesun.“³⁶⁵ Vojáky tak čekal zhruba 60 kilometrový pochod. Na konci dne došlo k ostřejšímu navázání dotyku se zadními voji pomalu ustupujících jednotek Wehrmachtu.

Za krátko tak naše jednotky stanuly na úpatí strmého a zalesněného pohoří Branisko:³⁶⁶ „Navečer naše vojska, která v posledních dvou nocích urazila pěšky 70 kilometrů cesty a postupem v obtížném terénu a za špatných povětrnostních podmínek se silně vyčerpala, navázala dotyk s nepřátelskou obranou na východních svazích vysokého horského hřebenu Branisko... tuto nepřístupnou hradbu zasněženého masívu nemohlo bez účinné podpory zdolat.“³⁶⁷ Po třech dnech těžkých bojů pak prořídle německé jednotky Branisko postupně vyklidily: „Jsem opět s průzkumem před praporem. Na horském hřebenu Branisko narážíme na pevnou německou obranu. Prapor útočí celý den, ale teprve v noci se daří obchvatem ze severu prolomit nepřátelskou obranu.“³⁶⁸ Na jeden z nezdařených útoků na horský hřeben se pamatuje také Alfréd Ressel: „Jako na střelnici se pohybovaly - lesům a horám vstříc - malé figurky pěšáků. Zalehli, zvedli se a opět zapadli na otevřené bílé pláni a tento rytmus se zpomaloval, až se postup pěšáků zastavil docela. Bílé pole za nimi bylo hustě pokropeno černými tečkami. Palba přibíla pěchotu doslova k půdě.“³⁶⁹ Zajímavá je ještě vzpomínka generála Klapálka, který tento vrch znal dobře z doby předválečné: „Znal jsem horský hřbet i okolí z doby své služby v Užhorodě, kdy jsem za jedněch manévru jezdíval po jeho serpentínách do Levoče. Kde bych se byl tehdy nadál...“³⁷⁰

Vojáci armádního sboru však měli další rozkazy nelitostně pokračovat v pronásledování nepřítele ve směru na Kežmarok a Levoču. Zde také došlo k setkání s

³⁶³ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 278.

³⁶⁴ Jehož dosazení mělo proběhnout 22. ledna 1945. Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, sv. 2, s. 86.

³⁶⁵ <http://www.pametnaroda.cz/story/tilnak-michal-1920-654> (citováno 9.5.2016)

³⁶⁶ František NESVADBA, *Osvobození Československa Rudou armádou 1944/1945*. Praha: Naše vojsko 1985. sv. 1, s. 327.

³⁶⁷ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 280.

³⁶⁸ Arnošt STEINER - Jindřich DREBOTA. *Za cenu života*, s. 160..

³⁶⁹ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 281.

³⁷⁰ Karel KLAPÁLEK, *Ozvěny bojů*, s. 202.

příslušníky bývalé paradesantní brigády: „Z hor a lesů konečně vycházeli zbytky naší paradesantní brigády, jejíž příslušníci v nich jako partyzáni strávili řadu měsíců.“³⁷¹ Krajina vyhlížela skličujícím dojmem, byť to byla již osvobozovaná vlast: „Postup opuštěným spišským krajem, z něhož místní německé obyvatelstvo uteklo na západ, se podobal pochodu mrtvou krajinou, kterou hladomor a nemoci vylidnily.“³⁷² Nepřítel jim postup vpřed svými ženijními pracemi nijak neulehčil: „V hustých lesích za sebou nechává zátarasy a spoustu minových polí. Zničená je každá schůdná cesta a mosty.“³⁷³ Ve večerních hodinách 25. ledna došlo opět k silnějšímu kontaktu s německými zadními voji a přes nos se postup zastavil na kótách 667 a 665 v oblasti Dolina- Uloža.³⁷⁴ Zde měli Němci již tradičně dobře připravenou obranu, která naše jednotky značně potrápila.

V dopoledních hodinách 27. ledna se příslušníci 3. čs. brigády rychlým přesunem zmocnili společně s jednotkami Rudé armády Němci opuštěné Levoče: „V Levoči jsme se dlouho nezdrželi, museli jsme postupovat dále tím zamrzlým krajem a využít nepřátelského ústupu.“³⁷⁵ Podobný úspěch zaznamenala druhý den i 1. čs. brigáda, které se podařilo bez boje zmocnit Kežmaroku: „Začíná hustě sněžit a cesta vysokým sněhem ještě stupňuje únavu. Jednu chvíli nedávám pozor a zapadám do závěje. Pod ní je však koryto horského potůčku a hned jsem v něm až po prsa. Mrzne, a já mám za chvíli šaty ztuhlé jako dřevo. Vojáci mi nenápadně předpovídají pořádný zápal plic. Mně se však zdá, že nejdřív přijdu o nohy a ruce. Za svítání se zastavujeme poblíž Kežmaroku.“³⁷⁶ Další z vojáků si vzpomíná na vstup do města: „Před půlnocí pronikly jednotky 1. brigády za slavnostního hlaholu zvonů do vylidněného³⁷⁷ Kežmarku, když předtím překonaly za stálých potyček s nepřítelem 20 km cesty v horském terénu, v hlubokém sněhu s maximálním zatížením pěšáka.“³⁷⁸ Vojáci se tak evidentně opět museli vypořádat s nepřízní počasí. Na bílé peklo vzpomíná valná většina těch, kteří alespoň několika řádky vzpomenuli na lednové boje: „Sníh a fukeře se nás už nepustily. Byli jsme pod nejkrásnějšími horami republiky, zrána růžověly a navečer modraly a do zimního nebe se zařezávaly známé špičky jejich mohutných štítů. Co to bylo platné, když

³⁷¹ Zdeněk STAV - Zdeněk VALIŠ, *Povinnost nade vše*, s. 375

³⁷² Jaroslav ANDREJS - Julius ŠÍF, *Směr Praha*, s. 158.

³⁷³ Arnošt STEINER - Jindřich DREBOTA, *Za cenu života*, s. 160.

³⁷⁴ Viz Viz. Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA, *Draze zaplacená svoboda...*, sv.2, s. 87.

³⁷⁵ Karel BORSKÝ, *Zítří začne obyčejný den*, s. 276.

³⁷⁶ Arnošt STEINER - Jindřich DREBOTA, *Za cenu života*, s. 161.

³⁷⁷ V Kežmarku žila v období první republiky a i za války velmi početná německá menšina. Němci ze strachu před Rudou armádou město prakticky opustili.

³⁷⁸ *Kyjev-Dukla-Praha*. Edit. Jan Lipták, s. 283

nás přivítaly spoustami sněhu, jež řezavý vítr smetával do několikametrových závějí, které brzdily náš pohyb.“³⁷⁹ 3. čs. brigáda postupovala dále po překročení řeky Popradu.

I další den, 28. leden, splynul ve znamení rychlého postupu obou brigád do oblasti Vysokých Tater, přes Tatranskou Lomnici a Starý Smokovec dokonce až na Štrbské pleso.³⁸⁰ Zde se počasí ještě extrémně zhoršilo: „*Úzkým štrbským koridorem se v těch hodinách hnál od západu ledový uragán, který dosáhl právě svého maxima, vlastně minima -30 °C. Vojáci, aby čelili vichru, postupovali s ostře nakloněným tělem.*“³⁸¹ Hned 29. ledna postupovali Čechoslováci s lehkostí dále na Liptovský Hrádok a na Liptovský Sv. Mikuláš. Po krátkém postup už 31. ledna vojáci sboru společně se sovětskými jednotkami sváděli boj o Liptovský Hrádok.³⁸² Za rozbřesku 1. února 1945 bylo město osvobozeno: „*...prapor vnikl do Hrádku, partyzáni napadli fašisty kulometnou palbou z výšin jižně od města a způsobili jim značné ztráty. Nepřítel město rychle opustil. Nestačil ani zničit most připravený k destrukci.*“³⁸³ Svůj podíl měly na úspěchu i hojně vzpomínané partyzánské jednotky: „*Často pomáhali partyzáni, kteří napadali fašisty kulometnou palbou a působili jim značné ztráty. Podobně tomu bylo v boji o Hrádek.*“³⁸⁴ Tím byla uvolněna cesta k dalšímu a také významnějšímu městu na čáře postupu armádního sboru - k Liptovskému Sv. Mikuláši: „*Hustě sněží. Co je horší, ztratili jsme dotyk s nepřítelem. Kolem půlnoci se blížíme k vesnici Okoličné před Liptovským Mikulášem.*“³⁸⁵ Ten se však nestane snadným cílem, jak se by se mohlo, po lednových úspěších, předpokládat.

Rychlý postup územím dnešního Slovenska v prvním měsíci roku 1945 je zpravidla vzpomínán spíše okrajově. Nejčastěji je poukázáno na velmi extrémní počasí, které vojákům ztrpčovalo život. Dále se ve většině memoárů objevují jen útržkovité vzpomínky na spousty vesnic a vesniček, jejichž jména nejsou nikterak klíčová a vojáci sboru jimi prakticky jen v rychlosti přecházeli, nanejvýše se zdrželi přes noc. Posledním z nejzákladnějších bodů vzpomínek na leden 1945 jsou velké vzdálenosti, které musela pěchota urazit, nejčastěji po svých. V následujícím měsíci vojáky už dlouhé pochody

³⁷⁹ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 204.

³⁸⁰ Petr Klučina, *Vojenské dějiny Československa*, sv. 4. Prah : Naše vojsko, 1988. s. 659

³⁸¹ Alfréd Ressel, *Mé cesty válkou*, s. 285.

³⁸² Do Liptovského Hrádku však již 29. ledna vstoupily jednotky 1. partyzánské brigády M. R. Štefánika pod velením kapitána Petra A. Velička. Tito zde bojovali tři náročné dny a příchod spojenců jim výrazně přišel vhod. Viz Jan Gebhart - Ján Šimovček, *Partyzáni v Československu 1941 -1945*. Praha: Naše vojsko 1984. s. 392

³⁸³ Ludvík Svobeda, *Z Buzuluku do Prahy*, s. 199.

³⁸⁴ Josef Vitoch, *Moje vzpomínky na východní boje ve druhé světové válce 1939-1945*, 2. vyd., s. 96.

³⁸⁵ Arnošt Steiner - Jindřich Drebota, *Za cenu života*, s. 161.

nečekaly, ale rozhodně si také neodpočinuli. Čekala je totiž tzv. "druhá Dukla", krvavý Liptovský Mikuláš.

3.3. Liptovský Mikuláš

Poté, co se Němci stáhli z Liptovského Hrádku, vedli urputný boj na zdrženou. V plánu Rudé armády a armádního sboru bylo dobýt Liptovský Mikuláš z chodu. To se ale zdaleka nepovedlo: „...sbor byl odražen. Proti nám stála v dobře vybudované obraně 320. divize, posílená ještě dvěma maďarskými pluky. Nepřítel měl značnou početní převahu a z výšin okolo města dokonale ovládal okolí.“³⁸⁶ V západním směru příslušníci 3. čs. brigády osvobodili několik vesnic a postupovali dále: „Konečně se mlha rozptýlila a my jsme spatřili nepřítele.“³⁸⁷ Dne 1. února se vojákům sboru podařilo dosáhnout obce Žiar v údolí Smrečianky. „Po príchode našej brigády do obce Žiar Nemci vediac, že sme unavení pochodmi a ťažkou cestou, nedopriali nám odpočinku. Asi o 23. hodine podnikli protiútok. Najprv to bol delostrelecký prepád v trvaní 15 - 20 minút, potom začala strel'ba z pechotných zbraní. Našich vojakov nepriateľský útok prekvapil, ani sami velitelia ho nečakali. V našej jednotke nastala menšia panika, a veru vojaci, odvyknutí od takej paľby (od Stropkova len postupovali), začali utekať hore obcou.“³⁸⁸ Vyhrocenou situaci se nakonec podařilo zklidnit. Na tento moment vzpomenu také Vojtěch Lehár: „Jakmile se začne utíkat, žádný velitel nikoho nezastaví, zejména pokud nepřítel ještě začne prchající houf pronásledovat palbou. Pokusil jsem se alespoň pár mužů strhnout k útoku na německý bunkr na našem severním boku, ale zůstal jsem sám.“³⁸⁹

Zde došlo jen ke krátkému zdržení a hned druhého dne, 2. února, začaly jednotky 3. čs. brigády, po kratší dělostřelecké přípravě, postupovat k obci Jalovec: „Tentokrát nás úspěch neminul. Zajali jsme i několik maďarských vojáků, kteří zůstali roztroušeni mezi opěrnými body Němců.“³⁹⁰ Jakmile však pěchota došla až na vrchol hřebenu nad touto obcí, zahнала je zpět prudká minometná a dělostřelecká palba nepřítele. Tento Německý prepád způsobil v řadách pěšáků citelné ztráty a postup byl zastaven: „Ted' začalo opäť statické obdobie, ...miesiące pozičných bojů u Mikuláše, ne nepodobné dobám

³⁸⁶ Tamtéž, s. 166.

³⁸⁷ Oldřich KVAPIL, *Návrat z bouře*, s. 71.

³⁸⁸ <http://www.pametnaroda.cz/story/Kovac-Julius-1921-644> (citováno 15.5.2016)

³⁸⁹ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen*, s. 102.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 104.

dukelským.“ I přesto, že útok na Jalovec byl třikrát opakován, nebylo dosaženo úspěchu. Počasí bylo opět nepříznivé: „*K tomu ještě byl stále silný mráz, vysoký sníh zavaloval obě válčící strany, psí počasí. Jako by příroda sama byla proti tomu všemu a měla toho dost.*“³⁹¹ 3. února byl zraněn na hlavě generál Klapálek střepinou z miny a odsunut do týlu.³⁹² „*Sedli jsme si a já sňal z hlavy papachu a položil ji vedle sebe. V tom - prásk! Německá mina explodovala na půdě nad námi, střepiny prorazily strop, no a jedna mě našla a klepla mě do obnaženého čela (pak že se má v místnosti smekat!).*“³⁹³ Úspěchem onoho dne, bylo alespoň dobytí Smrečan, které byly důležitým bodem.

Obrana nepřítele však byla silná³⁹⁴ a průniky západně od údolí Smrečianky končily neúspěšně. Němci tu měli k dispozici pro obranu ideální členitý terén, který dopřával obráncům výborné podmínky pro pozorování a s ním spojenou organizaci paleb dělostřelectva. Navíc důstojníci Wehrmachtu posílili důležité výšiny Háj a Nicovo a kóty přizpůsobili na kruhovou obranu.³⁹⁵ Proti příslušníkům sboru ležely i jednotky Maďarů, které se ve svém úseku také pokoušely podnikat protiútoky: „*Vzpomínám si, jak maďarský důstojník hnal své vojáky do útoku, ale vojáci stále leželi na místě. Pak se postavil a začal na ně křičet. Vtom po něm Molnárovo dělo vypálilo nárazový granát a bylo po maďarském veliteli i po útoku.*“³⁹⁶ Útoky ze strany Čechoslováků pokračovaly 5. a 13. února, ale opět bezúspěšně. Po několika prvních krocích útočících pěšáků se na jejich hlavy snesla silná palba těžkých zbraní, která je přibila k zemi. Na rozkaz velitele sboru tak byla další útočná činnost definitivně pozastavena a dvě pěší brigády zůstaly v dotyku s nepřítelem na úseku dlouhém 8 kilometrů na čáře mezi obcemi Žiar - Smrečany - Okoličné. Opět, jako před pár měsíci na Ondavě, nastala v úseku patová situace, která trvala až do začátku měsíce března: „*15. února přešly jednotky našeho sboru do obrany východně od Liptovského Mikuláše. To ale již nebyla ta poklidná obrana, jakou jsme znali z Ondavy. Její dny byly naplněny horečnou činností, jejímž*

³⁹¹ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 205.

³⁹² Velení 3. čs. brigády převzal velitel štábu mjr. Jaroslav Selner.

³⁹³ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 206.

³⁹⁴ Vybudováním silné obrany v oblasti Liptovského Mikuláše si Němci kryli důležité ústupové cesty z Maďarska a Polska. Proto Němci nasadili k obraně města čerstvé a kvalitně vyzbrojené síly. Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA, *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 393.

³⁹⁵ Ta tímto postavením měl nepřítelem k dispozici zálohy v dalších vesnicích a připravená další dvě pásma obrany.

³⁹⁶ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 176.

*cílem byl podstatně vyšší bojeschopnost jednotek, aby byly pro příští útočné boje vytvořeny celkově lepší předpoklady úspěchu.*³⁹⁷ Každodenní náplní se tak opět staly průzkumné hlídky a bedlivé sledování rozmístění nepřátelské obrany.³⁹⁸

Díky vyhlášení mobilizace na osvobozeném území Československa došlo v tomto vyčkávacím období k přesunu nováčků do prvosledových i týlových jednotek.³⁹⁹ Vesměs mladí Slováci dali také vzniknout celé nové 4. čs. brigádě.⁴⁰⁰ Na konci února, po období krátkého, ale dostatečného odpočinku, byly jednotky sboru opět připraveny vyrazit do útoku a konečně se tak zmocnit Liptovského Mikuláše. Směr útoku byl stanoven údolím Smrečianky na obce Jalovec a Bobrovec a odtud pokračovat dále do města ze severní strany. Na podporu pěchoty bylo třeba dostat děla a houfnice do palebných postavení. Na to vzpomenu Nikolaj Tegza: *„Obyvatelé, keď videli, že sa s autami nikam nedostaneme, zapriahli svoje ťažné voły, po dva páry za každý kanón, a tak sme sa do Žiaru predsa len dostali. Zakopat kanóny a vybudovať úkryty v zamrznutej zemi nebolo ľahké, ale do 3. marca bol útok pripravený. Jeho začiatok oznámila prudká delostrelecká príprava na celom fronte.*⁴⁰¹ Toho času sloužil u dělostřelců také Vasil Hajdur, který řešil stejnou potíž: *„Zde začaly nesjízdné cesty pro automobilové tahače, proto bylo rozhodnuto nahradit tahače děl volským potahem, aby pěchota měla neustálou dělostřeleckou podporu.*⁴⁰²

V časných ranních hodinách dne 3. března 1945 vyrazily československé pěší brigády po boku s jednotkami Rudé armády potichu vpřed: *„Tmavé postavy vojáků se provokativně odrážely od bílého povrchu. Ranní přitímní kontrasty zmírňovalo. Vojáci praporu zdolali podstatnou část země nikoho a na padesát metrů od nepřátelského předního okraje zalehli. Nasadili bodáky a připravili ruční granáty. Kdo měl samopal, prohlédl ústí, kotouč a pojistku.*⁴⁰³ Boj nastal v zápětí: *„...protože jsou kulometná*

³⁹⁷ Oldřich KVAPIL, *Návrat z bouře*, s. 85.

³⁹⁸ Jen ve druhé polovině měsíce března vykonaly průzkumné roty obou brigád více než 40 průzkumných akcí.

³⁹⁹ Od 15. března 1945 do přibližně poloviny měsíce března přibýlo v jednotkách armádního sboru na 8900 příslušníků mužstva, poddůstojníků a důstojníků. Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA, *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 414.

⁴⁰⁰ Ta se zformovala v osvobozeném Kežmarku a Levoči. Viz Zdeněk STAV - Zdeněk VALIŠ, *Povinnost nade vše*, s. 376, a také Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA, *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 376.

⁴⁰¹ <http://pametnaroda.cz/stroy/Tegza-Nikolaj-1921-4506> (citováno 2.6.2016)

⁴⁰² Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 176.

⁴⁰³ Vilem SACHER, *Krvavé velikonoce*, Praha: Lidové noviny, 1990, s. 113.

*hnízda, tak se plazíte při zemi. A patnáct nebo dvacet kroků dále to kamarád dostal. Takže jsem byl nešťastný. Tam jsem byl za války na nejhorším místě.*⁴⁰⁴ Podařilo se rychle prorazit nepřátelskou obranou a ovládnout Trstenskou výšinu, která se tyčila v ose postupu.⁴⁰⁵ Po pár hodinách byla zdolána i důležitá výšina Háj. Němci ji však nedali lehce a příslušníci 1. čs. brigády o ní museli svádět úporné boje. Útočeno na ni bylo téměř sedmnáctkrát a majitele změnila na čtyřikrát. Tyto boje tak velmi připomněly kótu 534 v bojích na Dukle. Žádná ze vzpomínek však o jakési pomyslné propojenosti nehovoří. Je pravdou, že z mužů, kteří kótu 534 před několika měsíci dobývali, jich už mnoho nezbývalo. Slibně rozběhnutý útok se však pomalu schyloval ke konci. Část 3. čs. brigády byla zastavena východně od Jalovce. Podobně na tom byl i zbytek sboru.

Úspěch zaznamenaly hlavně jednotky Rudé armády, kterým se podařilo prorazit až do Liptovského Mikuláše. Čekal je zde boj v ulicích, ale i přivítání vděčnými obyvateli. Město se zdálo být pevně v rukou ruských vojáků. Taková situace bohužel vydržela jen krátce. Nástup jednotek Wehrmachtu s podporou tanků a samohybných děl vytlačil Čechoslováky z Bobrovce a druhý den i z Trsteného: „... *postoupila naše pěchota trochu blíže ke kótě u Trsteného a tam zalehla. V tom se zableskly výbuchy, zahřměla děla. Se zavítím přilétaly první granáty a explodovaly mezi pěšáky. Na to se posunuly palby vpřed a na obzoru se objevily tmavé postavy Němců. Fašisté stříleli v běhu a svahem se řítily dolů.*“⁴⁰⁶ 5. března padl do německých rukou i Háj, bráněný sověty a kóta Nicovo. V následujících dnech⁴⁰⁷ sváděli o tyto výšiny Čechoslováci vyčerpávající boje. Bez úspěchu. Na rozkaz sovětského velení byly zastaveny útočné akce a mělo dojít k přeskupení a vystřídání některých jednotek rudé armády vojáky sboru.⁴⁰⁸ 1. čs. brigáda tak měla převzít od vyčerpaných sovětů Liptovský Mikuláš. Toho dne se však rozpoutala silná sněhová bouře a k převzetí úseku nedošlo zavčas. Toho využil nepřítel a podnikl připravený soustředěný útok ve třech směrech k městu. To odstartovalo vleklé boje, kdy se v útočení střídaly obě bojující strany. Nepřítel pronikl až do města a pouličním bojem se pomalu posouval od domu k domu. Čechoslováci měli poměrně značné ztráty. Vojáci měli hlad a docházela munice. Navíc ještě velká část jednotek byla tvořena nováčky, kteří překonávali svůj nesnadný bojový

⁴⁰⁴ <http://www.pametnaroda.cz/story/hecka-michal-1924-3047> (citováno 2.6.2016)

⁴⁰⁵ Zároveň byla osvobozena vesnice Trstené a značná část Bobrovce.

⁴⁰⁶ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 294.

⁴⁰⁷ 6., 7., 8. a 9. března se Čechoslováci pokoušeli kóty dobýt zpět. Viz Vilem SACHER, *Krvavé velikonoce*.

⁴⁰⁸ 3. čs. brigáda přezvala pásma po 1. čs. brigádě v prostoru Smrečan.

křest. V průběhu 11. března se stala situace kritickou, protože hrozilo obklíčení z jižní i severní části města. Ve večerních hodinách byl proto vydán rozkaz opustit Liptovský Mikuláš: *„Byla to potupná porážka a málem jsem v boji přišel o život. Střela mi smetla čepici z hlavy, ta to naštěstí odnesla jen malou oděrkou. Prostřelenou čepici jsem pak dlouho nosil jako talisman.“*⁴⁰⁹

Od 3. do 11. března 1945 prodělali příslušníci sboru doposud jedny z nejúpornějších a nejkrvavějších bojů.⁴¹⁰ Ztráty činily na dva tisíce mrtvých, nezvěstných a raněných. Jedná se o poměrně rekordní čísla za pouhých devět dní a nocí. Ústup z Liptovského Mikuláše a bojové ztráty působily na vojáky značně negativně. V polovině března byl už připraven další plán na ovládnutí města a plně se jej měla zúčastnit doposud poměrně nedotčená mladá 4. čs. brigáda. Hlavní osa postupu měla být stejná, jako při útoku předešlém, a to ve směru Smrečany - Bobrovec - kóta Háj - Liptovský Mikuláš. Průlom měl nastat na úseku fronty širokém pouhé tři kilometry: *„Koncem března se definitivně přihlásilo jaro. Ze hřbetů, které se svažovaly na severu od Liptovských holí, na jihu od Nízkých Tater do údolí Váhu, se vytrácel sníh. I malé potůčky byly plné vody. Zároveň začala rychle rozmrazat půda. Hlína se měnila v nepříjemné bahno. To už ale byl připraven útok našeho sboru proti nepříteli, který se úporně bránil v obranném pásmu.“*⁴¹¹ Aby velitelé dokonale využili momentu překvapení, nebyl vydán rozkaz k dělostřelecké přípravě: *„Psí počasí vytvořilo přímo ideální podmínky pro nepostřehnutelné, tiché překonání ztečné vzdálenosti bez avizující dělostřelecké palby. Pěchota se s překvapením zmocní prvního zákopu a teprve v tomto momentu spustíme palby na vzdálenější cíle.“*⁴¹²

V noci 30. března vojáci zaujali postavení k útoku a ve 4.00 hodiny vyrazili v tichosti vpřed. Postup byl rychlý, nepřítel byl hnán k městu a 3. čs. brigáda osvobodila část Jalovce a rychle padla i obrana kóty Háje.⁴¹³ Německé protiútoky na sebe nenechaly dlouho čekat. Někde byli Čechoslováci dokonce zahnáni zpět. Na druhý den odpoledne se rozpoutal boj o ovládnutí Jalovce. Naši vojáci byli zasypaní silnou dělostřeleckou palbou a postup se na nějaký čas opět zastavil. Až v ranních hodinách 4. dubna⁴¹⁴ došlo k finálnímu útoku na město vojáky Rudé armády a nevyčerpanou

⁴⁰⁹ Arnošt STEINER - Jindřich DREBOTA. *Za cenu života*, s. 173.

⁴¹⁰ Drtivá většina ztrát náležela vojákům 1. čs. brigády.

⁴¹¹ Oldřich KVAPIL, *Návrat z bouře*, s. 139.

⁴¹² Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 297.

⁴¹³ 1. čs. brigádě se zase podařilo dobýt Trstené a část Bobrovice.

⁴¹⁴ Dne 4. dubna 1945 jmenoval prezident Edvard Beneš vládu Národní fronty. Zdeněk Fierlinger se stal prvním předsedou vlády a Klement Gottwald místopředsedou. V tu dobu již Brigádní generál Ludvík

4. čs. brigádou. Velitelé měli nejen přirozený strach o nováčky, ale zároveň i strach z nich samotných: „*Zatím byl všude klid a v řadách vojáků vládlo napětí. Největší jsem prožíval já sám. Nedal jsem to samozřejmě na sobě znát. Kdybych tady měl svou druhou rotu, s kterou jsem šel na Duklu, to by bylo něco jiného. Co ale vyvedou tito vesměs nezkušení vojáci při prvním útoku nepřítele? Neztratí hlavu a neutečou?*“⁴¹⁵ Postup byl rychlý, protože Němci začali organizovaně ustupovat směrem na Ružomberok. Již o 6.00 hodině ranní postupující jednotky osvobodily Liptovský Mikuláš, přičemž na osvobození přilehlých vesnic se podílely 1. a 3. čs. brigáda. Boje o město a okolí tak skončily po více jak dvou měsících zdoluhavých a vyčerpávajících bojů. Postup na západ se mohl znovu rozjet: „*Němci pod tlakem našeho severního křídla vyklidili Mikuláš a ustupovali na západ k Ružomberku. Stejně tak ustupovali na Oravě před Sověty, na jihu Nízkých Tater před Rumuny.*“⁴¹⁶ Vojáci tak od Ondavy až po Liptovský Mikuláš zdolali asi dvě stě dvacet kilometrů. A čekaly je stovky dalších: „*...tohle je už opravdové jaro. Vychutnávám jeho dech a tíží mě smutek. Vážská kotlina nás přišla draho. Za dva měsíce bojů jsme krvavě zaplatili. Čtyři a půl tisíce padlých, raněných a nezvěstných. Hrozivá číslce.*“⁴¹⁷

Vzpomínání na boje o Liptovský Mikuláš a přilehlé vesnice jsou ve vzpomínkových pracích poměrně hojně zastoupeny. Není snadné je však přímo srovnávat s boji dukelskými. Na Liptovský Mikuláš je vzpomínáno zpravidla jinak, jakoby se jednalo pouze o řetězec útoků, ústupů a vyčkávání. Vzpomínající se pečlivě soustředí na jednotlivé vesnice a kóty, ale jejich paměti někdy působí až rutinním dojmem. Většina pamětníků těchto dní, kteří svoje vzpomínky svěřili papíru, byli i účastníky bojů na Dukle. Tu zpravidla zachycují mnohem barvitěji. Vzpomínky jsou pestřejší a zohledňují kde jaký aspekt frontového života. Nejedna však přiznává: „*Jestliže o bojích na Dukle se hodně hovoří a píše, není tomu tak o bojích o Liptovský Mikuláš. My, kteří jsme prošli těmito boji, víme, že dobývání Mikuláše bylo stejně vysilující jako Dukla.*“⁴¹⁸ Podobně boje jako celek shrnuje i Josef Vitoch: „Boje o

Svoboda stal ministrem národní obrany a velení 1. čs. armádního sboru se ujal vyléčený generál Karel Klapálek. On sám na to vzpomínal: „*Právě v tu dobu jsem se vrátil definitivně z nemocnice. Byl jsem pověřen velením čs. sboru. Shodou okolností jsem jej přejímal na bývalé Hlinkově faře v Černové.*“ Viz Karel BORSKÝ. *Zítřejší začne obyčejný den.* s. 284 a Karel KLAPÁLEK, *Ozvěny bojů*, s. 209.

⁴¹⁵ Karel BORSKÝ. *Zítřejší začne obyčejný den*, s. 282.

⁴¹⁶ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen*, s. 106-107.

⁴¹⁷ Vilem SACHER, *Krvavé velikonoce*, s. 226.

⁴¹⁸ Karel BORSKÝ. *Zítřejší začne obyčejný den*, s. 283.

*Liptovský Mikuláš se podobaly bojům na Dukle. Říkali jsme, že je to Dukla v malém provedení.*⁴¹⁹ U Liptovského Mikuláše však spousta podobných postřehů na rozdíl od dukelských bojů chybí. Určitou úlohu ve vzpomínání bude hrát také ten fakt, že na tyto zdoluhavé boje bylo pohlíženo vojáky i důstojníky spíše jako na neúspěch a tudíž je pamětníci nijak nevyvyšovali nad boje o Duklu.⁴²⁰

3.4. Na Fatře

Jednotky sboru vyrazily hned 5. května 1945 bez většího odpočinku vpřed. Do pronásledování nepřítele se již také zapojila naplno 4. čs. brigáda, která postupovala svižně na Ružomberok: *„Večer jsme zastavili v Ružomberku. Od rána 4. května jsme se prodírali po cestách přeplněných hlavně kolonami povozů a automobilů různých zásobovacích a odsunových složek našeho sboru i naší brigády.*⁴²¹ V tomto městě stanula 4. čs. brigáda ještě téhož dne ve večerních hodinách.⁴²² Tomuto úspěchu předcházela krátký boj: *„Z vojáků jako by spadla únava. Bojový úspěch byl tím nejlepším elixírem. A tak už 5. dubna vtáhli do Ružomberku. Německý odpor se odbyl menší pěchotní přestřelkou.*⁴²³ Po osvobození Ružomberoku pokračovaly jednotky neúprosně přes nepřátelské záseky, zátarasy a zničené železniční tratě. Ráno 6. dubna dosáhli vojáci 3. čs. brigády rozvodněného soutoku Váhu a Oravy. Naskytl se jim nepříjemný pohled v podobě zničení nejdůležitějších mostů. Jak přes Váh, tak přes Oravu: *„Železniční most přes Oravu byl pobořený. Zmohli jsme se jen na pár kulometných dávek na německé ženisty, kteří právě vyhazovali do povětří silniční most přes Váh.*⁴²⁴ Tyto mosty byly součástí potřebné komunikace spojující Čechy a Slovensko a jejich ztráta zkomplikovala postup na západ. V jedné z osvobozených vesnic se vojáci setkali s neobvyklou reakcí místního obyvatelstva: *„Přenocovali jsme v osadě s několika chaloupkami posazenými těsně pod skalnatým vrcholem nad soutokem Váhu a Oravy. Místní obyvatelé při našem příchodu prchli mezi skaliska, i s peřinami...*⁴²⁵

Prořídle divize Wehrmachtu se zakopaly společně se zbytky maďarských jednotek

⁴¹⁹ Josef VITOCH, *Moje vzpomínky na východní boje ve druhé světové válce 1939-1945*, s. 96.

⁴²⁰ Staří vojáci také vzpomínají na jistý stupeň demoralizace hlavně mladých Slováků. Docházelo k odírání poslušnosti, neplnění rozkazů i ke krádežím majetku obyvatelstva na osvobozovaném území. Viz. Oldřich KVAPIL, *Návrat z bouře*, s. 135.

⁴²¹ Oldřich KVAPIL, *Návrat z bouře*, s. 179.

⁴²² Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA, *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 466.

⁴²³ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 272.

⁴²⁴ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen*, s. 108.

⁴²⁵ *Tamtéž*, s. 108.

na vrcholcích Velké Fatry. Nej kvalitnější obranu si nepřítel připravil na okolních výšinách, z kterých pokrýval nejsnadnější cestu přes hřebeny Fatry. Značnou komplikací pro postup byly opět, podobně jako na Dukle, rozbahněné horské komunikace. Brzy však narazily první dvě brigády na houževnatý odpor nepřítele, který je ostřeloval hlavně palbou z dobře zamaskovaných kulometných hnízd. Vojákům 4. čs. brigády se již 7. dubna jako zázrakem podařilo zdolat obranu na vrcholku Magury a na kótě Klak. Část brigády tak potom pronikla až na západní svahy Velké Fatry. V tento den zaznamenala úspěch i 1. čs. brigáda a hlavně pak 3. čs. brigáda, které se s vypětím všech sil podařilo obsadit strategické pozice umožňující úplnou kontrolu soutoku Váhu a Oravy: „*Vyškrábali jsme se po ve sněhu vyšlapaném chodníčku na úbočí Suchého, kde si nás mohl nepřítel dobře spočítat. Ani se neobtěžoval palbou z protilehlého hřebene. Od německé obrany nás dělila nepřechodná srázná dolina, řídce porostlá křovím, která se táhne od Váhu směrem na sever k Oravě.*“⁴²⁶ Hned 8. dubna se podařilo automatčikům⁴²⁷ z 3. čs. brigády dokonce překonat rozvodněnou řeku a vybudovat předmostí na pravém břehu Oravy: „*11. dubna za časného rána, po pětidenním úsilí, byl zápas o přechod Velké Fatry skončen.*“⁴²⁸ Oldřich Kvapil zhodnotil boje pozitivně: „*Velká Fatra s jejími vysokými bílými hřbety byla za námi. Vítězné boje vedené ve složitých podmínkách přispěly k dalšímu prohloubení a zvýšení bojových kvalit jednotek i bojového mistrovství velitelů.*“⁴²⁹ Překročením Velké Fatry tak naši vojáci definitivně ukončili osvobozování Liptova.⁴³⁰

Po zdolání horského masivu, kde se vojáci sboru pohybovali v podstatně vyšších nadmořských výškách, než tomu bylo v Karpatech, začala pěchota, s dělostřelectvem v závěsu, směle postupovat na Martin a Vrútky, kde se nacházel důležitý dopravní uzel, kterého si Němci výrazně cenili. Díky podpoře rumunských jednotek se našim vojákům podařilo v průběhu 11. dubna Vrútky osvobodit.⁴³¹ Následný rychlý postup byl opět tvrdě zastaven silnou palbou nepřítele, který se pevně zachytil na blízkých svazích Malé

⁴²⁶ *Tamtéž*, s. 110.

⁴²⁷ Jiný název pro samopalníky používaný i v odborné literatuře. Slovo vychází z ruského označení.

⁴²⁸ Jaroslav ANDREJS - Julius ŠÍF, *Směr Praha*, s. 182.

⁴²⁹ Oldřich KVAPIL, *Návrat z bouře*, s. 177

⁴³⁰ Při osvobozování Liptova bylo v téměř jak 100 obcích v kraji zničeno na 373 domů a více jak 3500 jich bylo vážně poškozeno. Civilní obyvatelstvo tak za osvobození zaplatilo krutou daň. Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA, *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 467.

⁴³¹ Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA, *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 2, s. 98.

Fatry: „Začal boj o Malou Fatru. Trval devatenáct dní a svými nároky na jednotky a pro terénní těžkosti nezašel v mnohém bojům v Dukle a kolem Mikuláše.“⁴³² Rozsah poměrně rychle vybudované obrany nepřítele byl opět značný: „Pohoří Malé Fatry se pro nás nečekaně stalo daleko větší překážkou, než se předpokládalo. Němci tu měli dostatek času, jejich ženisté využili kamenolomů i skalnatých vrcholků a vybudovali něco podobného navzájem spojeným jeskyním, v nichž umístili kulometná hnízda.“⁴³³ Základ byl tvořen opěrnými body na vrcholech Minčol, Grůň, Polom a kótě 824.⁴³⁴ „Malá Fatra je malá jenom jménem. Nejen v ničem nezašla Velké, ale v obtížích přechodu a takřka v nedobytnosti se ji snažila překonat. Boje o skalní tvrže hor Polom a Gruně, které zde sbor musil prodělat, patří mezi ty nejkrvavější od dnů Dukly.“⁴³⁵

Čechoslováci se pokoušeli terén zdolat ale sérií silných nepřátelských proti ztečí byli zahnáni zpět. Spousta opěrných bodů na různých kótách obrany změnila několikrát majitele. Urputný boj o vrcholky se stal opět charakteristickým, jako už tolikrát. Byť se některé podařilo dobýt a nastalo obsadit, nejdůležitější body obrany byly stále pod nadvládou nepřítele. Opět se v těžkém horském terénu vyčerpaná pěchota škrábala do strmých a hornatých strání. Krvavé boje trvaly znovu několik nekonečných dní. Nikdo ještě však netušil, že do konce války nezbyvá ani měsíc. Českoslovenští vojáci tak nadále umírali dál v ohni bojů. Až v průběhu 22. dubna⁴³⁶ se podařilo se značným vypětím sil dobýt vrchol Polom.⁴³⁷ K tomuto útoku musely být nasazeny dva prapory z již značně vyčerpané 4. čs. brigády. Způsob vedení bojů shrnul Vilém Sacher: „Boje na vrcholcích Malé Fatry trvaly až do konce dubna. Měly typický charakter horských bojů, kde se utkávají menší skupinky pěchoty na směrech od sebe oddělených. Drobnými a soustavnými útoky se však německá obrana drobila. Nejdéle se bránili fašisté na hoře Polom, ale přímá střelba na ně nakonec platila.“⁴³⁸ Obsazení vrcholku bylo mezním bodem v bojích na Fatře: „Nejtvrdším oříškem byla skalnatá hora s lomem, zvaná Polom..., dobytí Polomu bylo však též začátkem konce německého odporu v Malé Fatře.“⁴³⁹ Už 25. dubna 1945 byl dobyt vrchol Grůň, jeden z důležitých opěrných bodů

⁴³² Karel KLAPÁLEK, *Ozvěny bojů*, s. 213.

⁴³³ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 272

⁴³⁴ Bezejmenných kót, které tvořily součást německé obrany, bylo více.

⁴³⁵ Jaroslav ANDREJS - Julius ŠÍF, *Směr Praha*, s. 184.

⁴³⁶ Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA. *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 484.

⁴³⁷ Viz televizní dokument *Polom*. Československá televize Banská Bystrica, 1989.

⁴³⁸ Vilém SACHER, *Pod rozstříleným praporem*, s. 273.

⁴³⁹ Karel KLAPÁLEK, *Ozvěny bojů*, s. 215.

bránícího se Wehrmachtu. Den nato tak mohly Československé jednotky vstoupit do Strečna a ihned pokračovat přes překážky dále k Žilině⁴⁴⁰: „*Nic nepomohlo, že wehrmacht zaminovával silnice nebo že jako před Strečnem celou cestu vyhodil do vzduchu. Vlevo byly hory, vpravo Váh. Nejvíce práce zde měli ženisté. Ani tyto překážky, i když náš postup zdržovaly, nás nemohly zastavit.*“⁴⁴¹ Na jiných exponovaných úsecích fronty se podařilo prorazit Rudoarmějcům a obrana nepřítele se taky prakticky zhroutila.⁴⁴²

Příslušníci sboru kontrolovali Žilinu ze značné nadmořské výšky: „*Když se vyjasnilo, viděli jsme z pozorovatelný daleko pod námi město Žilinu. Na nádraží ještě vesele jezdily vlaky s německými vojsky. Takovou opovážlivost jsme nemínili trpět a také netrpěli. A nikdy si dělostřelci nedali víc záležet na pečlivém počítání, aby zasáhli přesně nádraží a nepoškodili město!*“⁴⁴³ Čechoslováci se tak opět jali nepřítele pronásledovat a hnali se za ním do města: „*Všechno má svůj konec. Po těžkých bojích sboru o přechod horského masivu, při nichž se ani průzkumná rota neobešla beze ztrát, jsme se ocitli na cestě do Žiliny. Jaro již krásně vonělo.*“⁴⁴⁴ Pro dělostřelce tak nastala složitá fáze postupu - dostat děla z hor: „*Což pěchota, ta seběhla za nimi z kopců lehce, ale problém byl, jak dostat dolů děla. Šlo to všelijak, lesem, cestami, průseky jsme je spouštěli na lanech, byla to větší dřina, než když jsme je dopravovali nahoru, ale muselo to jít - a tedy to šlo.*“⁴⁴⁵ Město se podařilo dobýt 30. dubna. Cesta do údolí Váhu tak bylo konečně volná. Radost byla veliká a hranice Moravy na dosah. Stejně tak se ale zvyšovala únava jednotek. Téměř třítydenní boje si také vyžádaly svoji daň v podobě ztrát. Ať již na lidech, či na materiálu. V cestě statečným mužům a ženám stál však další hornatý masiv - nebezpečné Javorníky.

Ze vzpomínek vztahujících se k bojům na Malé a Velké Fatře vyplývá, že téměř každý pamětník vzpomíná na těžkosti vyplývající hlavně z náročnosti terénu a značně urputné obraně nepřítele. I počasí zde znovu hraje významnou úlohu. V tuto dobu se již válka stala pro pisatele memoárů rutinou do takové míry, jak jen to je v případě války možné. Série náročných útoků jsou popisovány sice se samozřejmostí veteránů vlastní, ale i tak tito vojáci v hlavách uchovávají vzpomínky na osobní tragédie a osudy svých

⁴⁴⁰ Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 2, s. 99.

⁴⁴¹ Karel BORSKÝ, *Zítřejší začne obyčejný den*, s. 288.

⁴⁴² Pouze v bojích o Malou Fatru ztratily jednotky sboru na 1300 vojáků. Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 2, s. 99.

⁴⁴³ Karel KLAPÁLEK, *Ozvěny bojů*, s. 213.

⁴⁴⁴ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen*, s. 110.

⁴⁴⁵ Karel KLAPÁLEK, *Ozvěny bojů*, s. 215.

velitelů a podřízených. Často pak s odstupem času litují jejich životů se zdůrazněním, že se jednalo o poslední válečné dny. To však pochopitelně mohou říct až s odstupem času, protože v dobách, kdy se bojovalo o Polom či Žilinu ještě nikdo z nich doopravdy netušil, kdy válka definitivně skončí. Zajímavým faktem stojícím za zmínku je, že vzpomínek Slováků, kteří se účastnili těchto bojů a tvořili drtivou většinu příslušníků armádního sboru, je naprosté minimum. Ať již mluvíme o důstojnících, nebo příslušnících mužstva. Po překročení obou Fater se již všichni pochopitelně nemohou dočkat Moravy. Nejedna ze vzpomínajících se zde totiž narodil, což dělá z Moravy důležitý bod, o němž se veteráni pochopitelně rádi zmiňují.

3.5. Morava

Po ničím nerušeném překročení Váhu pokračovaly jednotky sboru směrem k mlhou zahaleným Javorníkům: „*Počasí se zhoršilo, drobně pršelo a byla mlha. Cesty byly špatné a z nejedné, jak to v horách za dešťů často bývá, se stalo řečiště či koryto menšího potoka.*“⁴⁴⁶ Ještě než se vojáci první linie dotkli botou úpatí těchto hřebenů, museli vyvrátit obranu nepřitele postavenou na několika důležitých okolních kótách: „*‘Vzhůru, bratři, táhnem na Moravu!’*“, vyzval prý kdysi dávno jeden husitský vojevůdce své věrné. *Také jsme táhli na Moravu, avšak na rozdíl od našich předků, od východu.*“⁴⁴⁷ Úspěšný postup komplikovalo nepříznivé počasí v podobně silných dešťů, které značně snižovaly viditelnost. Peší brigády vyrazily do hor až 2. května.⁴⁴⁸ Pomocí jim byla značná činnost partyzánských oddílů za nepřátelskou linií.⁴⁴⁹ Bez větších ztrát tak došlo téhož dne večer k překročení protektorátních hranic. Pochopitelně se nejednalo o tak důležitou hranici, jako byla ta v Dukelském průsmyku, ale její dosažení rozhodně potěšilo každého z vojáků. Byla znamením toho, že Praha se blíží a nepřítel stále ustupuje: „*V našem směru Němci zvláštní odpor nekladli, jen nám bránili v rychlejším postupu, aby jejich jednotky získaly čas k ústupu. Všechno se valilo na západ.*“⁴⁵⁰

V oblasti vesnice Bařiny se pro tento den postup zastavil. Vojáci sboru byli

⁴⁴⁶ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 219.

⁴⁴⁷ Vojtěch Lehár, *Měl jsem být zastřelen*, s. 111.

⁴⁴⁸ Viz Milan Kopecký - Petr Sehnálek. *1. československý armádní sbor v SSSR - Osvobozovací boje na Moravě 1945*. Praha: Československá obec legionářská, 2016. s. 18.

⁴⁴⁹ Viz Jan Gebhart - Ján Šimovček. *Partyzáni v Československu 1941 -1945*. Praha: Naše vojsko 1984.

⁴⁵⁰ Vojtěch Lehár, *Měl jsem být zastřelen*, s. 111.

ostřelování silnou palbou z lesů na svazích Vsetínských vrchů, ležících na druhé straně řeky Bečvy. 1. čs. brigáda postupovala poměrně pomalu, protože v její ose postupu se nacházelo hodně hnízd odporu nepřítele. Postup na hřebenech Javorníků byl obnoven až druhý den. V jeho průběhu bylo nutné likvidovat další odpory na bezejmenných kótách:⁴⁵¹ „*Od Dukly až po Javorníky jsme hor užili vrchovatě. Všude na jejich svazích jsou kříže označující hroby československých vojáků.*“⁴⁵² Navíc i stoupala únava pěšáků. Jak psychická, tak fyzická: „*Téměř devět měsíců jsme se bez odpočinku vláčeli Polskem, Slovenskem a kusem Moravy. Další zkoušku nám chystá Haná. Každým dnem jsme se měnili. Duševně i tělesně. Ráno svět spatřil jiného člověka, než který ho opouštěl večer.*“⁴⁵³ Navečer došlo k prolomení nepřátelské obrany a bylo tak Čechoslovákům umožněno dosáhnout údolí řeky Bečvy. Sestoupit na moravskou stranu Javorníků se podařilo 1. čs. brigádě bez větších obtíží. Den předtím ještě vojáci z 3. čs. brigády museli obsadit kótu 1017 Javorník, aby mohli pokračovat dále na západ.⁴⁵⁴ To se podařilo a tak se 4. května nacházela na moravské straně i 3. čs. brigáda: „*Hory končí. Osm měsíců v nich a mezi nimi bojovali, žili a umírali. Před Duklou vstoupili do Karpat. Osm dlouhých měsíců, nekonečná řada dní. A teď tedy vstupovali do moravské nížiny.*“⁴⁵⁵ Další postup směřoval ve směru na Ústí u Vsetína, které bylo branou do Vsetína samotného. Zde museli vojáci zajistit cílové mosty. Tento úkol se jim však splnit nepodařilo a po krátké přestřelce jim je nepřítel odpálil přímo před nosem. Do zajetí se k Čechoslovákům dostávaly téměř nepřetržitě také menší či větší skupiny zajatců, které bylo nutné odesílat do týlu: „*Avšak co s patnácti, dvaceti zajatci? Poslat je s doprovodem ke čtvrté brigádě nešlo bez rizika, doprovod musel být početně silný, a zlikvidovat je na místě by bylo příliš silné "kafe". Zavřít je do stodoly a sedět u nich, vzhledem k úkolu také nepřicházelo v úvahu... zajatce jsem s velkou radostí předal kolem procházející první brigádě.*“⁴⁵⁶

⁴⁵¹ Jednalo se například o trigonometry 960, 906, 870, 885. Viz Milan KOPECKÝ - Petr SEHNÁLEK. 1. československý armádní sbor v SSSR - Osvobozovací boje na Moravě 1945, s. 19.

⁴⁵² Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 211.

⁴⁵³ Vilém Sacher, *Válka skončila na Hané*. Praha: Naše vojsko, 2012. s. 157.

⁴⁵⁴ Viz Milan KOPECKÝ - Petr SEHNÁLEK. 1. československý armádní sbor v SSSR - Osvobozovací boje na Moravě 1945, s. 19.

⁴⁵⁵ Jaroslav Andrejs - Julius ŠíF, *Směr Praha*, s. 208.

⁴⁵⁶ Vojtěch Lehár, *Měl jsem být zastřelen*, s. 112.

Dostat se na druhý břeh řeky naštěstí pěší brigády nezdrželo nijak výrazně a tak mohly vyrazit vstříc prvnímu městu na Moravě - Vsetínu.⁴⁵⁷ Zde vypuklo časně ráno 4. května povstání, hnané vědomím, že Čechoslováci jsou vzdáleni jen několik málo kilometrů. Nepřítel byl odzbrojován místními a partyzány, kteří přišli z lesů.⁴⁵⁸ Aby nedošlo k masakru, vyrazily povstalecké spojky vstříc vojákům sboru s informacemi o situaci ve městě. Velitelé nelenili a vydali rozkazy k postupu vpřed. Blesku rychlá akce s minimem ztrát tak zajistila, že Vsetín padl do rukou vojákům armádního sboru krátce před pátou hodinou večerní. Do města tak napochodovala 4. čs. brigáda:⁴⁵⁹ „*Vsetín! Skoro bych řekl, že nejokázalejšího přivítání se nám dostalo - nepočítám-li Prahu - ve Vsetíně. Bylo to tak spontánní a srdečné, že jsem měl obavu, aby nám Němci zatím neutekli moc daleko.*“⁴⁶⁰ Zde se unavení pěšáci a dělostřelci setkali s vřelým přiváním vděčného obyvatelstva, které je zahrnovalo vším, co mohlo postrádat: „*K obrněnému automobilu se vztahovaly ruce s chlebem, máslem, masem, koláči, vajíčky, dokonce sáčky s cukrem a s cukrovím. Nakonec to dopadlo tak, že na pancíři auta vzala za své syrová vajíčka, mezi ně se vysypalo několik sáčků s cukrem a s cukrovím, bylo na něm rozmačkáno několik buchet a koláčů. Část auta byla přemalovaná.*“⁴⁶¹ Jednalo se hlavně o alkohol a cigarety, ale také o základní potraviny: „*Na ulicích se objevily stoly s pohostinstvím, harmoniky zazvučely.*“⁴⁶² Navíc ještě místní vojákům horlivě nabízeli ubytování.

Válka však ještě neskončila a bylo tak třeba opět sjednat dotyk s nepřítelem. "Svobodovci" tak pokračovali v pronásledování.⁴⁶³ Došlo k rozdělení na dva směry. 1 a 3. čs. brigáda postupovala k Holešovu. 4. čs. brigáda pak zase k Bystřici pod Hostýnem. V průběhu 5. května se tak měl postupující proud setkat jižně od Přerova. Ten byl důležitou železniční křižovatkou. Cestou proběhly nejrůznější přestřelky s nepřítelem a byly osvobozeny mnohé obce. V sedle Tesáku zřídila část 4. čs. brigády kruhovou

⁴⁵⁷ Překročení Javorníků sebou neuneslo tak drastické ztráty, jako tomu bylo v bojích předešlých. Padlo na 20 mužů a na 120 bylo zraněno. Viz Milan KOPECKÝ - Petr SEHNÁLEK. *1. československý armádní sbor v SSSR - Osvobozovací boje na Moravě 1945*, s. 20.

⁴⁵⁸ Němci reagovali ostrou palbou z děl a také zajali cca 200 civilistů, jako rukojmích.

⁴⁵⁹ Zbývající brigády sváděly boje v přilehlých vsích. Viz Eduard ČEJKA - Bohumír KLÍPA. *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*, s. 484.

⁴⁶⁰ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 221.

⁴⁶¹ Oldřich Kvapil, *Návrat z bouře*, s. 192.

⁴⁶² Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 221.

⁴⁶³ Osvobození města Vsetína a přilehlých obcí stálo 1. čs. armádní sbor 3 padlé a 10 zraněných.

obranu, protože nepřítel se tudy pokoušel projít a spojit s vlastními jednotkami. V noci se strhla tvrdá bitva, která nakonec vyzněla úspěšně pro Čechoslováky.⁴⁶⁴ V průběhu 6. května brigády armádního sboru vyrazily ze zalesněných hostýnských vrchů ve směru na Holešov, Hulín a Přerov. Zvláště obsazení Přerova se stalo pro nadcházející hodiny klíčovým. V deštivý 6. květen nebyl postup v ranních hodinách výrazně narušován nepřítelem. Proto bylo snadno dosaženo Hulína a také Holešova. Zajímavou vzpomínku na cestu k poslednímu jmenovanému městu má Vojtěch Lehár: „*Za ohromného křiku došlo před Holešovem ještě ke zranění v družstvu Cikánů. Odpočívali na sluníčku u vesnického hřiště a jeden druhého při neopatrném zacházení se zbraní poranil. Všichni byli z jednoho rodu, respektive rodiny....*“⁴⁶⁵ Ztráty v podobě poranění sebe nebo svého spolubojovníka vlastní zbraní a autonehody byly na denním pořádku až do konce války.⁴⁶⁶

Krátce po úspěchu u Hulína přišel odpoledne na řadu útok na Přerov.⁴⁶⁷ Ten byl prudkou palbou nepřítele různých zbraní poměrně brzy zastaven. Snaha probít se k Přerovu trvala až do západu slunce, ale bezúspěšně. Alespoň 4. čs. brigádě se tento den podařilo dobýt Bystřici pod Hostýnem a připojit se tak k útoku proti Přerovu. V bojích na Moravě se setkáme také se zajímavým fenoménem. Nejedna z důstojníků armádního sboru z Moravy pocházel, nebo sem byl přidělen v průběhu své předválečné vojenské služby. A tak věty typu: „*Tam všude jsem byl jako doma, protože jsem tu sloužil před válkou...*“⁴⁶⁸ nejsou ve vzpomínkách úplnou výjimkou.

Čechoslovákům se však stále nedařilo hlouběji prorazit, pouze některým brigádám se podařilo uchytit nedaleko Břestu. Následný boj o Břest, který proběhl 7. května, se stal patrně nejtěžším bojem v moravském prostoru, který vojáci armádního sboru s nepřítelem svedli. Velitelé prořídlých jednotek Wehrmachtu si totiž zvolili Břest za středisko obrany, které mělo zabránit postupovat Čechoslovákům na Přerov. Deštivou nocí se vojáci připlížili na okraj obce a kolem druhé hodiny ráni se vrhly do útoku: „*Prostranství před pěšáky bylo pusté. Ticho jako v hrobce. Vesnice se pomalu přibližovala. Zlověstné ticho trvalo. Dusivé jako před bouří. Takovou atmosféru staří*

⁴⁶⁴ V boji padlo 6 Čechoslováků.

⁴⁶⁵ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen*, s. 113.

⁴⁶⁶ Např. Milan KOPECKÝ, *Československý sborový dělostřelecký pluk 5 (1944-1945)*, s. 172-177.

⁴⁶⁷ Viz Milan KOPECKÝ - Petr SEHNÁLEK. *1. československý armádní sbor v SSSR - Osvobozovací boje na Moravě 1945*, s. 20.

⁴⁶⁸ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen*, s. 113.

kozáci ošlehaní frontou vycítí. Vypěstovala v nich šestý smysl. I když vidí stejně jako ostatní, dovedou vyčenichtat přítomnost nepřítele.“⁴⁶⁹ Když už byli několik kroků od prvních domů, zahájil nepřítel mířenou palbu: „... *Posledních padesát metrů! V tu chvíli prořízly tmou jazyky světla a rachot zrušil ticho. Okraj vesnice ožil. Německé samopaly se obořily na Marcinkovu rotu.*“⁴⁷⁰ Ostrá proti zteč se zdařila a kolem čtvrté hodiny ráni se vojáci v obci pevněji zachytili: „... *čtyři hodiny. Palba ustala. Linie se ustálila. Jako by se tu nikdy nebojovalo. Ale ticho bylo nepřírozené. Takové, v němž zlé síly nabírají dech.*“⁴⁷¹ Když se ranní slunce vyšplhalo na oblohu, zjistili velitelé, že zdaleka nedrží v rukou tak značnou část obce, jak se v noci domnívali. Strhl se tak celodenní pouliční boj, do kterého se zapojila jak německá pancéřová technika, tak sborové dělostřelci. Díky nepřátelským útokům z více směrů se odpoledne situace velmi zhoršila. Do boje se tak dostali i příslušníci týlových jednotek a útoky byly odraženy skutečně s vypětím všech sil.⁴⁷² S příchodem večera však nápor slábl a Wehrmacht se začal v průběhu noci stahovat na Přerov. Slunečný 8. květen tak přinesl obyvatelům Břestu konečně svobodu, za kterou byli srdečně vděční. Vyčerpaní vojáci tak zůstali dopoledne v obci, protože důležitost postupu na Přerov už ztratila prioritu. Válka však pořád ještě neskončila: „*Užuž se zdálo, že války je konec, ale kolik krve muselo být ještě prolito, než nastal skutečný mír. Českoslovenští vojáci stále umírali, padali do léček, byli zvěřsky ubíjeni, zabíjela je vlastní neopatrnost, lehkomyšlnost i nekázeň.*“⁴⁷³ Odpoledne přišel rozkaz k přesunu na jiný směr a do jiného úseku fronty. Čechoslováci se měli podílet na obchvatu Prostějova společně s jednotkami Rudé armády. Zde se naši zúčastnili několika útoků, ale konec války byl již na spadnutí. Síla nepřítele ochabovala: „... *není to však nepřítel, jaký býval na Dukle, u Liptovského Mikuláše nebo na Malé Fatře. Nemají tolik tanků, dělostřelectva a střeliva. Vytratila se germánská nadřazenost a zpupnost.*“⁴⁷⁴

V noci z 8. na 9. května totiž vstoupila v platnost kapitulace Německa⁴⁷⁵: „*Konečně! Tu zprávu jsem čekal už několik dnů!*“⁴⁷⁶ Někteří však nepropukli v bezbřehou radost a konec světové války oslavili velice střídmo: „*Daleko za Kroměříží,*

⁴⁶⁹ Vilém SACHER, *Válka skončila na Hané*, s. 153.

⁴⁷⁰ *Tamtéž*, s. 153.

⁴⁷¹ Vilém SACHER, *Válka skončila na Hané*, s. 154.

⁴⁷² Vojáci sboru ztratili v Břestu minimálně 21 padlých. Viz Milan KOPECKÝ - Petr SEHNÁLEK. 1. *československý armádní sbor v SSSR - Osvobozovací boje na Moravě 1945*, s. 46.

⁴⁷³ Alfréd RESSEL, *Mé cesty válkou*, s. 360.

⁴⁷⁴ Vilém SACHER, *Válka skončila na Hané*, s. 101.

⁴⁷⁵ Viz Jaroslav HRBEK - Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda...*, svaz. 2, s. 99.

⁴⁷⁶ Oldřich KVAPIL, *Návrat z bouře*, s. 198.

ještě po nějakém posledním útoku pěšáků, jsme se k večeru dozvěděli, že bylo uzavřeno příměří. Válka skončila! Vítězství jsem oslavil tím, že jsem se ve vsi pořádně umyl teplou vodou a oblékl čistou uniformu.⁴⁷⁷ Velitel armádního sboru generál Klapálek nemohl konci války uvěřit: „Jaký byl v té chvíli můj pocit? Neumím to dobře definovat. Mělo by v něm být zadostiučinění, vítězství, hrdost... ale člověk si v té chvíli nějak těžko uvědomoval, že je to pravda, že s tímhle válčením je konec, opravdu konec...“⁴⁷⁸ Neskutečná radost, která zachvátila hlavně prosté vojíny se stala pro vzpomínající téměř nepopsatelnou: „Najednou mezi vojáky vypukla šílená radost, křik, zpěv, ozývalo se obrovské hurá a střelba ze všech druhů zbraní. Z noci se stal den, tisíce světlic vybuchovalo na obloze, mezi nimi litaly protiletdecké granáty. Radost nebrala konce po celou noc, až když slunce vycházelo, začala utichat střelba a zpěv ustával.“⁴⁷⁹ Po letech tolika nepředstavitelných útrap přišel konečně moment, ve který snad už někteří ani nedoufali: „Jé, to bylo radosti! Konec války! Konec útrapám a nejistotě! Nastalo neslýchané jásání. Lokomotiva houkala, div jsme neohluchli!“⁴⁸⁰ Spontánní veselí bylo odstartováno radostnou střelbou do vzduchu a oblohu zbarvily nespočetné počty svítících signálních raket: „Celá fronta se rozhořela tisíci raketami, vypalovali je naši, i sovětští a rumunští sousedé. Stříleli do vzduchu tak pilně, že se důstojníci štábu museli rozjet k jednotkám, aby si nevystřílely všechny náboje.“⁴⁸¹ V radost propukli i příslušníci útvarů dále za frontou: „Konec války nám oznámila daleká náhlá a silná palba. S důvěrou v lepší život snad každý z nás konec války uvítal. Byly to exploze radosti, vzájemného objímání a nesmírného štěstí.“⁴⁸² Zbytky Wehrmachtu měly podle podmínek kapitulace zůstat právě tam, kde se nacházely. Místo toho však Němci vyrazili kvapem na západ: „Ráno se povinnosti parlamentářů zjednodušily: když vyjeli, byli Němci pryč!“⁴⁸³, „Německé jednotky prchaly, dokud jim benzín v automobilech, síly koní a pěších jednotek stačily.“⁴⁸⁴ Proto byl vydán rozkaz nepřítele pronásledovat a přitom také docházelo k posledním přestřelkám: „Zajímání bezhlavě putujících a prchajících Němců bylo nyní už jen zábavou.“⁴⁸⁵

Vzhledem k tomu, že od překročení Javorníků do vyhlášení kapitulace Německa

⁴⁷⁷ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen*, s. 114.

⁴⁷⁸ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 224.

⁴⁷⁹ Vasil HAJDUR, *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy*, s. 184-185.

⁴⁸⁰ Pavol TURZA, *Mým bojištěm nebyly zákopy: vzpomínky frontového typografa*, s. 220.

⁴⁸¹ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 225.

⁴⁸² Jan Vondráček, *A smrt byla na dosah*, s. 131.

⁴⁸³ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 225.

⁴⁸⁴ Oldřich Kvapil, *Návrat z bouře*, s. 208.

⁴⁸⁵ Jaroslav Andrejs - Julius Šíř, *Směr Praha*, s. 211.

uběhlo jen pár dní, nejsou vzpomínky na toto období u jednotlivých pamětníků nijak rozsáhlé. Výjimkou jsou memoáry Viléma Sachera *"Válka skončila na Hané"*, kde autor věnuje bojům na Moravě celou samostatnou publikaci. Zbytek pamětníků se zaměřil hlavně na srdečné přijetí moravským obyvatelstvem, které bylo podle slov účastníků mnohem vřelejší, než tomu bylo při postupu armádního sboru Slovenskem. Opět jako v bojích na Fatře je často popisována lítost nad těmi, kteří padli v posledních momentech války. Stejně tak se pamětníci snaží shrnout svoje pocity a zpravidla popisují nálady a veselí po vyhlášení Německé kapitulace.

3.6. Praha

Hlavní město republiky se tak pro vojáky 1. čs. armádního sboru po vyhlášení Německé kapitulace stalo prioritním cílem. Osa postupu vedla přes Boskovice, Letovice, Poličku, Uhelnou Příbram, Čáslav, Kolín, Kostelec nad Černými lesy až do jihovýchodní části Prahy. Té bylo dosaženo jednotkami 1. čs. armádního sboru většinou 14. května: „*Cesta mi utkvěla živě v paměti. Podél silnice se válela zneškodněná německá vojenská technika. Proti nám šly po poli nekonečné proudy německých vojáků - zajatců. Dívali jsme se na ně studeně, bez lítosti.*“⁴⁸⁶ Překážek v podobě vraků na cestách bylo bezpočet: „*...museli jsme ze silnic před sebou odklízet rozbitou zmršť aut, děl, tanků, celý hřbitov německé slávy, který teď lemoval všechny sjízdné cesty, kudy utíkal neporazitelný wehrmacht.*“⁴⁸⁷ Vladimír Levora si situaci na ústupových cestách pamatoval podobně: „*Němci se houfně vzdávali, vycházeli z lesů, ruce nad hlavou a maširovali do týlu proti nám. Na polích zanechávali spoustu materiálu, vozů, valníků, všelijakých bedýnek a náš malý český nenažraný človíček koukal, co z toho sebrat, nebo zpeněžit.*“⁴⁸⁸

Pěchota tak dorazila do Prahy po téměř čtyřech dnech usilovného pochodu. Přijely také tanky náležící k 1. čs. samostatné tankové brigádě, která přijela od Ostravy jako součást rychlé skupiny Rudé armády. Konečně přišla fáze zaslouženého odpočinku: „*Květnové sluníčko v Praze hezky hrálo. Všude bylo plno šeríků, urostlá děvčata se na nás umívala a všem se chtělo začít znovu žít.*“⁴⁸⁹ Civilní obyvatelé vojákům opět s nadšením poskytovali jídlo, cigarety a alkohol, byť sami neměli potravin a kuřiva

⁴⁸⁶ Věra TICHÁ, *Cesty k domovu* s. 141

⁴⁸⁷ Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 225.

⁴⁸⁸ Vladimír LEVORA - Zora DVOŘÁKOVÁ, *Ze stalinských gulagů do československého vojska*, s. 228.

⁴⁸⁹ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen*, s. 114.

nazbyt: „Dva dny a tři noci v ubytovacím prostoru dělají zázrak. Vojáci do té doby zavšivení se mohli konečně všichni současně vykoupat, vyprat a vyžehlit si prádlo a uniformy a rázem je po všech.“⁴⁹⁰ Část příslušníků sboru nafasovala nové uniformy, protože jejich dosavadní už byly ve značně opotřebeném stavu po několika měsících bojů v horských podmínkách. Na řadu přišla postupně také rozsáhlá reorganizace.⁴⁹¹

Vrcholným okamžikem, u veteránů vnitřně stvrzující pocit míru, byla slavnostní přehlídka konaná 17. května⁴⁹²: „Od Flory jede středem davů generál Klapálek, jeho bílý kuň bystře vykračuje v jásotu tisíců.“⁴⁹³ Trasa vedla přes Václavské náměstí kolem tribuny s prezidentem republiky dr. Edvardem Benešem na Staroměstském náměstí: „... po levé ruce jsem poznala budovu Národního muzea a za okamžik jsem viděl důstojnou sochu svatého Václava. V tom okamžiku jsem věděla, že jsme doma, a zmocnil se mě strach, aby to nebyl sen.“⁴⁹⁴ Vilem Sacher vzpomíná: „Celetná se vlévá do Staroměstského náměstí. Kolem pomníku mistra Jana Husa obrovská kytice. Ženy v národních krojích. Mistrův zrak míří k ústí Celetné. Jako první přehlíží československé vojáky.“⁴⁹⁵ Přítomny byly tisíce mávajících pražanů a ulice, jimiž defilé procházelo, lemovalo nepočitatelné množství Československých státních vlajek a vlaječek: „Obklopovaly nás domy ozdobené československými praporky a s okny plnými rozzářených tváří. Tlampače vyhrávaly starou sokolskou píseň, jejíž melodie mi vždy splývala s prvními dny v Praze.“⁴⁹⁶ Radost všech zúčastněných kombinovaná s pocity dojetí se dala slovy jen těžko vyjádřit: „Davy tvoří pestré barevné koberec. Hudba se mísí s jásotem.“⁴⁹⁷ Na nebi se objevila i letadla: „Chvilé vyvrcholují. Řízný pochod pěšáků, rachotivé dunění děl a tanků, nad týnskými věžemi se z jásavého modra přiřítily naše stíhačky.“⁴⁹⁸ Ve dnech následujících již začalo docházet k postupné demobilizaci několika tisíců „frontovníků“ a na řadu tak pomalu ale jistě přicházel mírový život: „Všude kvetl šerík a rozkvétaly jabloně. Začínaly obyčejné, všední dny.“⁴⁹⁹ Do hlav se

⁴⁹⁰ Zdeněk STAV - Zdeněk VALIŠ, *Povinnost nade vše*, s. 393.

⁴⁹¹ Z 1. čs. armádního sboru vznikla 1. čs. armáda, která se stala základní stavební kamenem pro nově vznikající československou poválečnou armádu. Z brigád se staly divize, atp.

⁴⁹² Viz Milan KOPECKÝ - Petr SEHNÁLEK. 1. československý armádní sbor v SSSR - Osvobozovací boje na Moravě 1945, s. 53.

⁴⁹³ Jaroslav ANDREJS - Julius ŠÍF, *Směr Praha*, s. 213.

⁴⁹⁴ Věra TICHÁ, *Cesty k domovu*, s. 141.

⁴⁹⁵ Vilém SACHER, *Válka skončila na Hané*, s. 222.

⁴⁹⁶ Věra TICHÁ, *Cesty k domovu*, s. 141.

⁴⁹⁷ Vilém SACHER, *Válka skončila na Hané*, s. 222.

⁴⁹⁸ Jaroslav ANDREJS - Julius ŠÍF, *Směr Praha*, s. 214.

⁴⁹⁹ Karel BORSKÝ, *Zítra začne obyčejný den*, s. 299.

tak pomalu začaly vtírat myšlenky na bezprostřední budoucnost: „Život přinesl nové starosti. Jak se budu žít? To byla otázka!“⁵⁰⁰ Mnohé mír a demobilizace naplňovaly novými nadějemi: „Cesta přede mnou, rovná jako stůl pokrytý čistým ubrusem, se táhla do dálky. Půjdu po ní a nikde nikdy nezakopnu. Snad už se neukáží ani mraky na nebi. Nebe bude modré, ozářené sluncem...“⁵⁰¹ Jak řekl sám generál Klapálek: „Je mír, jde se domů, k ženě, k dětem, za dívkou...“⁵⁰²

Velká část veteránů využila první příležitosti a doslova se rozletěla za nejbližší rodinnou, kterou před lety zanechala v Protektorátu.⁵⁰³ Jejich návraty do rodných domů byly pochopitelně různé. Někteří našli vše tak, jak před lety opustili: „... zde mě všichni poznali, objímali a líbali a já byla tak šťastná! Všechno ošklivé zůstalo za mnou jako zlý sen. Byla jsme doma, v domě, kde jsem spatřila světlo světa. Byl to ten můj milovaný dům, ten nehezky pavlačový činžák s dřevěnými schody, dům na Karlově ulici číslo 12.“⁵⁰⁴ Jiní se už se svojí rodinou nikdy nesetkali: „Ještě jednou jsem vrhl pohled na ulici svého mládí. Na ulici, kudy chodil táta do práce a kudy ho odvedlo gestapo tam, odkud nebylo návratu. Na ulici, na kterou jsem tolik vzpomínal daleko od vlasti v lágru v Sovětském svazu, na bojištích, v Karpatech, a na kterou jsem se tak nesmírně těšil. Všechno dopadlo jinak.“⁵⁰⁵ Podobný návrat domů prožil i Arnošt Steiner: „Hned jsem sedl na motocykl a rozjel jsem se hledat matku a sestru. Našel jsem však jen sestřenici, která se po tříletém věznění vrátila z Osvětimi. Od ní jsem se dozvěděl, že moje matka a sestra i se šestiměsíčním dítětem zahynuly v plynové komoře.“⁵⁰⁶ Všichni ti, co sloužili u armádního sboru a pocházeli z území Československa, zpravidla vzpomínají na první okamžiky návratů domů a setkání s rodinou. Co pamětník, to jiné osudy.

Někteří veteráni, zvláště ti co přišli ke sboru ze západu, tušili, jakým směrem se bude budoucnost ubírat a jak nejistá doba se znovu blíží: „My jsme, pane podplukovníku, takoví naivní romantici, hloupí poctivci, poslední věřící v něco jako je vlast, národ a nevím v co ještě. Když se hraje naše hymna, máme slzy v očích. Ale jsme na vymření, je nás již málo. My se dnes nikomu nehodíme. S námi jednou zametou a hodí nás do šrotu.“⁵⁰⁷ Poválečné cesty osudů bývalých příslušníků 1. čs. armádního

⁵⁰⁰ Vojtěch LEHÁR, *Měl jsem být zastřelen*, s. 114.

⁵⁰¹ Věra TICHÁ, *Cesty k domovu*, s. 142.

⁵⁰² Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, s. 228.

⁵⁰³ Srov. Pavel MÜCKE, *Místa paměti druhé světové války: svět vojáků československého zahraničního odboje*. Praha: Karolinum, 2014. s. 64.

⁵⁰⁴ Věra TICHÁ, *Cesty k domovu*, s. 142.

⁵⁰⁵ Karel BORSKÝ, *Zítřejší začne obyčejný den*, s. 300.

⁵⁰⁶ Arnošt STEINER - Jindřich DREBOTA, *Za cenu života*, s. 178.

⁵⁰⁷ Vladimír LEVORA - Zora DVOŘÁKOVÁ, *Ze stalinských gulagů do československého vojska*, s. 239.

sboru byly velmi různé. Některé vedly do prezidentských komnat Pražského hradu, jiné na popraviště. Nemálo bylo těch, kteří po pár letech museli svoji milovanou republiku, za kterou prolévali krev, znovu opustit a v mnoha případech se do ní už nikdy nevrátit. To je však zcela jiná kapitola národních dějin. V květnu 1945 bylo však Československo znovu svobodné a příslušníci 1. československého armádního sboru v SSSR se o to nemalou měrou zasloužili. Těmto mužům a ženám tak nikdo nemůže upřít úctu, která jim právem náleží.

Závěr

Osvobozování vlasti bylo pro Československé vojáky na východě velmi náročným obdobím trvajícím téměř osm měsíců. Během celé této strastiplné cesty na západ nebyli ani jednou zcela staženi z fronty k nějakému většímu odpočinku. Už jen z tohoto hlediska to muselo být velmi vyčerpávající období jejich životů. S přihlédnutím ještě na extrémní horské podmínky a s nimi spojené počasí to musela být cesta neskonalé náročná. V první řadě tu ale byl stále důkladně se bránící nepřítel, který vojákům armádního sboru nevydal ani kus jejich země zadarmo. Všechny tyto faktory se odrazily v počtech padlých, raněných a nezvěstných a také v hloubce jejich válečného prožitku.

Karpatsko-dukelská operace je jednoznačně nejčastěji vzpomínaná. Každý kdo ji prošel, ji charakterizuje jako jedno z nejtěžších období bojů za celou existenci východní jednotky. Když ale procházíme memoáry dále a dostaneme se přes relativně poklidné zimní ležení na Ondavě, Vánoční svátky a rychlou lednovou ofenzivu, zjistíme, že dalším důležitým bodem jsou v pamětech vojáků boje v oblasti Liptovského Mikuláše. Toto několik měsíců trvající peklo si s Duklou příliš nezadá. Nadmořská výška a ledové zimní počasí právem nahání snad ještě větší hrůzu než mlha a bláto Karpat. Stejně tak ztráty jsou děsivé. I přesto, že je toto období nazýváno *druhou Duklou*, nevyplyne z memoárů tak děsivě, jak by se mohlo na první pohled zdát. Únava a zkušenosti z několika měsíční frontové každodennosti taky vytváří ve vzpomínkách jistou jednotvárnost. Úhel pohledu jako by se smrskl už jen na opakující se útoky, zteče, ústupy a nemilosrdnost horstva i nepřítele. Po následném průlomu v posledním celém měsíci války se veteránům do paměti pevně vryje přechod Malé a Velké Fatry. Jako by ani nikdo nepočítal, že zde dojde k zastavení svižného postupu za cenu značných ztrát. Opět tedy dochází k bojům v horách a tentokrát i na jejich hřebenech. Vzpomínající znovu často zmiňují hlavně přírodu a nekončící útoky. Následný přechod Javorníků se stává symbolem vytouženého sestupu z hor na Moravu. Zde už padají poslední výstřely války a většina pamětníků už cítí její konec. Vzpomínají zde hlavně na zbytečná úmrtí přátel a potom na horlivé přivítání místním obyvatelstvem. Zde vojáky sboru zastihne vyhlášení Německé kapitulace a tím i konec války. Na veselí či na první pocity a dojmy těchto dní má vzpomínku snad každý. Stejně tak na rychlý přesun do Prahy a následnou přehlídku. Objevují se zde zcela pochopitelně také úvahy o budoucím životě a snaha

zhodnotit válku. Jako by se tím snažili sami v sobě tuto velkou kapitolu jejich životů překonat. Někteří použijí jen pár vět, jiní ještě věnují několik kapitol svému poválečnému životu. Osvobození vlasti netrvalo krátce a množství vzpomínek to jenom potvrzuje.

Proto jsou memoárová díla veteránů vztahující se k tomuto období poměrně rozsáhlá a téměř každé z nich se snaží chronologicky vylíčit období od Karpatsko-dukelské operace až po květnové dny, kdy je celá anabáze zakončena přehlídkou 1. čs. armádního sboru v Praze. Narativní zpracování jednotlivých pamětníků je různé. Některé memoáry jsou velice literárně vyspělé, zachycují kromě nejrozličnějších frontových prožitků i niterní pocity a zajímavé postřehy, které nám tak pomáhají zrekonstruovat tu či onu bojovou operaci do naprostých detailů. Za taková díla bych označil jednoznačně vzpomínky dělostřelců Viléma Sachera a Alfréda Resslera. Jiné práce jsou často kusé a stručné. Nezřídka kdy pracují i s celými převzatými statěmi z jiných vzpomínkových publikací. K takovýmto memoárům je nutno zaujmout kritický postoj a při práci s nimi je zcela nutná znalost a sečtěllost memoárů týkajících se daného tématu. Typickým příkladem jsou díla Josefa Vitocha. Další pomyslnou skupinou jsou ti pamětníci, kterým není cizí kritika týkající se hlavně velení a poměrů k Sovětskému svazu a jeho Rudé armádě. Tyto publikace vyšly z pochopitelných důvodů až po roce 1989 a mezi jejich autory patří například Zdeněk Stav a Vojtěch Lehár. Oba bývalí důstojníci z Anglie. Spravedlivé bude pochopitelně také uvést díla, která jsou pravým opakem výše zmíněných a jsou zcela poplatná své předrevoluční době. Zástupcem všech těchto prací by mohla být kniha Ludvíka Svobody *Z Buzuluku do Prahy*. Nemůžeme ji však kvůli tomu z pramenné základny memoárů týkajících se bojů na východě vyřadit zcela. Při důkladnější kritice nám totiž zbude k dispozici spousta materiálu, která zkrátka musí být pravdivá. Hovoříme zde hlavně o popisu frontového života, počasí či terénu. Díky rozsahu této práce se nyní jedná o celistvé zachycení válečného prožitku příslušníků pěších brigád 1. čs. armádního sboru při osvobození Slovenska a Moravy.

Po zpracování tématu jsem také došel k závěru, že válečný prožitek jako takový lze bez problémů zobecnit. Když srovnáme některé pasáže z díla Richarda Holmese *Obraz války*, dojdeme k výsledku, že je můžeme aplikovat i na prožitek Československých vojáků z bojů na východě. Bezprostřední dění kolem vojáka v boji před dvě stě lety, nebo na východní frontě za druhé světové války se prakticky nezměnilo. Strach, ztráta kamarádů, krutost nepřítele, to vše zůstalo víceméně stejné

napříč staletími stejně jako problém s terénem, kde boj probíhá, a počasím, které dané události zpravidla komplikuje. Zaměřením se především na jednotlivá bojiště jsem z mého pohledu docílil větší přehlednosti, než by tomu bylo při tvorbě nových archetypů vojáků charakteristických pro 1. čs. armádní sbor dle Mückeho vzoru. Stále se totiž domnívám, že prožitek z konkrétního místa, kde se dané boje odehrály, se stane vesměs pro všechny zúčastněné velmi podobný. Nezáleží tak na míře vzdělání, předválečném sociálním postavení či předešlých vojenských zkušenostech. Mückeho archetypální metoda má smysl v kontextu celého odboje jen v případě vzpomínání na obecnosti pro všechny stejné jako je útek do zahraničí, či obraz domova. Při mapování vzpomínek týkajících se konkrétních kampaní, jako tomu je třeba v případě osvobození Československa, jsou archetypy zcela nepotřebné a pro takovou práci více méně nevyužitelné.

Kvůli omezenému rozsahu diplomové práce jsem v ní bohužel nemohl zpracovat boje 1. čs. samostatné tankové brigády v SSSR o Ostravu a s ní ruku v ruce jdoucí působení našich letců na východě v 1. čs. smíšené letecké divizi v SSSR. Tyto dvě jednotky spadající pod velení 1. čs. armádního sboru byly téměř po celou dobu osvobození Slovenska a Moravy pěšími brigádami vyčleněny a bojovaly tak severněji na území Polska a Slezska v několikaměsíčních bojích na přístupech k Ostravě a poté i o samotné ocelové srdce republiky. Zvláště prožitek tankistů je v memoárech poměrně hojně podchycen a jeho zpracování by tak muselo být kvůli přehlednosti značně rozsáhlé. Proto by si vzpomínky na Ostravskou operaci zasloužily svoji vlastní práci, jejíž zpracování se stává výzvou do budoucna.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

- ANDREJS Jaroslav a Julius ŠÍF, *Směr Praha*, Praha: Naše vojsko, 1946. 226 s.
- BORSKÝ, Karel. *Procitání do tmy*. Třebíč: Akcent, 2000. 316 s.
- BORSKÝ, Karel. *Zítra začne obyčejný den*. Třebíč: Tempo, 1998. 350 s.
- BURŠÍK, Josef. *Nelituj oběti*. Praha: Naše vojsko, 1992. Memoáry, sv. 5. 128 s.
- DEMČÍK, Jan. *Můj útěk do gulagu*. Praha: Radan Lášek - Codyprint, 2001, 51 s.
- HAJDUR, Vasil. *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy: vzpomínky a zážitky frontového vojáka*. Praha: Futura, 2011. 202 s.
- HOFMAN, Jiří, Václav ŠIRC a Jaroslav VACULÍK (eds.). *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1999, 320 s.
- KLAPÁLEK, Karel. *Ozvěny bojů*. 4. vyd. Praha: Naše vojsko, 1987, 284 s.
- Kolektiv autorů. *Kyjev-Dukla-Praha*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1975, 336 s.
- KONČICKÝ, Mikuláš, Pavel VRANSKÝ a Viktor GROSSMANN. *Bez nároku na slávu: vzpomínky mužů, kteří bojovali za svobodné Československo na východní i západní frontě*. Ostrava: Montanex, a.s., 2015, 264 s.
- KVAPIL, Oldřich. *Bouře v Karpatech*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1984, 263 s.
- KVAPIL, Oldřich. *Návrat z bouře*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1987. 230 s.
- KVAPIL, Oldřich. *Cesta bouří*. Praha: Brána, 2010, 307 s.
- LEHAR, Vojtěch. *Měl jsem být zastřelen: (na frontách druhé světové války)*. Cheb: Svět křídel, 1994. 126 s.
- LEVORA, Vladimír a Zora DVOŘÁKOVÁ. *Ze stalinských gulagů do československého vojska*. 2. vyd. Praha: J. Hříbal, 1993. 246 s.
- MASTNÝ, František. *Chlapci od Brigády*, 1.vyd. Praha, MNO 1945. 48 s.
- PALIČKA, Vladimír. *Pod pancířem tanku k domovu*. Praha: Úřad Městské části Praha 8, odbor kultury, ve spolupráci s Asociací nositelů legionářských tradic, 2009. 97 s.
- PŘIKRYL, Vladimír. *Pokračujte v horách*. Praha: Naše vojsko, 1947, 198 s.
- RAIL, Jan a Eduard PICKA. *Z bojů dělostřelců 3. čs. samostatné brigády v SSSR: III. Obrana na Ondavě – Jaselská operace*. Hradec Králové: Královehradecká jednota ČsOL, 2014.
- RESSEL, Alfred. *Mé cesty válkou*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1975, 377 s.
- SACHER, Vilém. *Dukelská operace*. Praha: Naše vojsko, 1949, 47 s.
- SACHER, Vilém. *Krvavé velikonoce*, Praha: Lidové noviny, 1990. 255 s.

SACHER, Vilém. *Pod rozstříleným praporem*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1991. Memoáry, sv. 2. 295 s.

SACHER, Vilém. *Válka skončila na Hané*. Praha: Naše vojsko, 2012, 228 s.

STAV, Zdeněk, VALIŠ, Zdeněk (ed.). *Povinnost nade vše*. 1. vyd. Brno: B4U Publishing, 2009. 479 s.

STEINER, Arnošt a Jindřich DREBOTA. *Za cenu života*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1981, 180 s.

SVOBODA, Ludvík. *Z Buzuluku do Prahy*. 9. vyd. Praha: Mladá Fronta, 1985. 224 s.

TICHÁ, Věra. *Cesty k domovu: 1939-1945*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003, 148 s.

TURZA, Pavol. *Mým bojištěm nebyly zákopy: vzpomínky frontového typografa*. Praha: Naše vojsko, 1985, 223 s.

VITTOCH, Josef. *Moje vzpomínky na východní boje ve druhé světové válce 1939-1945*. 2., dopl. a rozš. vyd. Brno: Šimon Ryšavý, 2008. 186 s.

VITTOCH, Josef. *Vpřed ke konečnému vítězství*. Brno: Šimon Ryšavý, 2010. 121 s.

VONDRÁČEK, Jan. *A smrt byla na dosah*. 1. vyd. Praha: Nakl. Netopejř, 2009, 151 s.

Televizní dokumenty

HVIŽD, Petr a Jiří NOSEK. Dukla - krev a mýtus 1: Osudový obzor. Česká televize, 1999. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=ZhKtKfDExJw>

HVIŽD, Petr a Jiří NOSEK. Dukla - krev a mýtus 2 : Agónie vítězství. Česká televize, 1999. (14.4.2016). Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TRyK-NK9ro0>

KAUCKÝ, Tomáš. Dukla - pravda utopená v blátě. Česká televize, 2008 (13. 4. 2016). Dostupné z: <http://uloz.to/xenFXbD/dukla-pravda-utopena-v-blate>

Polom. Televizní dokument, Československá televízia Banská Bystrica, 1989. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=cIUJ5iPvVEs>

Internetové zdroje

Anděl Bohuslav. Paměť národa [online]. 2002 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/andel-bohuslav-0000-25>

Babič Antonín (1923-). Paměť národa [online]. 2004 [cit. 2016-04-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/babic-antonin-1923-30>

Balák Jaroslav (1927-). Paměť národa [online]. 2008 [cit. 2016-03-28]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/balak-jaroslav-1927-114>

Benčák Ivan (1919-). Paměť národa [online]. 2004 [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/bencak-ivan-1919-82>

Brabenec Josef (1921-). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/brabenec-josef-1921-84>

Citterberg Jozef (1921-). Paměť národa [online]. 2008 [cit. 2016-04-11]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/citterberg-jozef-1921-497>

Čech Rostislav (1925-). Paměť národa [online]. 2004 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/cech-rostislav-1925-279>

Československé ženy bojující v zahraničních vojenských jednotkách za II. světové války. 2008. Dostupné také z: <http://www.zeny-bojujici.cz/>

Demjan Michal (1921-). Paměť národa [online]. 2010 [cit. 2016-03-25]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/demjan-michal-1921-1991>

Dráb Dimitrij (1920-). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-04-05]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/drab-dimitrij-1920-268>

Drahokoupil Ludvík (1920-). Paměť národa [online]. 2002 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/drahokoupil-ludvik-1920-275>

Fedorko Michal (1921-1949) Paměť národa [online]. 2007 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/fedorko-michal-1921-49>

Gustav Singer (1914-). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/singer-gustav-1914-1073>

Habrštátová, roz. Kaplanová Jarmila (1924-). Paměť národa [online]. 2012 [cit. 2016-03-28]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/habrstatova-roz-kaplanova-jarmila-1924-1735>

Havranová Anna (1922-). Paměť národa [online]. 2007 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/havranova-anna-1922-718>

Hečka Michal (1924-) Paměť národa [online]. 2013 [cit. 2016-06-02]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/hecka-michal-1924-3047>

Hrdlička Václav (1926-). Paměť národa [online]. 2006 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/hrdlicka-vaclav-1926-1458>

Hulín Mikuláš (1922-). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-03-27]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/hulin-mikulas-1922-721>

Hulín Mikuláš (1922-). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/hulin-mikulas-1922-721>

Jacko Pavel (1923-). Paměť národa [online]. 2004 [cit. 2016-03-28]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/jacko-pavel-1923-286>

Janko Juraj (1921-). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/janko-juraj-1921-688>

Jedlička Václav (1908-). Paměť národa [online]. 2010 [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/jedlicka-vaclav-1908-979>

Koba Andrej (Ondřej) (1919-). Paměť národa [online]. 2004 [cit. 2016-04-05]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/koba-andrej-ondrej-1919-642>

Kolbasňuk Vasil (1921-). Paměť národa [online]. 2007 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/kolbasnuk-vasil-1921-797>

Končický Mikuláš (1925-2015). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/koncicky-mikulas-1925-637>

Kopinec Jiří (1921-). Paměť národa [online]. 2004 [cit. 2016-04-05]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/kopinec-jiri-1921-636>

Korol Vasil (1922 - 2015). Paměť národa [online]. 2010 [cit. 2016-03-29]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/korol-vasil-1922-686>

Kováč Julius (1922-). Paměť národa [online]. 2011 [cit. 2016-05-15]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/Kovac-Julius-1921-644>

Majírský Josef. Paměť národa [online]. 2008 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/majirsky-josef-0000-325>

Paul Mikuláš (1925-). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/paul-mikulas-1925-548>

Petiška Josef (1921-). Paměť národa [online]. 2004 [cit. 2016-04-05]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/petiska-josef-1921-131>

Pletan Ivan (1922-). Paměť národa [online]. 2001 [cit. 2016-04-23]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/pletan-ivan-1922-441>

Popovič Antonín (1924-2008). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/popovic-antonin-1924-542>

Somol Dimitrij (1916-). Paměť národa [online]. 2004 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/somol-dimitrij-1916-511>

Tegza Nikolaj (1921-). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-06-02]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/tegza-nikolaj-1921-4506>

Tilňák Michal (1920-). Paměť národa [online]. 2004 [cit. 2016-05-07]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/tilnak-michal-1920-653>

Toman Josef Václav (1912-). Paměť národa [online]. 2011 [cit. 2016-05-08]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/toman-tomanek-josef-vaclav-1912-1566>

Veltruský Rudolf (1920-). Paměť národa [online]. 2003 [cit. 2016-05-08]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/veltrusky-rudolf-1920-306>

Literatura

- BROŽ, Miroslav a Milan MOJŽÍŠ. *1. československý armádní sbor v SSSR a Karpatsko-dukelská operace*. 1. vyd. Praha: Československá obec legionářská, 2014. 54 s.
- BROŽ, Miroslav. *Válečné dokumenty vypovídají: čs. zahraniční armáda v SSSR v dokumentech, exponátech a ve fotografii*. 2., rozš. vyd. Praha: Ministerstvo obrany České republiky - AVIS, 2007, 319 s.
- ČEJKA, Eduard a Bohumír KLÍPA. *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1960, 563 s.
- ČEJKA, Eduard. *Československý odboj na Západě (1939-1945)*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. 534 s.,
- EMMERT, František. *Československý zahraniční odboj za 2. světové války na západě*. Brno: CPress, 2012, 112 s.
- GEBHART, Jan a Ján ŠIMOVČEK. *Partyzáni v Československu 1941 -1945*. Praha: Naše vojsko 1984.
- HOLMES, Richard. *Obrazy války: chování člověka v bitvě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 390 s.
- HORSKÝ, Jiří a Ota BROŽEK. *Cestou hrdinství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1975, 187 s.
- HRBEK, Jaroslav a Vít SMETANA. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*. 2. vyd. Praha: Paseka, 2009. 712 s.
- KLUČINA, Petr. *Vojenské dějiny Československa*. sv. 4. Prah : Naše vojsko, 1988.
- KOPECKÝ, Milan a Petr SEHNÁLEK. *1. československý armádní sbor v SSSR - Osvobozovací boje na Moravě 1945*. Praha: Československá obec legionářská, 2016. 62 s.
- KOPECKÝ, Milan. *1. československá samostatná tanková brigáda v SSSR: tankisté československé zahraniční armády na Východní frontě 1943-1945*. 1. vyd. Praha: Miroslav Bílý - MBI, 2001, 255 s.

- KOPECKÝ, Milan. *Československý samostatný ženijní prapor 1: (1944-1945)*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2007, 130 s.
- KOPECKÝ, Milan. *Československý sborový dělostřelecký pluk 5 (1944-1945)*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, Odbor komunikace a propagace (OKP), 2012, 218 s.
- KULKA, Erich. *Židé v Československé Svobodové armádě*. Praha: Naše vojsko, c1990, 390 s.
- MÜCKE, Pavel. *Místa paměti druhé světové války: svět vojáků československého zahraničního odboje*. Praha: Karolinum, 2014, 282 s.
- MÜCKE, Pavel. *Paměť a paměti druhé světové války v českých zemích.: Vzpomínkové práce vojáků druhého čs. zahraničního odboje*. Praha, 2009. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.
- MÜCKE, Pavel. *Rámce paměti druhé světové války v českých zemích: vzpomínkové práce vojáků druhého čs. zahraničního odboje*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013. 228 s.
- NESVADBA, František. *Osvobození Československa Rudou armádou 1944/1945*. Praha: Naše vojsko 1985. sv. 1.
- PROEKTOR, Daniil Michajlovič. *Přes Dukelský průsmyk*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1962, 194 s.
- ŠÁDA, Miroslav a Karel KRÁTKÝ. *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války. Díl 2, Brána svobody*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko 1961.
- ŠOLC, Jiří. *Padáky nad Slovenskem: 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR*. 1. vyd. Praha: Corona, 1997, 194 s.
- VACULÍK, Jaroslav. *Dějiny volyňských Čechů I*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1997. 104 s.
- ZAHATŇANSKÝ, Viliam. *Nízké Beskydy - Bukovské vrchy*. 1. vyd. Bratislava: Šport, 1967, 182 s.

Periodika

Milan MOJŽÍŠ, *Jak to vlastně bylo u Sokolova*. Legionářský směr. Praha: Československá obec legionářská, 1/2016,s. 30-39. Dostupné také z: http://www.csol.cz/domains/csol.cz/images/Projekty/Legionarsky_smer/legionarsky_smer_1_2016.pdf

VITÁKOVÁ, Alena. Konzervy, zemljanky a vši. *II. světová (extra VÁLKA)*. Roč. 3, č. 1, s. 43-45. ISSN 1805-0298.